

Валентина ЧУМАК
Олександр БЕЗКРОВНИЙ
Людмила БРАЖНИК

ФІНАНСОВА ДІЯЛЬНІСТЬ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

ЧУМАК Валентина, БЕЗКРОВНИЙ Олександр, БРАЖНИК Людмила. Фінансова діяльність аграрних підприємств: навч. посіб. (електронне видання). Полтава: ПДАУ, 2022. 211 с.

Авторський колектив: к.е.н., к.е.н., професор кафедри ЧУМАК Валентина (передмова, теми: 2, 7 – 3,9 др. арк), к.е.н., професор кафедри БЕЗКРОВНИЙ Олександр (теми: 4, 6, 8 – 3,8 др. арк), к.е.н., доцент БРАЖНИК Людмила (теми: 1, 3, 5 – 4,1 др. арк).

Рецензенти:

ЖЕРДЕЦЬКА Лілія, завідувач кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету, д.е.н., доцент;

ЯРІШ Олена, завідувач кафедри фінансів та банківської справи Вищого навчального закладу Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі», к.е.н., доцент;

ПИСАРЕНКО Володимир, завідувач кафедри маркетингу Полтавського державного аграрного університету, д.е.н., професор.

Затверджено до друку Вченою радою Полтавського державного аграрного університету як навчальний посібник для здобувачів вищої освіти за освітньо-професійною програмою Фінанси, банківська справа та страхування спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування, протокол № 1 від 20 вересня 2022 року

Рекомендовано до друку Вченою радою факультету Обліку та фінансів як навчальний посібник для здобувачів вищої за освітньо-професійною програмою Фінанси, банківська справа та страхування спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування, протокол № 2 від 12 вересня 2022 року.

Рекомендовано до друку радою з якості вищої освіти спеціальності „Фінанси, банківська справа та страхування”, протокол № 1 від 1 вересня 2022 року

Навчальний посібник складено відповідно до спеціальних (фахових) компетенцій здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти визначених в освітньо-професійній програмі Фінанси, банківська справа та страхування спеціальності 072 Фінанси, банківська справа та страхування. Він розрахований для здобувачів вищої освіти денної і заочної форм навчання першого (бакалаврського) рівня. В навчальному посібнику розглянуті теоретико-методологічні особливості організації та здійснення фінансової діяльності суб'єктів підприємництва, зокрема аграрних підприємств. Викладення теоретичного матеріалу посібника передбачало використання схем, рисунків, таблиць, в яких наводяться окремі інформаційні дані. До кожної із тем дисципліни запропоновано перелік рекомендованої літератури, завдання для практичних занять та самостійної роботи. Запропонована методика вирішення типових задач і ситуацій та набір завдань для поточного і підсумкового контролю знань.

Зміст

	ст.
Передмова.....	4
Тема 1. Основи фінансової діяльності суб'єктів підприємництва.....	6
Тема 2. Особливості фінансування суб'єктів підприємництва різних форм організації бізнесу.....	26
Тема 3. Формування власного капіталу аграрних підприємств.....	64
Тема 4. Внутрішні джерела фінансування аграрних підприємств.....	93
Тема 5. Дивідендна політика аграрних підприємств.....	110
Тема 6. Фінансування аграрних підприємства за рахунок запозичених ресурсів.....	133
Тема 7. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва на етапі реорганізації.....	160
Тема 8. Фінансовий контролінг на підприємстві.....	180
Список використаних джерел інформації.....	210

Передмова

На теренах організаційної та управлінської роботи підприємств фінансовій діяльності окреслено особливе місце. Фінансовою діяльністю аграрних підприємств є виконання фінансової частини їхніх виробничих бізнес-планів. Вона вагомо впливає на своєчасність і повноту фінансового забезпечення виробничо-господарської діяльності та розвиток аграрного підприємства, виконання фінансових зобов'язань перед державою й іншими суб'єктами господарювання. Саме тому її правовому регулюванню відводиться значне місце в аграрному секторі.

У зміцненні економіки країни та підвищенні життєвого рівня населення важливу роль відіграє сільське господарство, а отже, і діяльність аграрних підприємств. Передусім це зумовлено змінами технологіях виробництва, пошуком нових ринків, розширенням або згортанням обсягів випуску продукції, появою нових видів економічної діяльності. Тому проблеми розвитку даної сфери постійно перебувають у центрі уваги як практиків, так і вчених-аграріїв. В умовах сьогодення необхідно розуміти центральну ланку ланцюга фінансових важелів, які впливають на ефективність діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

«Фінансова діяльність аграрних підприємств» є дисципліною циклу професійної підготовки здобувачів вищої освіти, що розкриває теоретичні та практичні аспекти здійснення фінансової діяльності суб'єктів підприємництва, серед яких, в першу чергу, аграрних підприємств.

Метою вивчення дисципліни «Фінансова діяльність аграрних підприємств» є формування у майбутніх фахівців сучасного економічного мислення та системи глибоких теоретичних знань і практичних навичок щодо здійснення фінансової діяльності аграрними підприємствами та іншими суб'єктами підприємництва.

Курс дисципліни розділено на наступні теми:

Тема 1. Основи фінансової діяльності суб'єктів підприємництва

Тема 2. Особливості фінансування суб'єктів підприємництва різних форм організації бізнесу

Тема 3. Формування власного капіталу аграрних підприємств

Тема 4. Внутрішні джерела фінансування аграрних підприємств

Тема 5. Дивідендна політика аграрних підприємств

Тема 6. Фінансування аграрних підприємства за рахунок запозичених ресурсів

Тема 7. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва на етапі реорганізації

Тема 8. Фінансовий контролінг на підприємстві

Працюючи над навчальним посібником, автори намагались забезпечити можливість самостійного вивчення дисципліни, за умов якого до мінімуму зводиться безпосередній контакт викладача і здобувача вищої освіти, крізь призму того, що самостійна робота базується на принципах систематичності та послі-

довності при вивченні кожної окремої теми з обов'язковим закріпленням знань шляхом тестового контролю та практичними завданнями.

Доцільним при цьому буде використання навчального контенту (конспекту лекцій), де фіксуються теоретичні положення та питання, що виникають під час опанування відповідного матеріалу. Крім того, додається перелік нормативно-інформативних джерел та науково-практичних праць, використання яких надасть допомогу при вирішенні тестових і практичних завдань, а також зорієнтує здобувача вищої освіти на активне мислення й узагальнення здобутих у процесі контролю знань. Поряд з цим самостійне вирішення контрольних завдань є показником засвоєння теоретичного матеріалу.

Для успішного засвоєння практичної частини вивчення дисципліни наведено методичні рекомендації для розв'язання типових задач в розрізі тем, по яких передбачене виконання практичних завдань та ситуацій.

Тема 1. Основи фінансової діяльності суб'єктів підприємництва

Теоретичний матеріал (лекція)

Навчальні питання

1. Зміст та завдання фінансової діяльності підприємств.
2. Організація фінансової діяльності підприємств.
3. Форми фінансування підприємств та їх характеристика.

1. Зміст та завдання фінансової діяльності підприємств. Використання виробничих ресурсів підприємства – матеріальних, фінансових, трудових, природних – зачіпає всі напрями систем управління кожного з окреслених видів ресурсів, і кожний окремий суб'єкт підприємництва формує їх таким чином, щоб економічна ефективність від спожитих ресурсів була якнайбільшою. Фінансовими ресурсами підприємства є грошові кошти, спрямовані на забезпечення його всебічного розвитку, зокрема виробничого й соціального та використовуються згідно визначеної мети суб'єкта підприємництва.

Фінансова діяльність – це діяльність, спрямована на забезпечення підприємства фінансовими ресурсами, виконання ним фінансових зобов'язань, досягнення визначених цілей розширеного відтворення. Фінансова діяльність у сукупності операцій зумовлює зміни як величини, так і складу власного та залученого (позикового) капіталів підприємства.

З огляду на те що в підприємницькій діяльності частина фінансових ресурсів перетворюється на матеріальні цінності, а з управлінського боку будь-яка діяльність суб'єкта являє собою розробку та реалізацію визначених рішень щодо певного ресурсу, існує також і інший підхід до тлумачення фінансової діяльності.

Фінансова діяльність – це внутрішня діяльність суб'єкта господарювання із прийняття та реалізації фінансових рішень щодо утримання та використання 4 видів цінностей, з яких можна зробити вибір:

- майно, матеріальні та нематеріальні активи;
- фінансові цінності, інвестиції;
- грошові активи;
- борги, зокрема дебіторська та кредиторська заборгованість.

Наведені визначення поняття фінансової діяльності вказують на те, що вона завжди пов'язана з варіантними характеристиками джерел фінансування і векторами використання фінансових ресурсів у пошуках оптимального рішення стосовно конкретних умов підприємницької діяльності. Таким чином, цінності є критерієм прийняття фінансових рішень щодо визначення їх достатності для ведення реального бізнесу та отримання доходу. Ця варіантність підсилюється невизначеністю як зовнішнього, так і внутрішнього середовища підприємництва, що впливає на можливість ретельного прорахування результату від прийнятого фінансового рішення. Із залежністю сільськогосподарського виробництва

від природно-кліматичних умов, які аграрії не в змозі регулювати, ця специфічна особливість вагомо впливає на прийняття рішення щодо використання цінностей. Таким чином, фінансовій діяльності органічно притаманна різнобічність у прийнятті рішень та рекомендацій, кожне з яких лише до певної міри вирішуватиме поставлені стратегічні завдання суб'єкта підприємництва на ринку.

Побудова *системи цілей фінансової діяльності суб'єкта господарювання* базується на визначенні їх місця серед стратегічних і тактичних цілей, які переслідують підприємства на ринку. Однак найбільші складнощі у сільськогосподарському виробництві пов'язані з не чітко визначеним зв'язком між витратами та виходом продукції. Наприклад, здійснення одних і тих же технологічних операцій у рослинництві протягом двох років може призвести до різних фінансових результатів. Зв'язок мети фінансової діяльності зі стратегічними напрямками суб'єкта підприємництва зумовлюється тим, що обрана стратегія підприємства на ринку реальна тільки за наявності відповідних фінансових ресурсів. Іншими словами, фінансова діяльність як формування і розподіл фінансових ресурсів забезпечує суб'єктові господарювання реалізацію його економічно обґрунтованих стратегічних завдань.

Суб'єкти підприємництва незалежно від організаційно-правових засад, як правило, мають одночасно три стратегічні цілі на ринку: виживання на ринку, одержання прибутку та економічне зростання. У конкретний період для підприємства головною стає одна із зазначених цілей, але для фінансової діяльності головною метою завжди залишається нарощування його вартості в інтересах максимізації добробуту власників. При цьому підвищення добробуту власників може виявлятися у двох формах:

- максимізації надходжень на вкладений капітал, і таким чином мета фінансової діяльності полягає у забезпеченні максимізації прибутку. Критерієм такого рішення, у Самуельсона, виступає норма прибутку;
- максимізації ціни акції для акціонерних товариств, тобто вартості підприємства. При цьому мета не завжди відповідає напряму, пов'язаного з максимізацією прибутку, позаяк ринкова вартість акцій залежить не тільки від прибутку на акцію, а й від ризикованості бізнесу, нової емісії акцій, перспектив галузі, технічного прогресу тощо.

Таким чином, різноманітність у цілях передбачає й появу різних критеріїв оцінки ефективності. Так, критеріями для оцінки ефективності діяльності підприємства можуть бути: максимум прибутку чи дивідендні виплати. При цьому надзвичайно важливо правильно враховувати витрати, пов'язані з реалізацією цілей, а також розміри інфляції й ризику. Але, доцільно зауважити, що в сільському господарстві не завжди результат господарської діяльності залежить від ефективного використання наявних фінансових ресурсів.

Незважаючи на спільність об'єктивних економічних законів для всіх суб'єктів господарювання, в окремих випадках власники на інвестори виходять з міркувань, які пов'язані з комбінацією тактичних цілей. Наприклад, прагнуть отримати короткостроковий високий прибуток, що характерно для нестабільної економіки. Вони намагаються вкладати кошти у продукцію вищого гатунку.

При цьому вирішення цього питання зумовлюється найкоротшими термінами. У такій ситуації неможливо наситити ринок, оскільки попит не забезпечений виробництвом. Тому таке становище не може лишатися незмінним впродовж тривалого проміжку часу.

Основні (кінцеві) цілі фінансової діяльності формуються керівництвом підприємства залежно від загальних стратегічних цілей підприємства на ринку. До них належать:

- фінансова збалансованість ресурсів суб'єкта підприємництва;
- фінансова успішність;
- нарощення майна підприємства (темпи зростання активів);
- гнучкість (маневреність) фінансів підприємства.

Під гнучкістю фінансів підприємства розуміється можливість швидкого залучення коштів як для задоволення потреб поточної діяльності, так і для стратегічного розвитку. В цілому гнучкість фінансів поділяють на види: оборонна і наступальна. *Оборонна гнучкість фінансів* дає змогу підприємству пристосуватись до несприятливих економічних умов і не втратити позицій на ринку. *Наступальна гнучкість фінансів* означає використання можливостей для нарощування прибутку і реалізації заходів економічного зростання.

Фінансова діяльність підприємства вирішує такі основні *місії*:

- раціональне та ефективне забезпечення фінансовими ресурсами всіх видів діяльності суб'єктів підприємництва;
- збільшення суми отримуваного прибутку і рентабельності капіталу підприємства;
- забезпечення платоспроможності перед контрагентами та державою;
- фінансове забезпечення нарощування ринкової вартості підприємства та його інвестиційної привабливості;
- контроль за фінансовими потоками та фінансовим середовищем.

Фінансові рішення, які формулює фінансовий менеджмент підприємства, стосуються двох блоків проблем: формування фінансових ресурсів підприємства; формування активів підприємства в ході операційної, інвестиційної та фінансової діяльності підприємства. Фінансові рішення, які сприяють досягненню зазначених цілей, приймаються в умовах об'єктивно існуючих обмежень та критеріїв оцінки рішення. До таких *об'єктивно існуючих обмежень* належать:

- наявність джерел фінансування, наприклад, недостатність власного капіталу та обмеженість або неможливість позики;
- правові обмеження, що регламентується законодавчими актами, щодо залучення капіталу з певних джерел, наприклад, заборона випуску облігацій та додаткової емісії акцій;
- економічні обмеження для будь-якого господарюючого суб'єкта у вигляді норми прибутку;
- існуючі обмеження оптимізації оподаткування;
- наявна дивідендна політика, яка зобов'язує виплату регламентованого розміру дивідендів та у певний час.

До критеріїв прийняття і відповідно оцінки фінансових рішень, які задовольняють фінансові цілі, найчастіше зараховують обсяг отриманого прибутку, підвищення ліквідності підприємства та фінансової стійкості за рахунок поліпшення структури капіталу, тобто поліпшення показників фінансової роботи підприємства.

Операційна діяльність – це основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною та фінансовою. Вона пов'язана з виробництвом та реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг), що є головною метою створення підприємства та забезпечує основну частку його доходу. Прикладом руху грошових коштів внаслідок операційної діяльності є цикл від запуску у виробництво виробів до їх реалізації та отримання доходу у вигляді виручки.

Інші операційні доходи включають інші доходи від операційної діяльності, крім доходу від реалізації продукції. До них відносяться:

- доходи від реалізації іноземної валюти;
- доходи від реалізації інших оборотних активів (крім фінансових інвестицій);
- доходи від оперативної оренди активів;
- доходи від операційної курсової різниці за операціями в іноземній валюті;
- суми одержаних штрафів, пені, неустойок та інших санкцій за порушення господарських договорів;
- доходи від списання кредиторської заборгованості;
- відшкодування раніше списаних активів (надходження боргів, списаних як безнадійні);
- суми одержаних грантів та субсидій;
- інші доходи.

Інші операційні витрати – це витрати на дослідження та розробки, курсові різниці іноземної реалізованої валюти, втрати від знецінення запасів, нестачі і втрати від псування цінностей, виплата штрафів, пені, неустойок та ін.

Суть інвестиційної діяльності полягає у придбанні та реалізації тих оборотних активів та фінансових інвестицій, які не відносяться до грошових коштів та їх еквівалентів. Отже, ця діяльність пов'язана з ефективним вкладенням залученого капіталу. Загалом під інвестиціями розуміють усі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті якої утворюється прибуток.

Фінансова діяльність – це сукупність операцій, які призводять до зміни величини та (або) складу власного та позикового капіталу. Прикладом руху коштів внаслідок фінансової діяльності є: внески юридичних і фізичних осіб, акумульовані у зареєстрованому капіталі; отримання запозичень та їх погашення; емісійний дохід; виплата дивідендів.

Головним завданням управління фінансовими потоками в сільськогосподарських підприємствах є підвищення інтенсивності та збалансованості руху грошових коштів, їх оптимізація кількісного та вартісного складу.

Мобілізація підприємством необхідних для виконання поставлених перед ним планових місій фінансових ресурсів називається фінансуванням. Найбільш

істотні чинники, які впливають на фінансування в аграрному секторі є: складність у прогнозуванні фінансових потоків через залежність від природного середовища; висока ризиковість функціонування, що зумовлює створення значних обсягів резервів та страхування; сезонність; тривалий термін окупності використаних фінансових ресурсів; обмеженість можливостей запозичення фінансових ресурсів.

У межах фінансової діяльності підприємства операційна, інвестиційна і фінансова (фінансування) діяльність підприємства регулюється *фінансовою політикою суб'єкта господарювання*, яка розробляється власниками підприємства, узгоджується із загальною соціально-економічною політикою підприємства і є планом дій щодо реалізації загальної стратегії підприємства з розвитку виробничих потужностей, поточної діяльності, маркетингу. У цьому контексті під розробкою власниками фінансової політики розуміється, що вищим керівництвом підприємства (безпосередньо власниками або їх представниками) затверджується підготовлений фінансовими менеджерами документ, який визначає політику фінансування підприємства на перспективу, і критерії, якими повинно керуватись підприємство при мобілізації коштів для поточної діяльності.

Фінансова політика – це система цілей і заходів, що визначає власник підприємства з метою пошуку і використання фінансів для забезпечення фінансування діяльності та підвищення ефективності результатів виробництва. Фінансове забезпечення полягає у виділенні певної суми фінансових ресурсів на розв'язання окремих місій фінансової політики суб'єкта господарювання. Документ, який відбиває зміст фінансової політики суб'єкта господарювання, містить прогнозні показники обсягу діяльності, фінансового стану підприємства і вказує на прийнятні для підприємства джерела фінансування.

Відповідно до сутності рішень з управління фінансами фінансова політика складається з фінансової стратегії і тактики.

Фінансова стратегія є довгостроковою фінансовою політикою і розробляється згідно із глобальними цілями соціально-економічної стратегії підприємства. Соціальна стратегія присутня у фінансовій політиці тому, що потребує коштів для своєї реалізації і є результатом фінансового стану підприємства – стабільний фінансовий стан підприємства виявляється у значному прибутку, який можна спрямувати на соціальні програми для колективу.

Фінансова тактика конкретизує фінансову стратегію на короткому проміжку часу. Вона розглядає способи нагромадження і використання фінансових ресурсів за короткі інтервали часу.

Поняття тривалості часового інтервалу залежить від галузевої специфіки. Для кожної галузі це власне характеристика, що залежить від тривалості виробничого та інвестиційного циклів.

Так, для будівництва і експлуатації металургійного заводу тактичним є період тривалістю один-два роки, а для торговельного підприємства в умовах ринкової кризи тактичний період може становити один місяць.

Фінансовий механізм підприємницької діяльності. Управління будь-яким механізмом повинно ґрунтуватися на глибокому та всебічному вивченні його елементів, пізнанні його як єдиного цілого, дослідженні основ і принципів вза-

ємодії всередині цього механізму його окремих складових тощо. Необхідно досконало володіти тими важелями, за допомогою яких він приводиться у рух. Фінансова діяльність суб'єкта господарювання здійснюється методами та інструментами фінансового механізму підприємницької діяльності.

Фінансовий механізм – складова частина господарського механізму, сукупність фінансових стимулів, інструментів і методів управління розвитку підприємства. Вплив фінансового механізму на виробництво має кількісну та якісну сторону. Перша проявляється в сумі фінансових ресурсів, що виділяються на ті або інші цілі. Це першооснова функціонування фінансового механізму. Без відповідних вкладень фінансових ресурсів неможливе вирішення жодної задачі функціонування та розвитку підприємства. Проте надзвичайно важливо, як здійснювалось формування цих ресурсів, у яких формах і за якими напрямками відбувався їх рух, на яких умовах вони виділялися та використовувалися. Це характеризує якісну сторону дії фінансового механізму. Як впливає з визначення, у фінансовий механізм входять:

- методи планування та прогнозування фінансів різних рівнів, що поділяються на методи управління фінансами різних рівнів і методи, що реалізують комерційні відносини між власниками фінансів;
- фінансові важелі (прибуток, ціна, кредити, пільги, страхові платежі, амортизаційні відрахування тощо);
- нормативно-правові базиси функціонування фінансів підприємств (встановлення нормативів лімітів, резервів тощо);
- інформаційний базис фінансового механізму – комерційна, господарська, фінансова та інша інформація.

2. Організація фінансової діяльності підприємств. У теорії і практиці досить часто зміст фінансової діяльності трактується ширше, ніж фінансування. Оскільки фінансування стосується лише забезпечення необхідними фінансовими ресурсами на розвиток господарства, тобто забезпечення процесу відтворення. У більш ширшому розумінні під фінансовою діяльністю розуміють усі операції, що пов'язані з залученням, використанням, нарощуванням та поверненням капіталу. *Тобто, фінансова діяльність охоплює весь комплекс функціональних завдань, здійснюваних фінансовими службами підприємства і пов'язаних з фінансуванням, інвестиційною діяльністю та фінансовим забезпеченням або обслуговуванням операційної діяльності суб'єкта підприємництва відповідно до ринкових вимог.*

Фінансову роботу на підприємстві здійснюють за такими основними *напрямами*:

1) фінансове планування і прогнозування, тобто розробка системи фінансових планів і планових показників по забезпеченню розвитку підприємства необхідними фінансовими ресурсами і підвищенню ефективності його фінансової діяльності в майбутньому періоді;

2) аналіз і контроль фінансової діяльності підприємства для критичної оцінки й ухвалення рішень. Даний напрям фінансової роботи охоплює діагностику фінансового стану й основних результатів фінансової діяльності з метою

виявлення резервів підвищення ринкової вартості та забезпечення його ефективного розвитку. Матеріали такого аналізу використовуються в подальшому під час розробки фінансових планів та прогнозів на наступні планові періоди;

3) оперативна (поточна) фінансово-економічна робота – робота з контрагентами, своєчасне погашення кредиторської заборгованості перед бюджетом (зі сплати податків і зборів), перед постачальниками і підрядниками (з оплати товарно-матеріальних цінностей), перед банківськими установами (із повернення кредитів і сплати відсотків за користування ними), перед працівниками (з оплати праці та виплат, прирівняних до неї) тощо.

Організація фінансової діяльності окремого підприємства визначається залежно від таких факторів:

- особливості управління та організації виробництва;
- наявність центрів відповідальності за векторами фінансової діяльності на підприємстві;
- виду підприємства (просте або складне) та його організаційної структури, що визначає чисельність фінансових підрозділів та їх функції;
- обсяг підприємницької діяльності (аграрні підприємства у своїй більшості є багатогалузевими).

Для великих підприємств притаманні фінансові відділи з метою ведення фінансової роботи. На підприємствах середнього розміру потреби у створенні фінансової служби немає, а фінансова робота може здійснюватися групою працівників у складі бухгалтерії, рівень кваліфікації яких дозволяє виконувати функції щодо управління фінансами. На малих суб'єктах підприємницької діяльності дану роботу виконує бухгалтер-сумісник. Досить часто, у результаті цього, керівник не отримує повної інформації, яка вимагається від фінансового менеджера, а бухгалтер перевантажений фінансовими функціями. Проблема виникає, в основному, через нерозуміння керівниками малих підприємств відмінностей між бухгалтерією і фінансовим менеджментом. Насправді, їх робота тісно взаємопов'язана, але, це абсолютно різні функції, і в ідеалі виконувати їх мають різні фахівці. Також управлінням фінансами можуть здійснювати відділи з корпоративними клієнтами обслуговуючого банку.

Фінансова служба на підприємстві виконує наступні функції: на основі аналізу грошових коштів підприємства розробляє перспективні, поточні та оперативні фінансові плани; організовує оперативний контроль за витратами та очікуваними надходженнями від продажу продукції, товарів робіт чи послуг; систематичне спостереження за цільовою спрямованістю фінансових ресурсів; забезпечує роботу щодо виконання фінансових зобов'язань підприємства перед податковими органами, цільовими фондами; здійснює розрахунки з контрагентами; організовує розрахунки з працівниками підприємства; здійснює комплексну діагностику фінансової діяльності підприємства; вивчає стан фінансового ринку країни і регіону, приймає рішення та здійснює планування інвестиційної діяльності.

Організаційна структура фінансових служб та їх місце в ієрархії підприємства значною мірою залежать від наступних чинників:

– обсяг діяльності, який потребує або не потребує виокремлення в самостійні відділи виконання окремих видів робіт (відділи стратегічного планування, контролю за управлінням, інформатики та ін.);

– структура підприємства (централізована або децентралізована), що визначає вибір між функціональною або дивізіонною структурою фінансової служби;

– галузь, до якої належить підприємство, диктує різні потреби у фінансовій сфері й відповідно у службах, які ці потреби обслуговують;

– рівень свободи правового поля функціонування агробізнесу.

Місце фінансових служб у структурі підприємства та їх функціональні компетенції залежать від типу організаційної структури, яка запроваджена на підприємстві. Розрізняють функціональну, дивізіональну та матричну організаційні структури.

Управління фінансовою діяльністю – це організація практики вироблення рішень щодо передбачення динаміки грошових потоків, що здійснюється відповідно до структури фінансової служби підприємства.

Мета управління фінансовою діяльністю – домогтися оптимальності рішень прийнятих у межах фінансово-економічних цілей підприємства з метою максимізації грошового потоку за наявних можливостей.

Аграрні підприємства (як і підприємства інших галузей) здійснюють свою діяльність під впливом зовнішніх сил, які хоч і мають різний характер дії на підприємство, проте вони можуть привести до небажаних результатів.

Інакше кажучи діяльність будь якого підприємства починається з аналізу, основні задачі якого полягають в:

- вивченні платоспроможного попиту на продукцію, ринків збуту, та обґрунтування плану виробництва та реалізації продукції відповідного об'єму та асортименту;

- аналіз факторів , що формують еластичність попиту на продукцію та оцінка рівня ризику продукції , що не користується попитом;

- оцінка конкурентоспроможності продукції та варіанти підвищення її рівня;

- розробка стратегій, тактики, методів та засобів формування попиту і стимулювання збуту продукції.

Ринок, насамперед виступає як обмін товарів організований за законами руху товарно - грошових відносин (законами вартості , законами попиту і пропозиції, законами конкуренції). Ринок же ,як економічна категорія сукупність відносин, що виникають у сфері обігу у зв'язку з продажем - купівлею товарів. Під час аналізу й прогнозування кон'єктури ринків сільськогосподарської продукції досліджують:

- характеристики товару (сукупність якостей , що мають певну ринкову цінність і відрізняють його від інших)

Наприклад , даючи характеристику такому товару , як зерно, виділяють продовольче, фуражне, насіння, борошно , крупи і комбікорм.

- ситуаційний аналіз (його доцільно вести стосовно окремих ринків). Зо-

крема , агрегатний ринок зерна розділяють на ринок продовольчого, кормового та насіннєвого зерна, зерна для промислової переробки).

Ситуаційний аналіз доповнюється елементами інституційного, поведінкового та функціонального аналізу.

Такий аналіз має відтворювати стан попиту і пропозиції певного виду на внутрішньому і зовнішньому ринках, їх співвідношення, бо саме воно визначає ступінь перенасиченості чи дефіцитності ринку.

- маркетинговий аналіз

Основна ціль маркетингового аналізу вивчення попиту на продукцію та формування портфелю замовлень. Від портфелю замовлень залежить виробнича потужність та ступінь її використання у процесі подальшої діяльності.

Якщо попит на продукцію знижується за будь яких причин, то відповідно зменшується портфель замовлень. Відбувається спад виробництва, збільшується собівартість продукції та збитки підприємства, і підприємство може стати банкрутом .

Добре знання сучасного стану ринків , а також наявність вірогідних прогнозів їх розвитку , важливі для прийняття ефективних рішень та заходів на всіх рівнях підприємницькому, регіональному, державному.

Зміст управління фінансовою діяльністю полягає у плануванні та контролі. За допомогою планування та контролю фінансових менеджер визначає, якою стане у майбутньому діяльність підприємства залежно від очікуваного економічного, конкурентного, технічного і правового середовища.

Вихідними даними процесу фінансового планування є:

- аналіз досягнутого рівня фінансово-економічної діяльності;
- норми і нормативи для планування, ліміти на ресурси;
- очікувані результати інвестування;
- дослідження ринків збуту;
- нормативи фінансової та податкової звітності.

Кожне підприємство створює власну схему фінансового планування, що регламентується *посадовими інструкціями*, та здійснює контроль за їх виконанням. Всі системи фінансового планування повинні знаходитися у взаємозв'язку і реалізуватися у певній послідовності. Первинним початковим етапом планування є прогнозування основних напрямів і цільових параметрів фінансової діяльності шляхом розробки загальної фінансової стратегії підприємства, яка покликана визначати завдання і параметри поточного фінансового планування. Цю свою чергу, поточне фінансове планування створює основу для розробки і доведення до безпосередніх виконавців оперативних бюджетів по всіх основних аспектах фінансової діяльності підприємства. Так, суб'єкти підприємництва можуть розробляти і використовувати перспективні (3-5 років), поточні (1 рік) та оперативні (квартал, місяць, декада) фінансові плани. Поточний фінансовий план суб'єкта малого підприємництва, як правило, складається у формі балансу доходів (джерел) та витрат грошових коштів, оперативний фінансовий план – у формі платіжного календаря, касового плану, бюджету, тощо.

Загальні ознаки, які виділяють його з цілої системи планування:

- 1) фінансове планування направлене на вартісну сторону відтворення,

його головна ціль лежить в трактуванні фінансових можливостей для реалізації запланованих проєктів;

2) фінансова діяльність підприємства є об'єктом фінансового планування, яка залежить від фінансових пропозицій;

3) сфера реалізації включає перерозподільчі процеси, відтворенні при утворенні фінансів, використанні та розподілу фінансових ресурсів;

4) грошові плани, показники та завдання визначаються у вартісному еквіваленту, несуть синтетичний характер, базовані на виробничих нормах, але не є їх позитивним вираженням;

5) по ходу обґрунтування фінансових цілей відбувається не легко розрахунок натуральних одиниць у еквівалентні, а розраховується доцільність майбутніх витрат підприємства, ранжування раціональних форм реалізації доходів та їх подальший розподіл.

Отже, в ході фінансового планування створюється необхідний контроль за забезпечення раціонального використання грошових ресурсів. В першу чергу, фінансове планування необхідне, для здобуття рівноваги підприємства, а, з другого боку, – для усунення накопичення ліквідних ресурсів.

В обов'язки фінансових служб входить постійний контроль за обґрунтуванням потреб в оборотних засобах, їх формування, створення необхідних запасів товарно-матеріальних цінностей, їх використання, швидкістю обороту основних елементів оборотних засобів. Аналізуючи стан власних оборотних коштів, необхідно перевірити, чи не було їх імобілізації на непередбачені фінансовим планом цілі.

Організація фінансового планування та контроль за їх виконанням на сільськогосподарських підприємствах залежить від величини підприємства. На малих сільськогосподарських підприємствах не існує розподілу управлінських функцій, і керівники мають можливість самостійно зрозуміти всі проблеми та знаходити шляхи їх вирішення. На великих підприємствах робота по складанню бюджетів (планів) повинна виконуватися децентралізовано.

Оперативна фінансова робота на підприємстві спрямована на раціональну організацію стосунків з іншими підприємствами. Це означає, що на фінансового менеджера не лише покладається відповідальність за вибір відповідних систем розрахунків, але і контроль за їх станом з метою мінімізації ризиків і суми грошових коштів, обслуговуючих кругообіг коштів підприємства. Управління дебіторською і кредиторською заборгованістю дозволяє формувати стосунки з партнерами, відстоюючи власні економічні інтереси. Але при цьому не слід забувати, що перспектива таких стосунків багато в чому залежатиме не від кон'юнктури, що складається на ринку сьогодні, а від розуміння необхідності взаємної вигоди партнерських стосунків. Непохитність системи заохочень і санкцій у співпраці суб'єктів підприємництва витікає з вимог платіжної та фінансової дисципліни, є обов'язковим елементом раціонального фінансового механізму.

Найважливіші напрямки удосконалення фінансової роботи на підприємствах такі:

- системний і постійний фінансовий аналіз їх діяльності;

- організація оборотних коштів у відповідності до діючих вимог з метою оптимізації фінансового стану;
- оптимізація затрат підприємства на основі розподілу їх на постійні і змінні і аналіз взаємодії і взаємозв'язку “Затрати-витрати-прибуток”;
- оптимізація розподілу прибутку і вибір найбільш ефективної дивідендної політики;
- більш широке впровадження комерційного кредиту і вексельного обігу з метою оптимізації джерел грошових коштів і впливу на банківську систему;
- використання лізингових відносин з метою розвитку виробництва;
- оптимізація структури майна і джерел його формування з метою недопущення незадовільної структури балансу;
- розробка і реалізація стратегічної фінансової політики.

3. Форми фінансування підприємств та їх характеристика. Основне завдання фінансової діяльності підприємств полягає в акумулюванні фінансових ресурсів для забезпечення операційної та інвестиційної діяльності. Термін *«фінансування»* виконує функцію покриття витрат за рахунок власних коштів суб'єктів підприємництва, асигнувань з державного бюджету та інших джерел, а також характеризує відносини між підприємством та інвесторами, які з цього впливають (платіжні відносини, контроль та забезпечення).

Фінансовий менеджер під час прийняття рішень щодо вибору найбільш прийнятної форми фінансування повинен скористатись відповідними *критеріями*, а саме:

- зіставлення прибутковості та рентабельності;
- збереження і підвищення ліквідності (платоспроможності);
- раціонального розміщення фінансових ресурсів (фінансова незалежність);
- трансакційні витрати, пов'язані із залученням коштів;
- мінімізація оподаткування;
- адекватності соціально-економічній ситуації;
- особливості законодавства про банкрутство;
- максимізація доходів власників (дивідендна політика).

Проблема фінансування на макрорівні полягає не у відсутності фінансових ресурсів, а у доступі до них конкретного підприємства та формах і методах їх розподілу.

Основні класифікаційні ознаки форми фінансування:

1. Залежно від цілей фінансування виокремлюють такі його форми:

- першопочаткове фінансування при реєстрації підприємства;
- на розширення діяльності;
- рефінансування;
- санаційне фінансування.

2. За забезпеченням:

- самофінансування;
- кредитування діяльності;

- безповоротне фінансування;
- додаткове гарантійне забезпечення.

3. *За джерелами мобілізації фінансових ресурсів:*

- зовнішнє фінансування;
- внутрішнє фінансування.

4. *За правовим статусом інвесторів:*

- власний капітал;
- позичковий капітал.

5. *За рівнем варіювання надходжень:*

- постійні;
- змінні.

Основними джерелами формування фінансових ресурсів підприємств є власні та залучені кошти. До власних фінансових ресурсів належать:

1. Статутний капітал;
2. Амортизаційні відрахування;
3. Резерви, накопичені підприємством;
4. Валовий дохід та прибуток від різних видів господарської діяльності;
5. Ресурси від реалізації майна;

6. Інші внески юридичних і фізичних осіб (цільове фінансування, добродійні внески й інше).

Залучені позикові фінансові ресурси підприємства найчастіше зустрічаються у формі банківських кредитів, кредиторської заборгованості, бюджетних асигнувань, страхових відшкодувань, благодійних внесків тощо.

До зовнішніх джерел формування позичкового капіталу належать:

- довго- і короткострокові кредити банків;
- кредиторська заборгованість за матеріальні цінності, виконані роботи, послуги;
- заборгованість за розрахунками (з одержаних авансів, з бюджетом, з оплати праці тощо).

До внутрішніх джерел формування позичкового капіталу можна віднести:

- нараховані у звітному періоді майбутні витрати та платежі (у т. ч. так звані стійкі пасиви);
- доходи майбутніх періодів.

Рис. 1. Форми фінансування підприємств

Аудиторна робота (практичні заняття)

Мета заняття:

навчальна – засвоїти основні теоретичні та практичні аспекти, пов’язані з основами фінансової діяльності суб’єктів підприємництва, її економічним змістом.

виховна – навчити здобувача вищої освіти формально-логічному (розсудливому) і діалектичному (розумному) мисленню, вмінню прогнозувати, передбачати ситуацію, набутти впевненості у прийнятті рішень, прагненню до постійного особистісного зростання.

Елементи заняття:

1. Організаційна частина: перевірка готовності до занять здобувачів вищої освіти, аудиторії, обладнання; відмітка в журналі присутніх.
2. Актуалізація опорних знань.
3. Викладення нового матеріалу:
 - 3.1. Тема заняття.
 - 3.2. Мотивація вивчення теми: мета (навчальна, виховна); завдання.
 - 3.3. План вивчення нового матеріалу.

4. Виклад нового матеріалу.
5. Закріплення нового матеріалу.
6. Підведення підсумків заняття.
7. Видача завдань самостійної роботи.

Навчальні питання, що виносяться для обговорення:

1. Розкрийте сутність і визначте основні завдання фінансової діяльності суб'єктів підприємництва.
2. Поясніть місце фінансової діяльності у системі функціональних завдань фінансового менеджменту підприємства.
3. Дайте характеристику організації фінансової діяльності залежно від обсягів діяльності суб'єкта підприємництва.
4. Охарактеризуйте економічну сутність капіталу та його складові.
5. Дайте оцінку формам фінансування підприємств.
6. Проаналізуйте критерії прийняття фінансових рішень.

Методи навчання:

МН 1. Словесні методи (лекція); МН 2. Наочні методи (демонстрування, спостереження); МН 3. Практичні методи (практичні роботи, робота з навчально-методичною літературою);

МСМ 2. Методи стимулювання і мотивації обов'язку й відповідальності;

МНК 1. Методи усного контролю (усне опитування, обговорення теоретичних питань); МНК 2. Методи письмового контролю (контрольна робота, письмове виконання практичних завдань);

МНІ 4. Комп'ютерні і мультимедійні методи (дистанційне навчання).

Перелік практичних завдань:

Завдання 1

Визначити обсяги вхідних і вихідних грошових потоків по видах діяльності окремо і в цілому по підприємству.

Вихідні дані:

1. Обсяг виручки від реалізації продукції становив 300000. грн (в т. ч. ПДВ).
2. Витрачено кошти постачальникам за товари і послуги 19200 грн.
3. Підприємство сплатило відсотки за кредит 8400 грн.
4. Підприємство виплатило дивіденди на суму 22100 грн.
5. Підприємство отримало дивіденди на суму 16300 грн.
6. Підприємство виплатило заробітну плату працівникам 18600 грн.
7. Підприємство придбало необоротні активи на суму 10460 грн.
8. Надійшли кошти від продажу випущених акцій іншим підприємствам – 18300 грн.
9. Підприємство сплатило податки до бюджету – 10000 грн.

Завдання 2

Визначити чистий рух грошових коштів по видах діяльності окремо і в цілому по підприємству.

Вихідні дані:

1. Сплачено дивіденди по акціях в розмірі 27800 грн.
2. Взято кредит банку для придбання основних засобів 23800 грн.
3. Надійшли кошти від додаткової емісії акцій – 30100 грн.
4. Отримано комісійні від фінансової оренди – 18600 грн.
5. Додатково внесено кошти для поповнення власного капіталу – 9310

грн.

6. Надійшла чиста виручка від реалізації продукції в розмірі – 350400 грн.
7. Витрачено кошти на рекламу продукції – 12300 грн.
8. Витрачено кошти на придбання основних засобів – 56700 грн.
9. Взято кредит банку на поповнення обігових коштів – 31200 грн.

Завдання 3

Визначити рух грошових коштів від фінансової та інвестиційної діяльності підприємства за звітний період.

Вихідні дані:

1. Надходження коштів від емісії акцій становить 320000 грн, в т.ч. на збільшення зареєстрованого капіталу – 150000 грн.
2. Грошові надходження від продажу акцій інших підприємств – 65000

грн.

3. Надходження від емісії облігацій – 12000 грн.
4. Підприємство нарахувало та виплатило дивіденди на суму 23000 грн.
5. Кошти, спрямовані на придбання основних засобів – 25000 грн.
6. Дохід від реалізації нематеріальних активів – 2600 грн.
7. Вартість придбаних облігацій – 2900 грн.

Завдання 4

Визначити фінансовий результат підприємства по різних видах діяльності та провести розподіл прибутку, якщо до зареєстрованого капіталу спрямовується 13 % прибутку, до резервного капіталу – 27 %, на виплату дивідендів – 50 %.

Вихідні дані:

Показники, тис. грн.	А	Б	В	Г
<i>Розрахунок прибутку</i>				
1. Доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	9546	8789	10125	7877
2. Податок на додану вартість				
3. Акцизний податок	-			
4. Чистий доход (виручка) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)				
5. Собівартість реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг)	5840	6025	7111	4769
6. Валовий прибуток (+), збиток (-)				
7. Інші операційні доходи	63,4	23,5	69,6	40,2
8. Адміністративні витрати	700,4	800,1	924,6	478,6
9. Витрати на збут продукції	287,9	236,5	410,2	119,5
10. Інші операційні витрати	42,1	38,4	77,3	55,1
11. Прибуток (+), збиток(-) від операційної діяльності				
12. Дохід від участі в капіталі	87,4	12,4	55,6	100,2
13. Інші фінансові доходи	-	13,6	99,5	111,2

Показники, тис. грн.	А	Б	В	Г
14. Інші доходи	39,7	55,6	25,9	-
15. Фінансові витрати	51,2	25,6	-	23,2
16. Витрати від участі в капіталі	-			
17. Інші витрати	24,6	44,5	66,8	11,3
18. Фінансовий результат до оподаткування				
21. Податок на прибуток				
22. Чистий фінансовий результат				
<i>Розподіл прибутку</i>				
23. Поповнення статутного капіталу				
24. Поповнення резервного капіталу				
25. На виплату дивідендів				
26. На інші цілі				
27. Нерозподілений прибуток				

Завдання 5

Визначити обсяги грошових потоків на підприємстві в рамках фінансової та операційної діяльності (окремо).

Вихідні дані:

1. Підприємство отримало кредит у сумі 59 тис. грн.
2. У результаті емісії звичайних акцій на підприємство надійшло 120 тис. грн., у т. ч. спрямовано на збільшення зареєстрованого капіталу – 90 тис. грн., на збільшення додаткового капіталу – 30 тис. грн.
3. Підприємство придбало основних засобів на 45 тис. грн.
4. Підприємство продало облігації внутрішньої державної позики – 52 тис. грн.
5. Підприємство отримало відсотки за зберігання коштів на рахунках в банку – 21 тис. грн.
6. Підприємство отримало дивіденди від володіння корпоративними правами іншого підприємства – 34 тис. грн.
7. Виручка від реалізації послуг склала – 39 тис. грн.

Завдання 6

Розрахувати обсяги вхідних грошових потоків підприємства в IV кварталі по місяцях.

Вихідні дані:

Обсяги реалізованої продукції склали: в жовтні – 800000 грн., в листопаді – 650000 грн., в грудні – 900000 грн. Між контрагентами встановлено наступний порядок оплати: 40 % вартості продукції покупці сплачують за фактом поставки, а на 60 % вартості обсягу реалізації надається кредит, при чому 70 % сплачується через місяць, 20 % – через два місяці і 10 % – на третій місяць.

Методика виконання практичних завдань:

Завдання 1

Визначити обсяги руху грошових потоків окремо по видах діяльності.

Вихідні дані:

- обсяг виручки від реалізації продукції становив 230000 грн (в т. ч. ПДВ);

- надійшли кошти від продажу акцій іншим підприємствам в розмірі 8900 грн;
- підприємство отримало дивіденди на суму 9300 грн;
- підприємство виплатило дивіденди на суму 16500 грн;
- підприємство сплатило відсотки за наданий кредит 8000 грн;
- підприємство виплатило заробітну плату працівникам 12900 грн;
- надійшли кошти від реалізації корпоративних прав інших підприємств – 14000 грн;
- підприємство придбало необоротні активи на суму 12100 грн;
- підприємство сплатило податки до бюджету – 5600 грн;
- виплачено кошти постачальникам за товари і послуги 17200 грн;
- нараховано амортизації – 11000 грн.

Розв'язання

1. Визначаємо вид діяльності за кожною операцією:

- обсяг виручки від реалізації продукції становив 230000 грн (в т. ч. ПДВ) – операційна;
- надійшли кошти від продажу акцій іншим підприємствам в розмірі 8900 грн – фінансова;
- підприємство отримало дивіденди на суму 9300 грн – інвестиційна;
- підприємство виплатило дивіденди на суму 16500 грн – фінансова;
- підприємство сплатило відсотки за наданий кредит 8000 грн – операційна;
- підприємство виплатило заробітну плату працівникам 12900 грн – операційна;
- надійшли кошти від реалізації корпоративних прав інших підприємств – 14000 грн – інвестиційна;
- підприємство придбало необоротні активи на суму 12100 грн – інвестиційна;
- підприємство сплатило податки до бюджету – 5600 грн – операційна;
- виплачено кошти постачальникам за товари і послуги 17200 грн – операційна;
- нараховано амортизації – 11000 грн – операційна.

2. Оскільки виручка від реалізації продукції дана разом з ПДВ, то необхідно визначити чистий дохід (ЧД) від реалізації продукції (виручка від реалізації мінус непрямі податки). Так як продукція не є підакцизною, то в даному випадку необхідно знайти лише величину ПДВ, поділивши виручку від реалізації продукції на «6»:

$$\text{ПДВ} = 230000 \div 6 = 38333 \text{ (грн);}$$

$$\text{ЧД} = 230000 - 230000 \div 6 = 191667 \text{ (грн).}$$

3. Визначаємо обсяги руху грошових коштів від операційної діяльності:
 $191667 - 8000 - 12900 - 5600 - 17200 - 11000 = 136967 \text{ (грн).}$

4. Визначаємо обсяги руху грошових коштів від фінансової діяльності:
 $8900 - 16500 = -7600 \text{ (грн).}$

5. Визначаємо обсяги руху грошових коштів від інвестиційної діяльності:
 $14000 + 9300 - 12100 = 11200 \text{ (грн).}$

Завдання 2

Визначити обсяг вхідних грошових потоків від фінансової та інвестиційної діяльності.

Вихідні дані:

- надійшли кошти від реалізації основних засобів в розмірі 7500 грн;
- отримано дивіденди від володіння корпоративними правами інших підприємств на суму 10000 грн;
- надійшли на поточний рахунок кошти банківського кредиту – 20000 грн;
- витрачено 56000 грн на придбання транспортного засобу;
- отримано кошти від емісії облігацій в розмірі 42000 грн;
- сплачено проценти за кредит – 5000 грн;
- надійшли кошти від емісії акцій – 100000 грн (в т. ч. на поповнення зареєстрованого капіталу 80000 грн);
- отримано 35000 грн від реалізації акцій інших підприємств.

Розв'язання

1. Визначаємо вид діяльності за кожною операцією:

- надійшли кошти від реалізації основних засобів в розмірі 7500 грн – інвестиційна;
- отримано дивіденди від володіння корпоративними правами інших підприємств на суму 10000 грн – інвестиційна;
- надійшли на поточний рахунок кошти банківського кредиту – 20000 грн – фінансова;
- витрачено 56000 грн на придбання транспортного засобу – інвестиційна;
- отримано кошти від емісії облігацій в розмірі 42000 грн – фінансова;
- сплачено проценти за кредит – 5000 грн – операційна;
- надійшли кошти від емісії акцій – 100000 грн (в т. ч. на поповнення зареєстрованого капіталу 80000 грн) – фінансова (на суму 100000 грн, оскільки і збільшення статутного на суму 80000 грн, і емісійний дохід – 20000 грн є різновидами потоків від фінансової діяльності);
- отримано 35000 грн від реалізації акцій інших підприємств – інвестиційна.

2. Визначаємо обсяги вхідних грошових потоків від інвестиційної діяльності:

$$7500 + 10000 + 35000 = 52500 \text{ (грн).}$$

3. Визначаємо обсяги вхідних грошових потоків від фінансової діяльності:

$$20000 + 42000 + 100000 = 162000 \text{ (грн).}$$

Самостійна робота (домашні завдання)

Коротка характеристика змісту навчального матеріалу:

Капітал підприємства та його економічна сутність. Зміст та основні завдання фінансової діяльності підприємства. Фінансова діяльність у системі функціональних завдань фінансового менеджменту підприємства. Організація фінан-

сової діяльності підприємств. Форми фінансування підприємств. Критерії прийняття фінансових рішень. Теоретичні джерела фінансової діяльності підприємств: класична теорія фінансування; теорема іррелевантності; теорія оптимізації портфеля інвестицій; модель оцінки доходності капітальних активів; неоінституційна теорія фінансування; концепція максимізації вартості капіталу власників.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати письмове повідомлення по одній із рекомендованих чи запропонованих самостійно, тем:

1. Порівняльна характеристика теоретичних концепцій фінансової діяльності підприємств.
2. Особливості організації фінансової діяльності в аграрних підприємствах.
3. Місце фінансових служб в організаційній структурі сільськогосподарських підприємств.
4. Аналіз джерел фінансування підприємств регіону.
5. Порівняльна характеристика фінансування підприємства за рахунок власного та позичкового капіталу.
6. Проблеми узгодження критеріїв прийняття фінансових рішень.
7. Розмежування функціональних обов'язків фінансиста та бухгалтера на вітчизняних підприємствах.
8. Вплив організаційно-правової форми власності на фінансову діяльність суб'єктів підприємництва.

Питання для самоконтролю:

1. Сутність, основні завдання фінансової діяльності та її місце серед видів звичайної діяльності суб'єкта підприємництва.
2. Фінансова діяльність у системі функціональних завдань фінансового менеджменту підприємства.
3. Організаційна структура фінансових служб та їх місце в ієрархії підприємства.
4. Економічна сутність капіталу та його складові.
5. Класифікація форм фінансування.
6. Чинники, що впливають на прийняття фінансових рішень.
7. Класична теорія фінансування.
8. Основні положення теорії іррелевантності.
9. Основні акценти теорії оптимізації портфеля інвестицій.
10. Значення моделі оцінки доходності капітальних активів для вирішення проблеми ціноутворення на фінансових ринках.
11. Переваги та недоліки неоінституційної теорії фінансування.
12. Концепція максимізації вартості капіталу власників.

Форма контролю – підготовка реферату.

Рекомендована література (джерела інформації для засвоєння теми)

1. Азаренкова Г. М., Біломістний О. М., Біломістна І. І. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : підручн. Київ : УБС НБУ, 2014. 303 с.
2. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Бражник Л. В. Фінанси підприємств : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2018. 350 с.
3. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Смолянська О. Ю., Череннеко Л. В. Фінансова діяльність підприємств : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 240 с.
4. Бражник Л.В. Фінансові ресурси підприємства: їх формування та використання. *Економіка та суспільство*. 2018. № 14. С. 778-783. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua>.
5. Бражник Л.В., Дорошенко О.О. Вибір фінансової стратегії розвитку підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38. С. 99-103.
6. Зятковський І. В., Зятковська Л. І., Романів М. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Чернівці : Золоті литаври, 2007. 274 с.
7. Криленко В. І., Корнева Н. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч.-метод. посібник. Харків : МНУ, 2016. 220 с.
8. Кравчук О. М., Лещук В. П. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2019. 504 с.
9. Ковч В. В., Шуст А. О. Управління фінансовою діяльністю підприємства. *Наука й економіка*. 2015. № 1. С. 28–30.
10. Спасів Н.Я., Лосєва М.С., Дітчук Н.О., Маринчак Л.Р. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч.-метод. посібник. Тернопіль: ТАЙП, 2013. 150 с.
11. Терещенко О. О., Невмержицький Я. І., Куліш А. П. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2006. 312с.
12. Філіна Г. І. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Київ : Центр учб. л-ри, 2010. 320 с.

Тема 2. Особливості фінансування суб'єктів підприємництва різних форм організації бізнесу

Теоретичний матеріал (лекція)

Навчальні питання:

1. Поняття та класифікація суб'єктів підприємництва. Критерії прийняття рішення про вибір правової форми організації бізнесу.
2. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання без створення юридичної особи
3. Особливості фінансової діяльності приватних підприємств
4. Особливості фінансової діяльності товариств з обмеженою відповідальністю
4. Особливості фінансової діяльності акціонерних товариств
6. Фінансова діяльність підприємств інших форм організації бізнесу
7. Галузеві аспекти фінансової діяльності

1. Поняття та класифікація суб'єктів підприємництва. Критерії прийняття рішення про вибір правової форми організації бізнесу. При вивченні даної теми перш за все необхідно враховувати, що фінансова діяльність господарюючих суб'єктів в першу чергу залежить від форми організації бізнесу.

В ринковому середовищі, основою якого є свобода підприємництва, підприємства здійснюють виробничо-фінансову діяльність на свій ризик і несуть майнову відповідальність за результати своєї діяльності.

Фінансова діяльність окремих підприємств будується виходячи з особливостей організації їх фінансів у вигляді фінансів комерційних (прибуткових) і некомерційних (неприбуткових) підприємств.

Підприємницька діяльність – самостійна ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, здійснювана суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Під час господарської діяльності суб'єкти господарювання мають на меті досягнення різних цілей.

При створенні комерційних підприємств джерелом придбання виробничих фондів, нематеріальних активів і обігових коштів являється зареєстрований (пайовий) капітал. Результатом виробництва та реалізації продукції є виручка. Надходження виручки свідчить про завершення кругообігу засобів. До надходження виручки витрати виробництва фінансуються за рахунок обігових коштів. Використання виручки характеризує початкову стадію розподільних процесів. З отриманої виручки суб'єкт підприємництва відшкодовує матеріальні витрати на сировину, матеріали, паливо, електроенергію та формує джерело відтворення основних засобів і нематеріальних активів у вигляді фонду амортизаційних відрахувань. Частина виручки, що залишилася, є валовим доходом або

знову створеною вартістю, яка йде на виплату заробітної плати. Залишок утворює чистий дохід суб'єкта підприємництва. Частина чистого доходу враховується в собівартості продукції у вигляді відрахувань до пенсійного фонду, фондів соціального страхування, податків і зборів, відрахувань до спеціальних позабюджетних фондів. Частина, що залишилася, є прибутком підприємства. Таким чином результатом кругообігу вкладених у виробництво коштів є (але не завжди) їх відшкодування та формування джерел фінансування відтворювального процесу: амортизаційних відрахувань і прибутку.

Некомерційна господарська діяльність – самостійна систематична господарська діяльність, здійснювана суб'єктами господарювання, спрямована на досягнення економічних, соціальних та інших результатів без мети одержання прибутку.

Некомерційними організаціями є також добровільні громадські формування, що об'єднують громадян на основі єдності інтересів, уподобань тощо. Незалежно від назви, яку дістає таке формування (рух, конгрес, фонд, спілка), всі вони поділяються на дві групи:

- 1) політичні партії;
- 2) громадські організації.

Некомерційні підприємства поділяються на такі, що існують за рахунок систематичного фінансування бюджетними коштами (бюджетне кошторисне фінансування шляхом бюджетних асигнувань), такі, що функціонують на принципах самоокупності (самофінансування) і на такі, що фінансуються як власними коштами, так і бюджетними коштами (змішане фінансування).

Податкові відносини з бюджетом такі організації мають тільки в частині комерційної діяльності, яка дозволена законодавством і закріплена статутом.

Неприбуткові організації, які знаходяться на самоокупності і здійснюють фінансову діяльність на основі кошторисів на виконання окремих робіт (послуг) невиробничого характеру (соціологічні, аналітичні, консультаційні організації тощо).

Джерелами їх фінансів є:

- вступні і членські внески;
- доходи від надання послуг (виконання робіт) на платній основі фізичним та юридичним особам;
- кошти акумульовані на фінансовому ринку;
- доходи від платних заходів, які влаштовує організація;
- кошти бюджету за виконання разових робіт за укладеними договорами згідно зі складеними кошторисами.

Дохід таких неприбуткових організацій спрямовується лише на фінансування їх поточної діяльності, а не на інвестування з метою отримання прибутку.

Оподаткування доходу неприбуткових організацій, які функціонують на засадах самоокупності, здійснюється за нульовою ставкою, або на пільгових умовах.

Громадські організації, якими є неприбуткові організації, організовані як добровільні організації, спеціальні цільові фонди і добродійні фонди. Фінанси громадських організацій формуються відповідно до їх статуту.

Найбільш узагальненою формою агентів ринку є поняття *суб'єкт господарювання* (тобто такий, що займається підприємницькою діяльністю), що відображає їх сутнісні ознаки та місце в економічній системі. Згідно з Господарським кодексом *суб'єктами господарювання (підприємцями)*, у розумінні суб'єктів, які здійснюють господарську комерційну (підприємницьку) діяльність з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку, реалізуючи господарську компетенцію (сукупність господарських прав та обов'язків), мають відокремлене майно і відповідають за своїми зобов'язаннями в межах цього майна, крім випадків, передбачених законодавством, визнають суб'єктів господарювання (юридичних осіб), громадян України й іноземців, котрі займаються підприємницькою діяльністю, й інших суб'єктів господарювання: благодійні та інші неприбуткові організації у сфері господарювання тощо.

Водночас Господарський кодекс визнає суб'єктами господарювання й тих юридичних осіб, які займаються некомерційною господарською діяльністю.

Суб'єктами господарювання є:

- господарські організації – юридичні особи, державні, комунальні та інші підприємства, крім того – інші юридичні особи, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані в установленому законом порядку;
- громадяни України, іноземці та особи без громадянства, які здійснюють господарську діяльність та зареєстровані відповідно до закону як підприємці.

Суб'єктами господарювання визнаються також органи державної влади, органи місцевого самоврядування, крім того – органи адміністративно-господарського управління та контролю у сфері їх діяльності з виробництва, реалізації, придбання товарів чи іншої господарської діяльності.

У своїй діяльності підприємства взаємодіють з рядом зовнішніх контрагентів. Традиційно під заінтересованими контрагентами (стейкхолдерами) розуміють суб'єктів зовнішнього середовища чи учасників господарської діяльності підприємства, які намагаються реалізувати власні економічні інтереси за допомогою певного підприємства (компанії, фірми, організації).

У найзагальнішому вигляді основні контрагенти та їх цільові аспекти діяльності наведено в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

Загальна характеристика контрагентів підприємства

Учасник бізнесу	Цільовий аспект діяльності
Акціонер (власник)	стабільність зростання частки прибутку, що підлягає капіталізації, а також зростання ринкової ціни акції на цій основі
Менеджер	стабільність розвитку компанії та забезпечення зростаючої заробітної плати
Працівник (профспілка)	поліпшення умов праці, соціальна захищеність та поступове підвищення заробітної плати
Банківська чи інша фінансова установа	стабільне зростання резервів коштів підприємства на рахунках, гарантія виконання кредитних зобов'язань
Постачальник матеріальних ресурсів	стабільність ринку збуту власної продукції та своєчасна оплата поставок відповідно до комерційних угод
Страхова компанія	максимальна нейтралізація господарських та інших ризиків

Учасник бізнесу	Цільовий аспект діяльності
	діяльності підприємства
Держава (орган влади)	стабільність отримання податкових платежів, виконання державних замовлень (контрактів), дотримання екологічного законодавства, виконання політичних рішень
Споживач (суспільство)	стабільність постачання дешевої продукції за умови постійного підвищення рівня якості
Конкурент	процеси захоплення ринків чи їх сегментів, співвідношення рівня ціни та якості тощо
Освітня чи науково-дослідна організація, рекламна компанія та інші заінтересовані фізичні й юридичні особи	інноваційна діяльність, її супровідне обслуговування, надання інформаційних послуг тощо

Підприємництво – не лише особливий вид діяльності, але й певна самостійна ініціативна, систематична, на власний ризик діяльність, спрямована на виробництво продукції, виконання робіт, надання послуг, а також посередницька діяльність (зокрема торгівля) з метою одержання прибутку.

Підприємства (фірми або компанії) — організаційно відокремлені та економічно самостійні господарюючі статутні суб'єкти, які мають право юридичної особи та здійснюють виробничу, науково-дослідну і комерційну діяльність з метою отримання відповідного прибутку (доходу), а також реєструються компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування чи іншими суб'єктами. Вони мають самостійний баланс, поточні та інші рахунки в установах банків, печатку зі своїм найменуванням, а також знак для товарів і послуг.

Підприємство є основною організаційною ланкою економіки України. Ця організаційна ознака кваліфікує підприємство як організаційну структуру бізнесу, яка, з одного боку, відмежовує підприємство від інших організаційних структур бізнесу (індивідуального підприємництва без створення юридичної особи, споживного підприємництва – домашніх господарств та ін.), а з іншого боку – від суб'єктів, які не належать до основної ланки: фінансових, торговельно-посередницьких, агентських та бюджетних організацій, органів господарського управління і управління державним майном.

Підприємницька діяльність може здійснюватись як в *індивідуальній*, так і в *колективній формі*. Індивідуальна підприємницька діяльність фізичних осіб без створення юридичної особи є найпростішою формою підприємництва. Вона здійснюється особою від свого імені, за власною ініціативою та на свій ризик. Індивідуальна підприємницька діяльність фізичних осіб історично та логічно передувє формуванню та розвитку складніших форм підприємництва. Суб'єктами індивідуального підприємництва є фізичні особи-підприємці, які пройшли державну реєстрацію підприємницької діяльності. Підприємницька діяльність зі створенням юридичної особи може здійснюватись у різних організаційно-правових формах. Зарубіжні практики виокремлюють також *корпоративне* і *внутрішньофирмове підприємництво*.

Наявність різних організаційно-правових форм господарювання впливає на організацію фінансів. Це проявляється в процесі формування капіталу (статуту), розподілу прибутку, утворення грошових фондів, внутрішньовідомчого розподілу коштів, у взаємовідносинах з бюджетом тощо.

За правом власності в Україні можуть діяти суб'єкти господарювання:

- приватні, засновані на власності фізичної особи;
- колективні, у т. ч. господарські товариства, кооперативи;
- комунальні, засновані на власності відповідної територіальної громади;
- державні, засновані на державній власності, в т. ч. казенні;
- суб'єкти господарювання з іноземними інвестиціями.

Як свідчить статистика найбільшою групою суб'єктів господарювання в Україні є підприємства колективної форми власності. Право такої власності виникає на підставі:

а) добровільного об'єднання майна громадян та (або) юридичних осіб для створення кооперативів, акціонерних товариств, інших господарських товариств і об'єднань;

б) передачі державних підприємств в оренду; викупу колективами трудящих державного майна; безоплатної передачі майна державного підприємства у власність трудового колективу;

в) перетворення державних підприємств на акціонерні та інші товариства; державних субсидій; пожертвувань організацій і громадян; інших цивільно-правових угод.

З метою підвищення ефективності виробництва підприємства можуть на добровільно формувати різні типи об'єднань з правом юридичної особи як особливої організаційної форми діяльності, що забезпечує ефективніші зв'язки між ними порівняно зі звичайними угодами.

До основних видів об'єднань належать асоціації, корпорації, консорціуми, концерни.

Асоціації (від лат. *assotiatio* – сполучення, з'єднання) – найпростіші форми договірної об'єднання, створені з метою постійної координації господарської діяльності. Їй заборонено втручатися у виробничу та комерційну діяльність будь-кого з її учасників.

Корпорації (від. лат. *corporatio* – спілка) – договірні об'єднання, створені на основі інтегрування виробничих, наукових і комерційних інтересів, з делегуванням окремих повноважень централізованого регулювання діяльності від кожного з учасників. Корпорацію як вид об'єднання не слід плутати з корпоративною формою організації бізнесу. Наприклад, у США і Західній Європі під корпораціями здебільшого розуміють підприємства, засновані на частковій участі та з обмеженою відповідальністю (Ltd, limited liability), наприклад акціонерні товариства, товариства з обмеженою відповідальністю.

Консорціуми (від. лат. *consortium* – спільність) – тимчасові статутні об'єднання промислового і банківського капіталу для досягнення спільної мети, як правило, при здійсненні крупних фінансових операцій чи реалізації спільного інвестиційного проекту. Наприклад, банківські консорціуми створюються з

метою зменшення ризику при кредитуванні значних ризикових проектів або при розміщенні великої емісії цінних паперів.

Концерни (від англ. *concern* – об'єднання) – статутні об'єднання підприємств промисловості, наукових організацій, транспорту, банків, торгівлі тощо на основі повної фінансової залежності від одного або групи підприємств, які перебувають під єдиним контролем.

Зважаючи на різноманіття існуючих форм організації діяльності засновникам потрібно враховувати та аналізувати наступні основні критерії та чинники:

1. Рівень відповідальності власників підприємства (необмежена, обмежена, необмежена одних та обмежена решити засновників) та їх кількість. Виокремлюють форми підприємницької діяльності з обмеженою відповідальністю власників за зобов'язаннями підприємства, з необмеженою відповідальністю, а також змішані форми. У світовій практиці спостерігається чітка тенденція до вибору форм організації бізнесу з обмеженою відповідальністю, що пояснюється прагненням власників суб'єктів господарювання обмежити свої ризики величиною вкладів у власний капітал. До таких форм належать насамперед товариства з обмеженою відповідальністю та акціонерні товариства. Оскільки для кожного виду організації бізнесу характерна певна кількість власників, важливим чинником, що впливає на вибір форми бізнесової діяльності, є кількість інвесторів, яких планується залучити.

2. Повноваження в управлінні справами суб'єкта господарювання та контролю за ним. Найважливіша функція власників підприємства полягає в участі в управлінні його діяльністю. Залежно від того, який обсяг капіталу планує інвестувати потенційний власник у бізнесову діяльність, його бачення свого місця в управлінні справами, обирається та чи інша форма організації підприємницької діяльності. Реалізувати свої права з управління підприємством власник може безпосередньо або через уповноважені ним органи. Зазначені права можуть бути також делеговані наглядовій раді, виконавчому або іншому органу, передбаченому статутом підприємства. У цьому контексті для багатьох інвесторів важливу роль також відіграє можливість забезпечення анонімності їх участі у бізнесі.

Участь в управлінні для власників означає: визначення основних напрямів діяльності бізнесу, затвердження планів та звітів про їх виконання; обрання та відкликання членів виконавчих і контролюючих органів (ревізійна комісія); визначення умов оплати праці посадових осіб підприємства; затвердження річних результатів діяльності підприємства, порядку розподілу прибутку та покриття збитків; визначення організаційної структури та прийняття рішень щодо зміни зареєстрованого капіталу та установчих документів підприємства.

У товариствах з обмеженою відповідальністю, акціонерних товариства та кооперативах виконання функції управління здійснюється через участь власників у загальних зборах підприємства. Безпосереднє управління справами товариств покладається на виконавчі органи. Можливість участі в управлінні партнерами залежить від ступеня правової відповідальності учасників. Так, управління справами командитного товариства здійснюють тільки учасники з по-

вною відповідальністю. Як правило, ці самі учасники виконують також функції виконавчого органу.

3. *Способи мобілізації коштів (власних, позикових).* Форма організації бізнесу визначає також можливості та умови залучення власного і позикового капіталу. Так, рівень кредитоспроможності підприємства значною мірою залежить від рівня відповідальності за борги, а також від розміру власного капіталу. Можливості використання різних інструментів фінансування залежать також від правових обмежень і рівня доступу суб'єкта господарювання до ринку капіталів, зокрема:

- публічні акціонерні товариства можуть залучати кошти шляхом емісії акцій та облігацій;
- ТОВ можуть залучати лише вклади учасників та шляхом емісії облігацій.

4. *Умови передачі права власності та правонаступництво.* Порядок та затрати коштів і часу на вихід з числа власників бізнесу чи набуття права власності. Якщо корпоративні права підприємств мають вільний обіг на фондовій біржі чи іншому організованому ринку капіталів, то процедура передачі права власності є спрощеною. Якщо ж йдеться про підприємства із замкненим колом можливих власників, то процедура передачі права власності на них є дещо ускладненою та супроводжується підвищеними накладними витратами. Приймаючи відповідні рішення, слід також враховувати, що за деяких обставин позбутися права власності на суб'єкт господарювання можна лише у разі його реорганізації чи ліквідації. Останній варіант, як правило, пов'язаний з додатковими затратами.

5. *Умови оподаткування суб'єктів господарювання різних форм організації бізнесу (податки фізичних, юридичних осіб).* В цілому для всіх видів підприємств встановлені однакові умови оподаткування. Особливості передбачені для фізичних осіб підприємців, які здійснюють свою діяльність без створення юридичної особи; для підприємств, які за встановленими критеріями належать до малого бізнесу; для підприємств з іноземними інвестиціями (при репатріації доходів). Окрім цього, певні особливості встановлені для оподаткування об'єднань суб'єктів господарювання.

6. *Трансакційні витрати, зумовлені окремими формами організації бізнесу.* Для різних форм організації бізнесу характерний різний рівень накладних витрат як при заснуванні, так і при здійсненні поточної фінансово-господарської діяльності. Ці витрати пов'язані з особливостями ведення фінансового та податкового обліку, складання звітності, із залученням додаткового капіталу, організацією управління тощо. Прикладом специфічних накладних витрат можуть бути емісійні витрати, витрати на обов'язкові аудиторські перевірки, обов'язкову публікацію звітності в засобах масової інформації, організацію зборів власників тощо. Окрім цього, слід враховувати законодавчі вимоги щодо мінімального розміру зареєстрованого (пайового) капіталу для різних форм бізнесової діяльності.

7. *Законодавчі межі щодо відповідності виду діяльності певним формам організації бізнесу.* Наприклад, банки можуть створюватися лише у формі АТ

чи ТОВ, страховики – юридичні особи – у формі акціонерних, повних, командитних товариств або товариств з додатковою відповідальністю, ломбарди – у формі повних товариств.

З урахуванням усіх чинників суб'єкт підприємництва поступово приймає рішення в таких напрямках:

- 1) визначення достатнього рівня та обсягу необхідних прав і обов'язків залежно від поставлених цілей і завдань, а також місії підприємства;
- 2) вибір процедури та способу створення статутного фонду нового підприємства (організації);
- 3) обґрунтування організаційної структури підприємства та формування схеми управління створюваним бізнесом;
- 4) узгодження обраних напрямів із господарським законодавством.

В даний час у вітчизняному сільському господарстві функціонують майже всі види підприємств, що передбачені законодавством. Створення їм реальної економічної рівноправності є необхідною умовою формування конкурентного середовища в аграрному секторі, яке зумовить прискорений розвиток тих форм власності і господарювання, які виявляться життєздатними.

Сучасні вітчизняні ринки агропродовольчої продукції загалом висувають такі характеристики до суб'єктів підприємництва:

- врахування наявності обмеженості ресурсів при необмеженості потреб споживачів суспільства;
- потреба переходу до орієнтації на споживача та необхідності дотримання вимоги «виробляти те, що продається», а не «продавати те, що вироблено»;
- потреба гнучкого поєднання акцентів у господарській політиці щодо «поглиблення спеціалізації» з акцентом на диверсифікацію товарного асортименту та споживачів;
- пошук варіантів підвищення рівня конкурентоспроможності продукції за рахунок упровадження технологічних та організаційних інновацій в умовах євроінтеграції та посилення світової економічної глобалізації;
- здійснення адаптації внутрігосподарського механізму аграрних підприємств у напрямі відповідності управління та якості продукції до європейських норм та стандартів.

2. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва без створення юридичної особи. Згідно чинного законодавства суб'єктами підприємницької діяльності можуть бути не тільки юридичні, а й *фізичні особи* – громадяни України, а також громадяни інших держав, не обмежені законом у правоздатності або дієздатності.

Підприємництво без створення юридичної особи – це бізнес, в якому власником і підприємцем є одна і та ж особа, що одержує всі доходи та несе повну і необмежену відповідальність за ведення справи. Їх перевага полягає в швидкості і гнучкості реагування на потреби ринку, а недолік — в тому, що зважаючи на особисту відповідальність вони швидко досягають межі фінансових мож-

ливостей. Тому щоб поліпшити фінансову базу, підприємці вступають у партнерські відносини, створюючи різні товариства і компанії.

Суб'єкт підприємництва без створення юридичної особи завдяки своїй мобільності заповнює ті ринкові ніші, які не можуть бути заповнені великим і середнім бізнесом. Мале підприємництво функціонує, як правило, на приватній власності, особистій праці підприємців.

Суб'єкт підприємницької діяльності без створення юридичної особи має право відкрити рахунок у будь-якому банку України та інших державах за згодою цих банків у порядку, встановленому НБУ. Підставою для відкриття рахунка є свідоцтво про державну реєстрацію суб'єкта підприємницької діяльності.

Власний капітал підприємця формується виключно за рахунок його приватного майна. Основним джерелом його збільшення є внутрішнє фінансування, зокрема невикористаний для споживання прибуток. Кредитні рамки приватного підприємця обмежуються величиною належного йому майна, яке він може надати як кредитне забезпечення.

Законодавством передбачено *кілька альтернативних способів оподаткування доходів ФОП*:

- 1) оподаткування сукупного чистого доходу та сплата інших податків, передбачених законодавством України (традиційне оподаткування);
- 2) сплата єдиного податку.

Фізичні особи, які має намір провадити підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і застосовують спрощену систему оподаткування, обліку та звітності, поділяються на чотири групи платників єдиного податку (табл. 2.2).

Характеризуючи наведену таблицю зазначимо, що при розрахунку загальної кількості осіб, які перебувають у трудових відносинах з платником єдиного податку – фізичною особою, не враховуються наймані працівники, які перебувають у відпустці у зв'язку з вагітністю і пологами та у відпустці по догляду за дитиною до досягнення нею передбаченого законодавством віку.

Чинне законодавство визначає ряд суб'єктів господарювання, які не можуть бути платниками єдиного податку, а їх упорядкований перелік наведено на рис. 2.1.

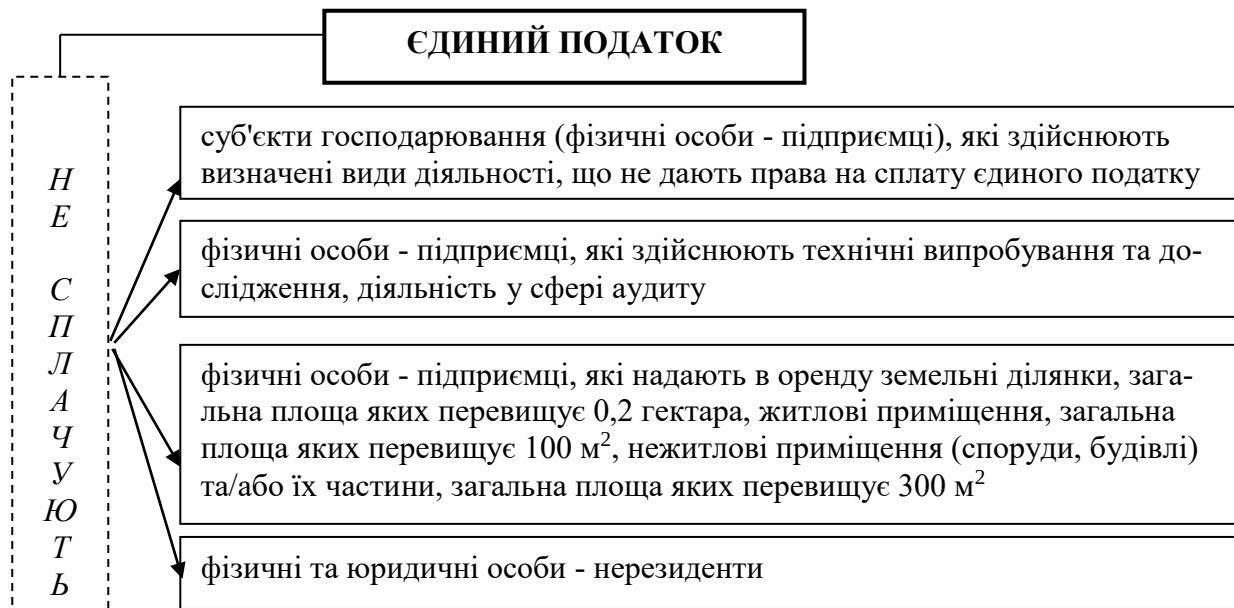

Рис. 2.1. Перелік фізичних осіб – підприємців – неплатників єдиного податку

Наведений на рис. 2.1 перелік суб'єктів господарювання, які не мають права сплачувати єдиний податок слід конкретизувати в частині ідентифікації видів господарської діяльності, здійснення яких не дає права на спрощений режим оподаткування (рис. 2.2).

Рис. 2.2. Перелік видів господарської діяльності, здійснення яких суб'єктами малого підприємництва не дає їм права на сплату єдиного податку

Поряд з наведеними обмеженнями, слід зазначити, що чинне законодавство вимагає від платників єдиного податку здійснення розрахунків за відвантажені товари (виконані роботи, надані послуги) виключно в готівковій або безготівковій грошових формах.

За даними табл. 2.2 слід відмітити, що об'єктом для нарахування єдиного податку для фізичних осіб – підприємців віднесених до III групи платників є дохід, який являє собою, відповідно до доходів, отриманий протягом податкового (звітного) періоду в грошовій, матеріальній або нематеріальній формах, вартість безоплатно отриманих протягом звітного періоду товарів (робіт, послуг) та сума кредиторської заборгованості, за якою минув строк позовної давності.

Таблиця 2.2

Критерії вибору та групи платників єдиного податку

Групи платників єдиного податку	Чисельність найманих працівників	Обсяг доходу протягом календарного року	Статус платника	Сфера застосування	Ставки єдиного податку
I група	0 осіб	не більше 167 розмірів МЗП ¹ (у 2022р. – 1085500 грн)	фізична особа – підприємець	1. Роздрібний продаж товарів на ринках 2. Надання побутових послуг населенню, перелік яких наведено у п. 291.7 ПКУ 3. Крім видів діяльності, перелічених у п. 291.5 ПКУ	до 10 % розміру ПМПН ²
II група	0 або до 10 осіб	не більше 834 розмірів МЗП (у 2022 р. – 5421000 грн)	фізична особа – підприємець	1. Надання послуг, в т.ч. побутових, платникам єдиного податку та/або населенню 2. Виробництво та/або продаж товарів 3. Діяльність у сфері ресторанного господарства <i>Обмеження:</i> 1. Крім посередницьких послуг з купівлі, продажу, оренди, оцінювання нерухомого майна (70.31 КВЕД) 2. Крім видів діяльності, перелічених у п. 291.5 ПКУ	до 20 % розміру МЗП
III група	необмежено	не більше 1167 розмірів МЗП (у 2022 р. – 7585500 грн)	фізична особа – підприємець	Крім видів діяльності, перелічених у п. 291.5 ПКУ	3 % доходу – для зареєстрованих платників ПДВ 5 % - у разі включення ПДВ до складу єдиного податку

Групи платників єдиного податку	Чисельність найманих працівників	Обсяг доходу протягом календарного року	Статус платника	Сфера застосування	Ставки єдиного податку
IV група	необмежено	необмежено	фізична особа - підприємець, яка провадить діяльність виключно в межах фермерського господарства (ФГ), за умови виконання сукупності відповідних вимог ³	Сільське господарство	специфічні залежно від виду використовуваних сільськогосподарських угідь:

¹ мінімальна заробітна плата, встановлена на 1 січня звітного податкового року;

² прожитковий мінімум для працездатного населення, встановлений на 1 січня звітного податкового року;

³ перелік вимог яким має відповідати платники єдиного податку - фізична особа - підприємець, яка провадить діяльність виключно в межах фермерського господарства:

- а) здійснює виключно вирощування, відгодовування сільськогосподарської продукції, збирання, вилов, переробку такої власновирощеної або відгодованої продукції та її продаж;
- б) провадить господарську діяльність (крім постачання) за місцем податкової адреси;
- в) не використовує працю найманих осіб;
- г) членами ФГ такої фізичної особи є лише члени її сім'ї;
- д) площа с-г угідь та/або земель водного фонду у власності та/або користуванні членів ФГ становить не менше 2 га, але не більше 20 га.

При цьому зауважимо, що зазначені доходи не включаються до складу загального річного оподатковуваного доходу фізичної особи. При цьому слід зауважити, що сума кредиторської заборгованості, за якою минув строк позовної давності включається до складу доходу платника єдиного податку за умови сплати ним податку на додану вартість.

Датою отримання доходу є дата надходження коштів на поточний рахунок (у касу) платника єдиного податку, дата списання кредиторської заборгованості, за якою минув строк позовної давності, дата фактичного отримання платником єдиного податку безоплатно одержаних товарів (робіт, послуг).

Окремо слід зупинитися на тих видах доходів, які не включаються до об'єкта оподаткування – рис. 2.3.

Одночасно із визначенням бази для обчислення розміру єдиного податку, визначення доходу з урахуванням норм Податкового кодексу здійснюється для встановлення права суб'єкта господарювання на використання спрощеної системи оподаткування. Порядок справляння єдиного податку передбачає врахування діючих ставок для різних груп платників, використання сформованого об'єкта оподаткування (доходу), перерахування обчислених сум податку у визначені терміни та складання і подання відповідної податкової звітності.

Ставки єдиного податку встановлюються у відсотках (фіксовані ставки) до розміру мінімальної заробітної плати, встановленої законом на 1 січня податко-

вого (звітнього) року та у відсотках до доходу (відсоткові ставки).

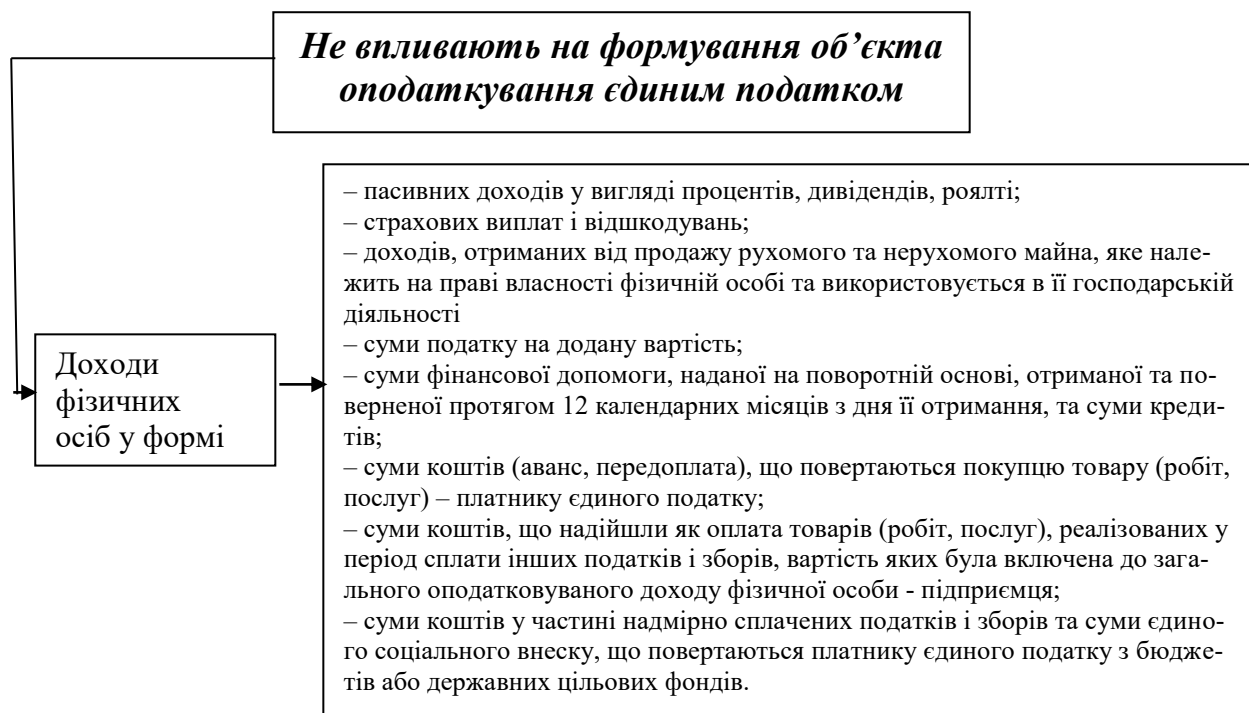

Рис. 2.3. Перелік доходів, які не використовуються при нарахуванні єдиного податку

Фіксовані ставки єдиного податку встановлюються сільськими, селищними та міськими радами для фізичних осіб – підприємців, які здійснюють господарську діяльність, залежно від виду господарської діяльності, з розрахунку на календарний місяць (див. табл. 2.2).

При певних умовах визначених Податковим кодексом України ставка єдиного податку встановлюється для платників єдиного податку першої, другої і третьої груп у розмірі 15 %.

Податковим (звітним) періодом для платників цього податку першої та другої групи є календарний рік та здійснення авансового внеску не пізніше 20 числа (включно) поточного місяця, а для третьої групи – календарний квартал.

Платники єдиного податку третьої групи сплачують єдиний податок протягом 10 календарних днів після граничного строку подання податкової декларації за податковий (звітний) квартал.

Єдиний податок, нарахований за перевищення обсягу доходу, сплачується протягом 10 календарних днів після граничного строку подання податкової декларації за податковий (звітний) квартал.

Сплата єдиного податку здійснюється за місцем податкової адреси.

Платники єдиного податку першої та другої групи подають до органу ДФС податкову декларацію платника єдиного податку у строк, встановлений для річного податкового (звітнього) періоду, в якій відображаються обсяг отриманого доходу, щомісячні авансові внески.

Платники єдиного податку третьої групи подають до органу ДФС податкову декларацію платника єдиного податку у строки, встановлені для квартального податкового (звітного) періоду.

Об'єктом оподаткування єдиного податку (четверта група – сільськогосподарські товаровиробники) є площа сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень) та/або земель водного фонду (внутрішніх водойм, озер, ставків, водосховищ), що перебуває у власності сільськогосподарського товаровиробника або надана йому у користування, у тому числі на умовах оренди.

Базою оподаткування для платників єдиного податку четвертої групи для сільськогосподарських товаровиробників є нормативна грошова оцінка одного гектара сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ і багаторічних насаджень), з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного за станом на 1 січня базового податкового (звітного) року.

Розмір ставок податку з одного гектара сільськогосподарських угідь та/або земель водного фонду для сільськогосподарських товаровиробників залежить від категорії (типу) земель, їх розташування та становить (у відсотках бази оподаткування):

а) для ріллі, сіножатей і пасовищ (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях, а також ріллі, сіножатей і пасовищ, що перебувають у власності сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві (виращуванні) та переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті, або надані їм у користування, у тому числі на умовах оренди) – 0,95;

б) для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях – 0,57;

в) для багаторічних насаджень (крім багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях) – 0,57;

г) для багаторічних насаджень, розташованих у гірських зонах та на поліських територіях – 0,19;

ґ) для земель водного фонду – 2,43;

д) для ріллі, сіножатей і пасовищ, що перебувають у власності сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві (виращуванні) та переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті, або надані їм у користування, у тому числі на умовах оренди – 6,33.

Зауважимо, що під спеціалізацією на виробництві (виращуванні) та переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті слід розуміти перевищення частки доходу, отриманого від реалізації такої продукції та продукції її переробки двох третин доходу (66 відсотків) від реалізації усієї власної виробленої сільськогосподарської продукції та продуктів її переробки.

Базовим податковим (звітним) періодом для податку є календарний рік, який починається з 1 січня і закінчується 31 грудня того ж року.

Попередній податковий (звітний) рік для новоутворених сільськогосподарських товаровиробників – період з дня державної реєстрації до 31 грудня того ж року.

Податковий (звітний) рік для сільськогосподарських товаровиробників, що ліквідуються, – період з початку року до їх фактичного припинення.

Сільськогосподарські товаровиробники самостійно обчислюють суму податку щороку за станом на 1 січня і до 1 лютого поточного року подають відповідному органу державної податкової служби за місцезнаходженням платника податку та місцем розташування земельної ділянки податкову декларацію на поточний рік за встановленою формою.

Сплата податку проводиться щоквартально протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу, у таких розмірах:

- а) у I кварталі – 10 відсотків;
- б) у II кварталі – 10 відсотків;
- в) у III кварталі – 50 відсотків;
- г) у IV кварталі – 30 відсотків.

Паралельно із прийняттям Податкового кодексу, яким кардинально змінено механізм оподаткування суб'єктів малого підприємництва слід звернути увагу ще на одну новацію по відношенню до платників єдиного податку – саме фізичних осіб-підприємців. Так, починаючи з 2011 р. вони мають здійснювати обов'язкові платежі Єдиного соціального внеску, розмір якого визначається за відповідним тарифом (мінімум 22,0 %) від фонду оплати найманих працівників. Якщо ж фізична особа – підприємець не використовує найману працю він має сплатити мінімальний страховий платіж Єдиного соціального внеску, розмір якого обчислюється як розмір мінімальної заробітної плати на початок звітного місяця (на 01.01. 2022 р. – 6500 грн) на діючий тариф для підприємців – 22,0 %, і так щомісяця поряд із сплатою єдиного податку у 2022 р. треба сплачувати ЄСВ в розмірі 1430 грн.

3. Особливості фінансової діяльності приватних підприємств. Приватне підприємство – це юридична особа, власником якого є фізична особа або сім'я з правом найму робочої сили. Фізична особа – засновник приватного підприємства є власником 100 % капіталу такого підприємства, включаючи право на управління та отримання відповідної частки прибутку у вигляді дивідендів.

Організаційно-економічні та соціальні переваги приватних підприємств є:

- простота заснування та припинення (ліквідації) бізнесу;
- невеликі витрати на заснування та реєстрацію;
- повна самостійність, свобода та оперативність дій;
- максимально можливі спонукальні мотиви до ефективного господарювання;
- спрощена схема оподаткування;
- гарантоване збереження комерційних таємниць.

Недоліками даної організаційно-правової форми є: труднощі із залученням великих інвестицій та одержанням кредитів; повна відповідальність за борги; відсутність спеціалізованого менеджменту; невизначеність терміну функціонування.

Приватне підприємство повинно мати всі ознаки юридичної особи, зокрема статут, власну печатку; складати самостійний баланс, відкривати поточний рахунок у банку.

Для аграрного сектору притаманна така форма організації бізнесу, як фермерське господарство. Світовий досвід переконує, що фермери ефективно ведуть аграрне виробництво. У фермерському господарстві реалізується одна з найрадикальніших форм приватної власності. Фермерському господарству притаманні наступні риси: поєднання в одній особі власника, керівника і працівника, завдяки чому досягається прямий зв'язок працівника із засобами виробництва та абсолютна самостійність фермера у вирішенні питань; трудова активність фермера ґрунтується на власному інтересі, фермер самостійно залучає кошти у бізнес тощо.

Основою економіки фермерських господарств повинен бути економічний розрахунок. За його допомогою фермер повинен самостійно планувати виробництво, поставивши перед собою певні питання: а) якою повинна бути площа земельної ділянки, розміри і структура поголів'я тварин? б) за який час окупляться витрати на придбання тварин, техніки, приміщення? в) якою може бути мінімальна ціна на продукцію фермера, на яку можна давати згоду при продажу, а нижче якої господарство може стати банкрутом? г) скільки потрібно кредитів та які реальні строки їх повернення: чи вистачатиме коштів на особисте споживання?

В умовах ринку та дефіциту грошових ресурсів фермери прагнуть до вирощування високоліквідних рентабельних культур, на які є попит як на вітчизняному, так і на зовнішніх ринках.

4. Особливості фінансової діяльності товариств з обмеженою відповідальністю. *Товариство з обмеженою відповідальністю* (ТОВ) – це підприємство, створене на засадах угоди про об'єднання майна та фінансових ресурсів, зареєстрованого капітал якого поділений на частки, згідно установчими документами, і яке несе відповідальність за своїми зобов'язаннями тільки своїм майном на основі рівності. Учасники товариства, які повністю сплатили свої вклади, несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, у межах своїх вкладів.

Згідно із законодавством України у товаристві з обмеженою відповідальністю мінімальний розмір зареєстрованого (пайового) капіталу може бути у розмірі однієї гривні. Вкладом учасника товариства можуть бути не тільки кошти, але й цінні папери, інше майно. Внесок засновника у негрошовій формі повинен мати грошову оцінку, що затверджується одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких взяли участь всі учасники товариства. Для порівняння: у більшості країн Європейського Союзу (ЄС) мінімальний розмір статутного капіталу ТОВ встановлено на рівні 25 тис. євро, у Швейцарії – 20 тис. франків.

До моменту реєстрації товариства з обмеженою відповідальністю кожен з учасників зобов'язаний зробити до визначеної суми капіталу внесок не менше 30 % зазначеного в установчих документах розміру, що підтверджується документами, виданими банківською установою.

Учасник зобов'язаний внести необхідні кошти у повному обсязі не пізніше *6 місяців* після реєстрації товариства. У разі невиконання цього зобов'язання у визначений строк учасник, якщо інше не передбачено установчими документами, сплачує за час прострочення 10 % річних з недовнесеної суми. Учаснику товариства з обмеженою відповідальністю, який повністю сплатив свій внесок, видається свідоцтво товариства.

До переваг товариств належать:

- широкі можливості виробничої та комерційної діяльності;
- збільшення фінансової незалежності й дієздатності;
- велика свобода дій та більша виваженість управлінських рішень;

можливість залучення до управління товариством професійних менеджерів.

До недоліків товариств відносять: загроза окремим партнерам через солідарну відповідальність, тобто можливість банкрутства через професійну некомпетентність одного з партнерів; збільшення ймовірності господарського ризику через недостатню передбачуваність процесу та результатів діяльності. Недоліком в організації фінансування ТОВ є складність і витратність передачі права власності на частки. На відміну від акцій акціонерних товариств, частки товариств з обмеженою відповідальністю є не досить мобільними, оскільки відсутній організований ринок торгівлі ними. Окрім цього, операція купівлі-продажу часток має бути нотаріально посвідчена. Якщо фізична чи юридична особа викупує частку визначену у статуті ТОВ, яка належить іншій особі, така операція оформляється у формі договору купівлі-продажу частки. При оплаті частки у повному розмірі зазначена угода підтверджується не тільки платіжними документами, а й відповідним свідоцтвом, що видається товариством з обмеженою відповідальністю.

5. Особливості фінансової діяльності акціонерних товариств. Акціонерне товариство – це форма організації бізнесу, коли власниками компанії є акціонери, які відповідають за її зобов'язаннями лише в межах капіталу, інвестованого в акції однакової номінальної вартості.

Згідно з вітчизняним законодавством розмір зареєстрованого (пайового) капіталу акціонерного товариства повинен бути не меншим за суму, еквівалентну 1250 мінімальним заробітним платам, виходячи зі ставки мінімальної заробітної плати, чинної на момент створення товариства. Для порівняння: у більшості країн ЄС мінімальний розмір статутного капіталу АТ встановлено на рівні 50 тис. євро; у Швейцарії – 100 тис. франків.

Специфіка фінансової діяльності акціонерного товариства визначається особливостями формування номінального капіталу. Зареєстрований (пайовий) капітал АТ утворюється з вартості вкладів акціонерів, внесених внаслідок придбання ними акцій.

До акціонерних товариств належать:

- *Публічне акціонерне товариство* – вид акціонерного товариства, акції якого можуть розповсюджуватися шляхом відкритої підписки та купівлі-продажу на біржах.

- *Приватне акціонерне товариство* – вид акціонерного товариства, акції якого розподіляються між засновниками або серед заздалегідь визначеного кола осіб і не можуть розповсюджуватися шляхом підписки.

Фінансова заінтересованість акціонерів від інвестування в корпорацію полягає в отриманні дивідендів з її прибутків. Особливістю корпорації є поділ функцій власності, контролю та управління між акціонерами та найманими менеджерами.

До організаційно-економічних та соціальних переваг акціонерного товариства відносять:

- реальна можливість залучення необхідних інвестицій;
- більша можливість постійного нарощування обсягів виробництва чи послуг;
- існування тільки обмеженої відповідальності акціонерів.

До недоліків відносять: наявність розбіжностей між правом власності і функцією контролю діяльності; значні засновницькі витрати; конфліктність інтересів між окремими групами акціонерів.

Акціонерами товариства визнаються фізичні і юридичні особи, а також держава в особі органу, уповноваженого управляти державним майном, або територіальна громада в особі органу, уповноваженого управляти комунальним майном, які є власниками акцій товариства. На відміну від інших господарських товариств, статутний (номінальний) капітал яких розділений на частки, тільки в акціонерному товаристві ці частки виражені в акціях, тобто в цінних паперах.

Під *цінними паперами* розуміються грошові документи, що засвідчують право володіння або відносини позики, визначають взаємовідносини між особою, яка їх випустила, та їх власником і передбачають, як правило, виплату доходу у вигляді дивідендів або відсотків, а також можливість передачі грошових та інших прав, що випливають з цих документів, іншим особам.

Цінні папери можуть бути іменними або на пред'явника. Іменні цінні папери, якщо інше не передбачено законом або в них спеціально не вказано, що вони підлягають передачі, передаються шляхом повного індосаменту (передавальним записом, який засвідчує перехід прав на цінний папір до іншої особи).

Акція є різновидом цінних паперів. *Акція* – це титул власності, безстроковий документ, що підтверджує дольову участь у статуті акціонерного товариства, підтверджує членство в акціонерному товаристві та право на участь в управлінні ним, дає право його власникові на одержання частини прибутку у вигляді дивіденду, а також на участь у розподілі майна при ліквідації акціонерного товариства.

Власник акції має право на частину прибутку акціонерного товариства (дивіденди), на участь в управлінні товариством (крім власника привілейованої акції), а також інші права. Акція є неподільною. У разі коли одна і та ж акція належить кільком особам, усі вони визнаються одним власником акції і можуть здійснювати свої права через одного з них або через спільного представника.

6. Фінансова діяльність підприємств інших форм організації бізнесу. Поряд із суб'єктами господарювання, власники яких несуть обмежену відповідальність за боргами товариства, можуть створюватися також господарські одиниці, власники яких несуть необмежену відповідальність. До таких суб'єктів господарювання належать товариства з *повною відповідальністю та командитні товариства*. Ці товариства діють на підставі установчого договору.

Повним визнається таке товариство, всі учасники якого ведуть спільну підприємницьку діяльність і несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном. Установчий договір про повне товариство повинен визначати розмір частки кожного з учасників, розмір, склад і порядок внесення вкладів, форму їх участі у справах товариства.

Командитним товариством визнається товариство, в якому разом з одним або більше учасниками, які здійснюють від імені товариства підприємницьку діяльність і несуть відповідальність за зобов'язаннями товариства всім своїм майном (комплементаріями), є один або більше учасників, відповідальність яких обмежується вкладом у майні товариства (вкладників).

Вкладники командитного товариства, які несуть обмежену відповідальність, також називаються командитистами. В установчому договорі стосовно командитистів указуються тільки сукупний розмір їх часток у майні товариства, а також розмір, склад і порядок внесення ними вкладів. Сукупний розмір часток вкладників не повинен перевищувати 50 % майна товариства, зазначеного в установчому договорі.

Кооператив – юридична особа, утворена фізичними та/або юридичними особами на засадах добровільного членства та об'єднання майнових пайових внесків для спільної виробничої діяльності та обслуговування переважно членів кооперативу. В Україні кількість членів кооперативу залежить від його виду та галузі діяльності. У Німеччині, наприклад, мінімальна кількість членів будь-якого кооперативу становить сім осіб. Вважається, що головною метою створення кооперативів є не стільки одержання прибутку, скільки фінансове, організаційне сприяння господарській діяльності та задоволення економічних потреб його членів.

Майно виробничого кооперативу відповідно до його статуту поділяється на *пайовий і неподільний фонди*. Неподільний фонд утворюється за рахунок вступних внесків і майна кооперативу (за винятком землі). Пайові внески членів кооперативу до нього не включаються. Порядок формування і розміри неподільного фонду встановлюються статутом. Розміри пайових внесків до кооперативу встановлюються в рівних частинах або пропорційно очікуваній участі члена кооперативу в його господарській діяльності.

Фінансові ресурси виробничого кооперативу формуються за рахунок доходу від реалізації продукції (робіт, послуг), пайових та інших внесків членів кооперативу, кредитів та інших надходжень, не заборонених законодавством.

Вищим органом управління виробничого кооперативу є *загальні збори членів кооперативу*. З метою контролю за фінансово-господарською діяльністю кооперативу обирається ревізійна комісія, а в кооперативі, до складу якого входить менше десяти членів, - ревізор.

Ревізійна комісія (ревізор) підзвітна загальним зборам членів виробничого кооперативу.

Доход виробничого кооперативу формується з надходжень від господарської діяльності після покриття матеріальних та прирівняних до них витрат і витрат на оплату праці найманого персоналу. Доход спрямовується на сплату податків та інших обов'язкових платежів, на погашення кредитів, покриття збитків, проведення відрахувань у фонди кооперативу, кооперативні виплати, виплату часток доходу на паї тощо.

Порядок використання доходу виробничого кооперативу визначається статутом кооперативу відповідно до закону.

Кооперативні виплати – частина доходу виробничого кооперативу, що розподіляється між членами кооперативу з урахуванням їх трудової та іншої участі в діяльності кооперативу. Нарахування і виплата часток доходу на паї здійснюються за підсумками фінансового року з доходу, що залишається у розпорядженні кооперативу з урахуванням необхідності формування його фондів. За рішенням загальних зборів членів кооперативу виплата часток доходу на паї може здійснюватися у грошовій формі, товарами, цінними паперами тощо.

Держава та орган, до сфери управління якого входить державне комерційне підприємство, не несуть відповідальності за його зобов'язаннями, крім випадків, передбачених господарським кодексом та іншими законами.

Державні комерційні підприємства утворюють за рахунок прибутку (доходу) спеціальні (цільові) фонди, призначені для покриття витрат, пов'язаних з їх діяльністю: амортизаційний фонд; фонд розвитку виробництва; фонд споживання (оплати праці); резервний фонд; інші фонди, передбачені статутом підприємства.

Підприємство з іноземними інвестиціями – підприємство будь-якої організаційно-правової форми, створене відповідно до законодавства України, іноземна інвестиція у зареєстрованому (пайовому) капіталі якого, за його наявності, становить не менше 10 %. Рівень відповідальності іноземних інвесторів за боргами підприємства з іноземними інвестиціями залежить від особливостей обраної організаційно-правової форми. Зазначені підприємства можуть утворюватися в результаті: а) часткової участі у підприємствах, що створюються спільно з українськими юридичними і фізичними особами; придбання корпоративних прав діючих підприємств; створення підприємств, що повністю належать іноземним інвесторам, філій та інших відокремлених підрозділів іноземних юридичних осіб або придбання у власність діючих підприємств повністю.

Згідно із законодавством України управління майном, що є у загальнодержавній власності, покладено на міністерства та інші підвідомчі Кабінету Міністрів України органи державної виконавчої влади. Міністерства та інші відповідні органи виконують такі функції, що прямо чи опосередковано стосуються організації фінансової діяльності *державних підприємств*: приймають рішення про створення, реорганізацію, ліквідацію підприємств, установ і організацій, заснованих на загальнодержавній власності; затверджують статuti (положення) підприємств, контролюють їх дотримання та приймають рішення у зв'язку з порушенням статутів (положень); укладають і розривають контракти з керівника-

ми підприємств; здійснюють контроль за ефективністю використання і збереженням закріпленого за підприємством державного майна; дають згоду Фонду державного майна України на створення спільних підприємств будь-яких організаційно-правових форм, до статутного фонду яких передається майно, що є загальнодержавною власністю; готують, разом з відповідними місцевими Радами народних депутатів, висновки та пропозиції Кабінету Міністрів України щодо розмежування державного майна між загальнодержавною і комунальною власністю.

Пряме втручання в господарську діяльність підприємств, що перебувають у загальнодержавній власності, міністерствам та іншим підвідомчим Кабінету Міністрів України органам державної виконавчої влади забороняється.

Фінансова діяльність казенного підприємства має особливості, які полягають у тому, що ці підприємства є державними, але функціонують без бюджетного фінансування.

Казенне підприємство створюється за рішенням Кабінету Міністрів України. У рішенні про створення казенного підприємства визначаються обсяг і характер основної діяльності підприємства, а також орган, до сфери управління якого входить підприємство, що створюється.

Орган, до сфери управління якого входить казенне підприємство, затверджує статут підприємства, призначає його керівника, дає дозвіл на здійснення казенним підприємством господарської діяльності, визначає види продукції (робіт, послуг), на виробництво та реалізацію якої поширюється зазначений дозвіл.

Казенне підприємство самостійно організовує виробництво продукції (робіт, послуг) і реалізує її за цінами (тарифами), що визначаються в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України, якщо інше не передбачено законом.

Джерелами формування майна казенного підприємства є: державне майно, передане підприємству відповідно до рішення про його створення; кошти та інше майно, одержані від реалізації продукції (робіт, послуг) підприємства; цільові кошти, виділені з Державного бюджету України; кредити банків; частина доходів підприємства, одержаних ним за результатами господарської діяльності, передбачена статутом; інші джерела, не заборонені законом.

Казенне підприємство відповідає за своїми зобов'язаннями лише коштами, що перебувають у його розпорядженні. У разі недостатності зазначених коштів держава, в особі органу, до сфери управління якого входить підприємство, несе повну субсидіарну відповідальність за зобов'язаннями казенного підприємства.

Спільна діяльність – це господарська діяльність зі створенням або без створення юридичної особи, котра є об'єктом спільного контролю двох або більше сторін згідно з письмовою угодою між ними. Отже, суб'єкти господарювання можуть фінансувати спільні інвестиційні проекти чи окремі операції на підставі договорів про спільну діяльність без створення нової юридичної особи. Договори (контракти) про спільну інвестиційну діяльність (виробничу кооперацію, спільне виробництво тощо), не пов'язану зі створенням юридичної особи,

можуть укладатися як між резидентами України, так і між резидентами та іноземними інвесторами. Такі договори бувають як двосторонніми, так і багатосторонніми, тобто без обмеження кількості учасників спільної діяльності.

Грошові та інші майнові внески учасників такого договору, а також майно, створене або придбане в результаті їх спільної діяльності, є спільною власністю сторін, яка за своїм характером є частковою власністю.

7. Галузеві аспекти фінансової діяльності. Згідно з кодифікатором підприємств, вони групуються за окремими галузями національної економіки. Галузеві особливості впливають на режим функціонування цих підприємств.

Особливості фінансової діяльності підприємств сільського господарства.

У сільському господарстві головним засобом виробництва є земля, яка не амортизується і, відповідно, не бере участі у формуванні собівартості продукції. У той же час різний рівень природної родючості і місцезнаходження сприяє утворенню у сільськогосподарських підприємств диференційованого прибутку (ренти).

У складі основних виробничих фондів суттєве місце займає продуктивна і робоча худоба, відтворення якої здійснюється безпосередньо в самому сільському господарстві шляхом вирощування молодняк тварин. По продуктивній худобі амортизація не нараховується, таким чином вартість його не переноситься на собівартість продукції.

Специфікою даної галузі національної економіки є самовідтворення. Значна частина виробленої продукції не реалізується, а залишається всередині господарства з метою відтворення в якості молодняку худоби, посадкового матеріалу, корму для худоби, перегною для удобрення полів і тому не входить до складу товарної продукції і не набуває грошової форми, оскільки є внутрішньогосподарським оборотом.

Природний процес вирощування худоби і рослин зумовлює довгостроковий кругообіг оборотних засобів, що авансуються у виробництво. У рослинництві він дорівнює року, а в тваринництві – 9 місяцям. У зв'язку з цим більша частина продукції підприємств сільського господарства реалізується у кінці року (в основному 4-й квартал), що впливає на нерівномірність надходження виручки. Все це призводить до того, що реальний фінансовий результат сільськогосподарського підприємства можна з'ясувати лише в кінці року.

Залежність сільгоспвиробництва від природних умов викликає необхідність створення на підприємстві спеціальних натуральних і грошових страхових і резервних фондів на випадок неврожаю, повені, засухи та інших стихійних лих.

Зміст і структура витрат на виробництво сільськогосподарської продукції розрізняються за окремими видами виробництва. Значні витрати в сільському господарстві пов'язані з матеріальними цінностями, що входять до собівартості продукції, яка планується за окремими її видами: насіння, посадковий матеріал, добрива, засоби захисту рослин і тварин, корми, сировина і матеріали.

Планування і облік витрат здійснюється за галузями сільського господарства (рослинництво і тваринництво), за допоміжними і підсобними виробництвами, пов'язаними з переробкою продукції.

У рослинництві, крім видів продукції, об'єктом калькуляції собівартості є також сільськогосподарські роботи, що виконуються у даному році під врожай майбутнього року і відносяться до незавершеного виробництва, та роботи з покращення земель, які здійснюються за рахунок власних оборотних коштів підприємства, тобто затрат, що плануються як затрати майбутніх періодів.

Економічна сутність оборотних засобів сільського господарства тотожна поняттю оборотних засобів промислових підприємств. Існують певні особливості, а саме:

по-перше, робочий час значно менший від часу виробництва. В окремі періоди наглядно видно, що процес виробництва продовжується під дією природних сил. Після посіву або посадки сільськогосподарських культур процес праці завершується до проведення робіт у догляді за посівами, які відповідно до агрономічних вимог проводяться з перервами. У зв'язку з цим матеріальні витрати – насіння, посадковий матеріал, добрива, паливо і грошові кошти – затрачуються одночасно і з довгою перервою. У результаті має місце значна нерівномірність потреби в оборотних коштах у різні періоди року.

по-друге, суттєва особливість оборотних коштів – значна частина їх формується у натуральній формі, минаючи грошову фазу кругообороту (насіння, корми, органічні добрива, молодняк тварин).

по-третє, склад нормованих власних оборотних засобів підприємств АПК: виробничі запаси, незавершене виробництво, затрати майбутніх періодів, готова продукція, дебітори, грошові кошти.

Виручка від реалізації продуктів – джерело грошових коштів для покриття оборотних засобів, що авансуються у виробництво і забезпечення розширеного відтворення. Валова продукція включає всю продукцію, що вироблена протягом року (тваринництва, рослинництва, підсобних підприємств, промислів), а також вартість незавершеного виробництва в розмірі його різниці на початок і кінець року.

Товарна продукція – частина валової продукції, що надходить у сферу обігу і реалізації.

Страховання сільськогосподарських підприємств характеризується комплексністю. Воно містить у себе страхування врожаю сільгоспкультур та багаторічних насаджень, тварин, будинків, машин, продукції та інших цінностей. Все це – об'єкти майнового страхування.

Особливості фінансової діяльності підприємств будівництва.

На відміну від інших галузей матеріального виробництва, будівництво конкретного об'єкта здійснюється будівельною організацією на договірних умовах на замовлення підприємств або інвестора за рахунок коштів яких здійснюються роботи з будівництва даного об'єкта. У той самий час тривалість будівельного процесу зумовлює наявність великого незавершеного виробництва, що покривається за рахунок власних коштів будівельної організації (оборотними засобами).

У зв'язку з цим у будівництві беруть участь 2 види фінансів: фінанси замовника і фінанси підрядника. Сутність і основні принципи організації фінансів підрядних організацій ті самі, що й у промисловості.

Особливість: тривалість будівництва об'єкта зумовлює наявність великого обсягу незавершеного виробництва в складі власних оборотних засобів підрядної організації. Це, в свою чергу, веде до нерівномірності надходження виручки від здачі виконаних робіт замовнику – основного джерела власних коштів підрядчика.

Специфіка будівельного виробництва зумовлює істотну різницю у матеріаломісткості і трудомісткості робіт на окремих технологічних етапах будівництва і завершення об'єкта. У результаті цього створюється нерівномірність потреби в оборотних засобах у процесі будівництва об'єкта.

Особливість цінотворення в будівництві у вигляді кошторисної вартості та порядок оплати робіт, який існує в даній системі, істотно впливають на формування прибутку підрядних організацій. Територіальна закріпленість об'єктів будівництва викликає зміну місця проведення робіт, що впливає на рівень рентабельності і потреби в оборотних коштах.

Затрати на будівельно-монтажні роботи складаються з прямих і накладних витрат. *Прямі* – затрати на придбання і доставку матеріалів, деталей, конструкцій, основна заробітна плата працівників, витрати по експлуатації будівельних машин і механізмів. *Накладні* – адміністративно-господарські витрати, витрати з обслуговування працівників, з організації і виконанню робіт.

Поряд з кошторисною вартістю в будівництві розрізняють 3 види собівартості об'єктів: *кошторисна, планова, фактична*.

Кошторисна вартість менша від повної вартості на суму планового прибутку.

Планова вартість менша від кошторисної на суму планової економії від зниження собівартості робіт.

Фактична вартість відображає всю величину виробничих витрат, що встановлюється за даними бухгалтерського обліку.

Склад і структура оборотних засобів підрядних організацій зумовлені техніко-економічними особливостями капітального будівництва. У складі основних засобів немає готової продукції, значну частку мають розрахунки і грошові кошти. Розмір незавершеного будівництва зумовлюється не тільки умовами виробництва, а й порядком розрахунків, що діє між замовником і підрядником.

Потреба підрядних організацій у власних оборотних засобах розраховується шляхом їх нормування (кошториси). Методи нормування аналогічні промисловим.

Виручка від реалізації складається із таких елементів: кошторисної вартості будівельно-монтажних робіт, виконаних і зданих замовнику протягом року; кошторисної вартості власних капітальних вкладень; суми, отриманої підрядною організацією понад кошторисну вартість виконаних робіт; зміни залишків неоплачених робіт на початок і кінець планового року; доходу від реалізації на сторону продукції підсобних підрозділів.

Особливості фінансової діяльності підприємств торгівлі.

Торгівля – одна з основних галузей народного господарства України. Вона є прямим продовженням процесу виробництва в сфері обігу.

Товарооборот відображає процес розподілення створеного сукупного суспільного продукту, національного доходу, зміну обсягу і структури споживання товарів, стан грошового обороту.

Суттєвою особливістю фінансів торгівлі є те, що, на відміну від інших галузей, виручка від реалізації товарів у цій галузі надходить переважно в готівково-грошовій формі: до 80 % всіх надходжень готівкових коштів до каси банків ідуть від торговельних підприємств. У зв'язку з цим важливою місією організації фінансів є правильне ведення касового господарства, контроль за надходженням у каси магазинів виручки, контроль за інкасацією виручки і цільовим її використанням.

Ще однією особливістю торгівлі є велике число працівників, які несуть особисту відповідальність за збереження та використання матеріальних ресурсів і грошових коштів. Звідси виникає необхідність систематичного і строго фінансового контролю.

Фінансовий стан торговельної організації багато в чому залежить від оптимізації витрат обігу і тривалості часу реалізації товарів покупцям. Тому важливим фінансовим показником діяльності торговельного підприємства є швидкість обороту основних засобів, тобто час від моменту оплати отриманих від постачальників товарів до їх реалізації споживачам.

Основні показники: товарооборот у грошовому виразі, витрати обігу, валовий дохід, прибуток і рентабельність.

Фінансова діяльність банківських установ.

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність» *банки* - юридичні особи, які мають виключне право на підставі ліцензії Національного банку України здійснювати у сукупності наступні банківські операції: залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Комерційні банки (включаючи Зовнішньоекономічний банк України та Ощадний банк України) разом з Національним банком України (НБУ) становлять банківську систему України. Вони створюються у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю або кооперативного банку. Як юридичні особи комерційні банки є економічно незалежними: самостійно володіють, користуються та розпоряджаються майном, що перебуває у їх власності відповідно до законодавства, визначають напрями своєї діяльності та спеціалізацію за видами операцій.

Національний банк здійснює регулювання відповідної спеціалізації банків тільки через економічні нормативи та регламентацію здійснюваних цими банками операцій.

Учасниками комерційного банку можуть бути юридичні й фізичні особи – резиденти та нерезиденти, а також держава в особі органів, уповноважених управляти державною власністю. Кількість учасників має бути не меншою ніж три особи. Учасниками банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк во-

лодіє прямо або опосередковано, самостійно або спільно з іншими особами володіння десятьма і більше процентами статутного капіталу юридичної особи або має можливість вирішального впливу на керівництво чи діяльність юридичної особи (істотну участь).

Учасниками банку також не мають права бути неприбуткові громадські організації. НБУ має право встановити диференційований мінімальний розмір початкового капіталу для окремих видів банків залежно від їх спеціалізації.

Формування та збільшення акціонерного (пайового) капіталу банку здійснюється виключно шляхом грошових внесків із підтверджених джерел. Використання у якості джерел формування капіталу бюджетних коштів, якщо вони мають лише цільове призначення, заборонено.

Збільшення акціонерного (пайового) капіталу дозволяється за умови, якщо всі учасники повністю виконали свої зобов'язання щодо оплати паїв або акцій, і попередньо оголошений підписний капітал повністю оплачено. На зменшення нормативного капіталу до розмірів статутного має бути згода НБУ.

Основними функціями комерційних банків, як і інших, що функціонують в Україні, є: надання кредитів та забезпечення потреб у ліквідності інших суб'єктів ринку; обслуговування комерційних угод та управління системою платежів; трансформація ризиків, термінів та капіталів.

Комерційні банки, що створені і діють на території України, функціонують як універсальні або спеціалізовані. Банк набуває статусу спеціалізованого банку у випадку, якщо більше 50 % його активів є активами одного типу, спеціалізованого ощадного банку – якщо більше 50 % його пасивів є вкладками населення.

За спеціалізацією банки можуть бути ощадними, інвестиційними, іпотечними, розрахунковими (кліринговими).

За формою власності банки поділяються на: комерційні (колективна форма власності); державні (100 % акціонерного або пайового капіталу належить державі). Такі банки мають право на використання атрибутів держави.

Кооперативні банки створюються та здійснюють діяльність у порядку, передбаченому Законом України «Про банки і банківську діяльність» та законодавством про кооперацію.

Особливістю кооперативного банку є наступне: банк обмежується обслуговуванням клієнтів серед своїх засновників; мінімальна кількість учасників банку має бути не менша 50 осіб; органами управління кооперативного банку є загальні збори учасників, спостережна рада, правління, а органом контролю – ревізійна комісія; статут кооперативного банку поділяється на паї і має бути не меншим рівня, визначеного НБУ; учасники кооперативного банку, незалежно від розміру своєї участі у капіталі банку, мають право одного голосу; прибутки або збитки кооперативного банку за результатами фінансового року поділяються між учасниками пропорційно до розміру їх пайових внесків.

Комерційні банки мають право створювати банківські об'єднання таких типів: *банківська корпорація, банківська холдингова група, фінансова холдингова група.*

Банки можуть бути учасниками промислово-фінансових груп.

Капітал банку - це спеціально створені фонди і резерви грошових коштів, які використовуються банком у своїй діяльності й призначені для покриття можливих збитків та забезпечення економічної стабільності банку.

Ресурси комерційного банку складаються з власних коштів (власного капіталу) та залучених коштів (зобов'язань банку), рис. 2.2.

Власний капітал банку (власні кошти) – залишкова частка в активах банку після вирахування всіх його зобов'язань. Складовими власного капіталу є:

- *основний капітал банку*. Він включає сплачений і зареєстрований акціонерний (пайовий) капітал і розкриті резерви, які створені або збільшені за рахунок нерозподіленого прибутку, надбавок до курсу акцій, дивідендів і додаткових внесків акціонерів у капітал; загальний фонд покриття ризиків, що створюється під невизначений ризик при проведенні банківських операцій, зменшених на суму нематеріальних активів та суми несформованих резервів за активними операціями банків;

- *додатковий капітал*. Цей капітал включає:

- 1) *нерозкриті резерви* (мають таку ж якість і природу, що і розкритий капітальний резерв);

- 2) *резерви переоцінки* (основних засобів та нереалізована вартість «прихованих» резервів переоцінки в результаті довгострокового володіння цінними паперами, відображеними в балансі за історичною вартістю їх придбання);

- 3) *гібридні (борг/капітал) капітальні інструменти*, які:

- бувають незабезпеченими, субординованими і повністю сплаченими;
- не можуть бути погашені за ініціативою власника;
- можуть вільно брати участь у покритті збитків; дозволяють відстрочення обслуговування зобов'язань щодо сплати процентів, якщо рівень прибутковості не дозволяє здійснити такі виплати;

- *субординований капітал (борг)*. Звичайні незабезпечені боргові капітальні інструменти, які за умовою контракту не можуть бути забрані з банку раніше 5 років, а у випадку банкрутства чи ліквідації підуть на сплату претензій інших кредиторів. Сума таких коштів, включених в основний капітал, не може перевищувати 50 % його розміру зі щорічним зменшенням на 20 % від його первинної вартості протягом п'яти останніх років угоди.

Загальна сума капіталу банку визначається як сума основного капіталу мінус (сума несформованих резервів за активними операціями + додатковий капітал + субординований капітал – відвернення з урахуванням розміру основних засобів).

Розмір капіталу банку вважається достатнім, якщо виконуються нормативи достатності капіталу і умова: Основний капітал > додатковий капітал + субординований капітал.

Суть управління фінансами банківських установ полягає у досягненні максимальної ринкової вартості власного капіталу та ринкової вартості акцій банку.

Основні напрями управління фінансами банківської установи такі:

– Управління активами банку пов’язане з управлінням основним капіталом, кредитним портфелем і портфелем цінних паперів, ліквідністю і резервами.

– Управління доходами і витратами спрямовано на управління якістю активів, рівень та структуру операційних витрат, управління грошовими потоками і банківськими ризиками, комісійними доходами та витратами, податками.

– Менеджмент капіталу банку полягає в управлінні його достатністю, структурою та зростанням. Управління зобов’язаннями спрямоване на забезпечення кредитної установи ресурсами на вигідній основі, тобто досягнення прийнятого співвідношення залучених та власних коштів.

– Управління активами і пасивами передбачає управління процентним, кредитним, валютним ризиком та ризиком ліквідності; термінами погашення та процентними ставками активів-пасивів.

Аудиторна робота (практичні заняття)

Мета заняття:

навчальна – засвоїти основні теоретичні та практичні аспекти, пов’язані з особливостями фінансової діяльності суб’єктів підприємництва різних форм організації бізнесу.

виховна – навчити здобувача вищої освіти формально-логічному (розсудливому) і діалектичному (розумному) мисленню, вмінню прогнозувати, передбачати ситуацію, набуті впевненості у прийнятті рішень, прагненню до постійного особистісного зростання.

Елементи заняття:

1. Організаційна частина: перевірка готовності до занять здобувачів вищої освіти, аудиторії, обладнання; відмітка в журналі присутніх.
2. Актуалізація опорних знань.
3. Викладення нового матеріалу:
 - 3.1. Тема заняття.
 - 3.2. Мотивація вивчення теми: мета (навчальна, виховна); завдання.
 - 3.3. План вивчення нового матеріалу.
4. Виклад нового матеріалу.
5. Закріплення нового матеріалу.
6. Підведення підсумків заняття.
7. Видача завдань самостійної роботи.

Навчальні питання, що виносяться для обговорення:

1. Дайте оцінку критеріям прийняття рішення про вибір правової форми організації бізнесу.
2. Охарактеризуйте фінансову діяльність суб’єктів підприємництва без створення юридичної особи.
3. Проаналізуйте особливості фінансової діяльності приватних підприємств.

4. Розкрийте особливості фінансової діяльності товариств з обмеженою, додатковою відповідальністю, командитних і повних товариств.
5. Дайте характеристику фінансової діяльності акціонерних товариств.
6. Розкрийте основні засади фінансової діяльності кооперативів.
7. Поясніть особливості фінансової діяльності підприємств з іноземними інвестиціями.
8. Проведіть аналіз основ фінансової діяльності державних і казенних підприємств.

Методи навчання:

МН 1. Словесні методи (лекція); МН 2. Наочні методи (демонстрування, спостереження); МН 3. Практичні методи (практичні роботи, робота з навчально-методичною літературою);

МСМ 2. Методи стимулювання і мотивації обов'язку й відповідальності;

МНК 1. Методи усного контролю (усне опитування, обговорення теоретичних питань); МНК 2. Методи письмового контролю (контрольна робота, письмове виконання практичних завдань);

МНІ 4. Комп'ютерні і мультимедійні методи (дистанційне навчання).

Перелік практичних завдань:

Завдання 1

Визначити величину активів підприємств А, Б, В після закінчення спільної діяльності.

Вихідні дані:

Три підприємства А, Б, В уклали договір про ведення спільної діяльності без створення юридичної особи. До здійснення внесків згідно з договором про спільну діяльність активи підприємства А становили 1,6 млн. грн, підприємства Б – 1,0 млн. грн, В – 1,8 млн. грн. Учасник А для фінансування спільної діяльності вніс 100 тис. грн, Б – 80 тис. грн, В – 200 тис. грн. Прийнято рішення, що підприємство В буде вести операції зі спільної діяльності. Після закінчення спільного бізнесу за повної сплати всіх податків (крім податку на прибуток) вартість спільного майна зросла на 18 %. Прибуток від такої діяльності розподіляється пропорційно до внесеної частки підприємства-учасника в спільних активах після виплати винагороди особі, на яку покладено обов'язки з ведення справ, у розмірі 5 % від абсолютної величини приросту вартості чистих активів спільної діяльності на момент завершення строку дії договору.

Завдання 2

Навести всі позиції першого розділу пасиву балансу новоствореного товариства з обмеженою відповідальністю.

Вихідні дані:

Учасниками товариства з обмеженою відповідальністю стали три фізичні особи (А, Б і В) прийнято рішення про заснування. Формування стартового капіталу ТОВ характеризується:

- зазначена в установчих документах відносна частка окремих учасників у зареєстрованому (пайовому) капіталі становить: А – 50 %; Б – 15 %; В – 35 %;

- на момент реєстрації ТОВ учасник А вніс 60 тис. грн, що становить 115 % його частки в зареєстрованому (пайовому) капіталі; учасник Б – 15 тис. грн, учасник В – 33,6 тис. грн.

Завдання 3

Надайте інформацію, щодо першого розділу пасиву балансу наново створеного товариства з обмеженою відповідальністю.

Вихідні дані:

Фізичні особи (А, Б і В) прийняли рішення про створення товариства з обмеженою відповідальністю. Формування власного капіталу ТОВ характеризується:

- зазначена в установчих документах відносна частка окремих учасників у зареєстрованому (пайовому) капіталі становить: А – 50 %; Б – 25 %; В – 25 %;
- на момент реєстрації ТОВ учасник В вніс 58 тис. грн., що становить 110 % його частки в зареєстрованому (пайовому) капіталі; учасник А – 67,0 тис. грн., учасник Б – 36,5 тис. грн.

Завдання 4

Надайте інформацію, щодо першого розділу пасиву балансу наново створеного акціонерного товариства.

Вихідні дані:

Випущено 100000 простих акцій номінальною вартістю 100 грн. Протягом року було викуплено 60 % акцій. Внески засновників до стартового капіталу основними засобами здійснено на суму 650000 грн, в т. ч. на 400000 грн без зміни в установчих документах.

Завдання 5

Дайте відповіді:

- чи буде засноване акціонерне товариство?
- який вигляд матиме перший розділ пасиву балансу акціонерного товариства за умови його реєстрації?

Вихідні дані:

Прийнято рішення про заснування публічного акціонерного товариства. Реалізація пайових цінних паперів на фінансовому ринку характеризувалася такими даними:

- на момент скликання установчих зборів АТ всі акції були сплачені за ціною емісії;
- номінальна вартість акції 150 грн, курс емісії 120 %;
- кількість акцій, які підлягають розміщенню 55000 шт.;
- накладні витрати, пов'язані із заснуванням підприємства 50800 грн.

Завдання 6

Визначити суму чистого доходу, який отримають резидент та нерезидент після оподаткування, якщо доходи останнього репатрійовані (ставка репатріації 15 %).

Вихідні дані:

Громадянин України та нерезидент уклали договір про спільну діяльність без створення юридичної особи. Частка резидента у спільній діяльності становить 60 %, а частка нерезидента – 40 %. За результатами звітного періоду зага-

льна сума доходу від спільної діяльності склала 300000 грн.

Завдання 7

Визначити суму чистого доходу, який отримають резидент і нерезидент після оподаткування, якщо доходи останнього були репатрійовані.

Вихідні дані:

Громадянин України та нерезидент уклали договір про спільну діяльність підприємств без створення юридичної особи. Ведення спільної діяльності покладено на резидента України. Частка резидента у спільній діяльності становить 55 %, частка нерезидента – 45 %. За результатами звітного періоду загальна сума доходів від спільної діяльності дорівнює 471 тис. грн.

Завдання 8

Визначити суму чистого доходу, який отримають резидент та нерезидент після оподаткування, якщо доходи останнього репатрійовані (ставка репатріації 15 %).

Вихідні дані:

Громадянин України та нерезидент уклали договір про спільну діяльність без створення юридичної особи. За підсумками звітного року отримано виручку від реалізації продукції в розмірі 600000 грн. (в т. ч. ПДВ), акцизний податок – 55000 грн, виробничі витрати склали 220000 грн, витрати на збут 16200 грн, інші операційні доходи становили 58000 грн. Частка резидента у спільній діяльності становить 60 %, а частка нерезидента – 40 %.

Завдання 9

Визначити фінансовий результат діяльності акціонерного товариства. На основі здійснених розрахунків оформити «Звіт про фінансові результати».

Вихідні дані:

За звітний період підприємство реалізувало продукції на 240000 грн (в т. ч. ПДВ, акцизний податок – 10 %), робіт і послуг – на 57000 грн (в т. ч. ПДВ), при собівартості, відповідно, продукції – 88000 грн, робіт і послуг – 23000 грн.

Крім того за звітний період підприємство одержало дохід від реалізації іноземної валюти на 38000 грн, виручку від реалізації оборотних активів – 7300 грн, відсотки за зберігання коштів на розрахунковому рахунку в банку – 9100 грн, дохід від операційних курсових різниць – 1900 грн; списало кредиторської заборгованості на суму 2500 грн; безкоштовно отримало матеріалів на 1100 грн. Також у результаті емісії акцій до підприємства надійшло 62000 грн, отримано кредит на суму 51000 грн, одержано дивідендів від користування корпоративними правами іншого підприємства 14800 грн, отримано від реалізації майнового комплексу 87000 грн, випущено облігацій на 19000 грн.

За цей же період витрати на утримання адміністративного персоналу склали 19200 грн, витрати на реалізацію продукції – 26100 грн. Також були понесені такі витрати: сплачено відсотки за користування кредитом – 11000 грн, втрати від операційних курсових різниць – 780 грн, сплачено штрафів на суму 4100 грн, втрати від псування цінностей – 7100 грн. Собівартість придбання облігацій іншого підприємства склала 13000 грн, понесено втрати від участі в капіталі – 26000 грн, списано дебіторської заборгованості на 9600 грн.

Крім того за звітний період отримано відшкодування збитків від надзвичайних подій на суму 18000 грн, тоді як втрати внаслідок стихійного лиха склали 13600 грн.

Звіт про фінансові результати

Стаття	За звітний період ¹		
	А	Б	В
Доход (виручка) від реалізації продукції			
Податок на додану вартість			
Акцизний податок			
Інші вирахування з доходу			
Чистий доход (виручка) від реалізації ТРП			
Собівартість реалізованої продукції			
Валовий: прибуток			
збиток			
Інші операційні доходи			
Адміністративні витрати			
Витрати на збут			
Інші операційні витрати			
Фінансові результати від операційної діяльності			
прибуток			
збиток			
Доход від участі в капіталі			
Інші фінансові доходи			
Інші доходи			
Фінансові витрати			
Витрати від участі в капіталі			
Інші витрати			
Фінансові результати до оподаткування:			
прибуток			
збиток			
Податок на прибуток			
Чистий фінансовий результат:			
прибуток			
збиток			
Елементи затрат			
Матеріальні затрати			
Витрати на оплату праці			
Відрахування на соціальні заходи			
Амортизація			
Інші операційні витрати			
Разом			

¹розрахунки провести згідно наступних умов:

варіант А – згідно умови;

варіант Б – всі операції дохідного характеру збільшити на 8 %, витратного характеру – зменшити на 6 %;

варіант В – всі операції дохідного характеру зменшити на 11 %, витратного характеру – збільшити на 13 %;

Завдання 10

Чи будуть та на скільки будуть задоволені вимоги учасників акціонерного товариства.

Вихідні дані:

Зареєстрований (пайовий) капітал акціонерного товариства (6000000 грн) був сформований за рахунок вкладів 3 учасників, при чому частка одного з учасників 50 %, а частки решти учасників були однаковими. У результаті ліквідації АТ отримано виручку від реалізації ліквідаційної маси в розмірі 2,2 млн грн. Витрати, пов'язані з провадженням справи про банкрутство дорівнюють 25 тис. грн. Борги підприємства по податках і платежах до бюджету становлять 250 тис. грн, заборгованість перед працівниками – 400 тис. грн. (в т. ч. 250 тис. грн. по зарплаті та 150 тис. грн по внесках до статутного фонду (25 % стартового капіталу належало трудовому колективу)). Сума вимог кредиторів становить 375000 грн.

Завдання 11

Обґрунтувати черговість задоволення вимог кредиторів і засновників підприємства та величину коштів, яку буде їм повернуто.

Вихідні дані:

Зареєстрований (пайовий) капітал акціонерного товариства був сформований за рахунок вкладів 4 учасників, при чому частка одного з учасників 40 %, а частки решти учасників були однаковими. У результаті ліквідації акціонерне товариство отримало виручку від реалізації ліквідаційної маси в розмірі 1 млн. грн. Борги підприємства по податках і платежах до бюджету становлять 200 тис. грн, заборгованість перед працівниками – 250 тис. грн (в т. ч. 150 тис. грн по зарплаті та 100 тис. грн по внесках до статутного фонду (20 % стартового капіталу належало трудовому колективу)). Сума вимог кредиторів становить 630000 грн. Витрати, пов'язані з провадженням справи про банкрутство дорівнюють 20 тис. грн.

Завдання 12

Розрахувати суму статутного капіталу за установчими документами та різницю до фактично внесеної суми.

Вихідні дані:

Фізичними особами (Грабовський В.П., Громенко В.Т., Жилін П.Р.) прийнято рішення про заснування товариства з обмеженою відповідальністю. Формування стартового капіталу ТОВ характеризується такими даними:

– зазначена в установчих документах відносна частка окремих учасників у зареєстрованому (пайовому) капіталі становить: Грабовський В. П. – 25 %; Громенко В. Т. – 50 %; Жилін П. Р. – 25 %;

– на момент реєстрації ТОВ Жилін П. Р. вніс 45 тис. грн, що становить 115 % його частки в зареєстрованому (пайовому) капіталі; учасник Грабовський В. П. – 55 тис. грн, учасник Громенко В. Т. – 65 тис. грн.

Завдання 13

Визначити: 1) прибуток, що підлягає розподілу; 2) обсяг емісії акцій; 3) ставку і масу дивідендів.

Вихідні дані:

Державне підприємство «Перемога», яке займається випуском обладнання виробничого призначення, прийняло рішення про перетворення в акціонерне товариство відкритого типу. Зареєстрований капітал (майно підприємства) оцінюється в 2 млн грн. Акції повинні бути випущені на всю суму статутного фонду. На плановий рік проектується реалізувати 5 тис. шт. виробів по середній ціні – 1435 грн за одиницю. Собівартість складає 50 % від ціни реалізації. Згідно з положенням про розподіл прибутку, 55 % його направляється на виробничий розвиток. На виплату дивідендів спрямовується 20 % від фонду споживання. Номінальну вартість акцій установити самостійно.

Методика виконання практичних завдань:

Завдання 1

Визначити порядок задоволення вимог кредиторів і співвласників підприємства та величину коштів, яку буде їм повернуто.

Вихідні дані:

В результаті ліквідації ТОВ отримано виручку від реалізації ліквідаційної маси в розмірі 1 млн грн. Витрати, пов'язані з провадженням справи про банкрутство дорівнюють 10 тис. грн. Статутний фонд ТОВ був сформований за рахунок вкладів 4 учасників, при чому частка одного з учасників 40 %, а частки решти учасників були однаковими. Борги підприємства по податках і платежах до бюджету становлять 150 тис. грн, заборгованість перед працівниками – 270 тис. грн (в т. ч. 170 тис. грн по зарплаті та 100 тис. грн по внесках до статутного фонду (20 % статогового капіталу належало трудовому колективу)). Сума вимог кредиторів становить 450000 грн.

Розв'язання

1. Знаходимо величину зареєстрованого (пайового) капіталу підприємства:

100 тис. грн – 20 %

x тис. грн – 100 %, звідси x дорівнює 500 тис. грн.

2. Визначаємо послідовність погашення вимог кредиторів:

в I чергу погашаються:

- заборгованість перед працівниками по оплаті праці (задоволена повністю):

$990 - 170 = 820$ (тис. грн);

- витрати пов'язані з веденням справи про банкрутство (задоволені повністю):

$1000 - 10 = 990$ (тис. грн);

в II чергу погашаються зобов'язання по податках і платежах до бюджету (задоволені повністю):

$820 - 150 = 670$ (тис. грн);

в III чергу погашаються борги перед кредиторами (задоволені повністю):

$670 - 450 = 220$ (тис. грн);

в IV чергу погашаються борги перед працівниками – засновниками (учасниками) підприємства (задоволені повністю):

$220 - 100 = 120$ (тис. грн);

в *V* чергу погашаються борги перед рештою засновників (учасників) підприємства. Оскільки залишилось лише 120 тис. грн, а потрібно повернути 400 тис. грн (величина зареєстрованого капіталу за мінусом суми, що повернута трудовому колективу як внески до зареєстрованого капіталу), то вимоги 3 учасників будуть задоволені на 30 % ($120 \div 400 \times 100$). 120 тис. грн будуть розподілені між трьома учасниками з урахуванням їх участі в стартовому капіталі, тобто учаснику, що мав у стартовому капіталі 40 %, буде виплачено в 2 рази більше, ніж кожному з інших двох учасників. Склавши рівняння ($x + x + 2x = 120$ тис. грн), в якому за x позначено суму, що буде повернута кожному з учасників, яким належало по 20 % стартового капіталу, визначено, що $x = 30$ тис. грн, а $2x = 60$ тис. грн. Таким чином, учасникам, які мали частку у стартовому капіталі товариства 20 %, буде виплачено по 30 тис. грн, а учаснику, який мав 40 % у стартовому капіталі, – 60 тис. грн.

Завдання 2

Навести всі позиції першого розділу пасиву балансу наново створеного товариства з обмеженою відповідальністю.

Вихідні дані:

Трьома фізичними особами (А, Б і В) прийнято рішення про заснування товариства з обмеженою відповідальністю. Формування зареєстрованого (пайового) капіталу ТОВ характеризується:

- зазначена в установчих документах відносна частка окремих учасників у зареєстрованому (пайовому) капіталі становить: А – 40 %; Б – 35 %; В – 25 %;

- на момент реєстрації ТОВ учасник В вніс 44 тис. грн, що становить 110 % його частки в зареєстрованому (пайовому); учасник А – 50 тис. грн, учасник Б – 60 тис. грн.

Розв'язання

1. Визначаємо суму, яку повинен внести учасник В до зареєстрованого (пайового) капіталу згідно з установчими документами, склавши пропорцію:

44 тис. грн – 110 %

x тис. грн – 100 %, звідси x дорівнює 40 тис. грн.

2. Знаходимо величину зареєстрованого (пайового) капіталу підприємства:

40 тис. грн – 25 %

x тис. грн – 100 %, звідси x дорівнює 160 тис. грн.

3. Знаходимо суму, яку повинні внести учасник А та Б до зареєстрованого (пайового) капіталу підприємства згідно з установчими документами:

учасник А:

160000 грн – 100 %

x грн – 40 %, звідси x дорівнює 64000 грн;

учасник Б:

160000 грн – 100 %

x грн – 35 %, звідси x дорівнює 56000 грн.

4. Знаходимо суму додаткового капіталу, сформованого:

за рахунок учасника Б: $60000 - 56000 = 4000$ (грн)

за рахунок учасника В: $44000 - 40000 = 4000$ (грн)

Отже, загальна величина додаткового капіталу становить $4000 + 4000 = 8000$ (грн).

5. Знаходимо величину неоплаченого капіталу, сформованого за рахунок учасника А: $50000 - 64000 = -14000$ (грн).

Перший розділ пасиву балансу новоствореного ТОВ матиме вигляд:

1400 / Зареєстрований (статутний) капітал – 160 тис. грн.

1410 / Додатковий капітал – 8 тис. грн.

1425 / Неоплачений капітал – (14) тис. грн.

1495 / Власний капітал (всього) – 154 тис. грн.

Завдання 3

Обчислити суму чистого доходу, який отримають резидент та нерезидент після оподаткування, якщо доходи останнього репатрійовані (ставка репатріації 15 %).

Вихідні дані:

Резидент України та нерезидент уклали договір про спільну діяльність без створення юридичної особи. Частка резидента у спільній діяльності становить 70 %, а частка нерезидента – 30 %. За результатами звітного періоду загальна сума доходу від спільної діяльності склала 500000 грн.

Розв'язання

1. *Визначаємо дохід*

- резидента: $500 \times 70 \% = 350$ (тис. грн);

- нерезидента: $500 \times 30 \% = 150$ (тис. грн).

2. *Визначаємо чистий прибуток*

- резидента: $350 - 350 \times 18 \% = 287,0$ (тис. грн);

- нерезидента до репатріації: $150 - 150 \times 18 \% = 123,0$ (тис. грн).

3. *Визначаємо чистий прибуток нерезидента після репатріації:*

$123,0 - 123,0 \times 15 \% = 104,55$ (тис. грн).

Самостійна робота (домашні завдання)

Коротка характеристика змісту навчального матеріалу:

Критерії прийняття рішення про вибір правової форми організації бізнесу. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва без створення юридичної особи. Особливості фінансової діяльності приватних підприємств. Особливості фінансової діяльності товариств з обмеженою відповідальністю. Особливості фінансової діяльності акціонерних товариств. Особливості фінансової діяльності командитних і повних товариств. Фінансова діяльність кооперативів. Особливості фінансової діяльності підприємств з іноземними інвестиціями. Фінансова діяльність державних і казенних підприємств. Фінансування спільної діяльності підприємств на основі договорів кооперації.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати письмове повідомлення по одній із рекомендованих чи запропонованих самотійно, тем:

1. Особливості організації фінансів в селянських (фермерських) господарствах.
2. Особливості фінансування залежно від організаційно-правової форми суб'єкта підприємництва.
3. Особливості фінансової діяльності повних і довірчих товариств.
4. Проблеми фінансування та оподаткування малого бізнесу.
5. Організація фінансової діяльності фінансово-промислових груп.
6. Особливості здійснення фінансової діяльності некомерційних організацій.
7. Фінансова діяльність лізингових компаній.
8. Особливості фінансової діяльності кредитних спілок.
9. Фінансова діяльність ріелтерів.
10. Діяльність венчурних фондів: український та зарубіжний досвід.
11. Діяльність сільськогосподарського підприємства на фінансовому ринку.
12. Проблемні питання організації спільної діяльності.
13. Організація фінансової діяльності підприємств з іноземними інвестиціями.

Питання для самоконтролю:

1. Критерії, що впливають на вибір організаційно-правової форми ведення бізнесу.
2. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва без створення юридичної особи.
3. Особливості фінансової діяльності приватних підприємств.
4. Фінансова діяльність акціонерних товариств і товариств з обмеженою відповідальністю.
5. Особливості фінансової діяльності товариств з додатковою відповідальністю, командитних і повних товариств.
6. Особливості фінансової діяльності кооперативів.
7. Фінансова діяльність підприємств з іноземними інвестиціями.
8. Фінансова діяльність державних і казенних підприємств.
9. Фінансування спільної діяльності підприємств на основі договорів кооперації.

Форма контролю – підготовка реферату.

Рекомендована література (джерела інформації для засвоєння теми)

1. Азаренкова Г. М., Біломістний О. М., Біломістна І. І. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : підручн. Київ : УБС НБУ, 2014. 303 с.
2. Акаєва Т. Ш. Модель управління фінансовою діяльністю торговельних

підприємств малого бізнесу. *Финансы, учет, банки*. 2011. № 1 (17). С. 96–104.

3. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Смолянська О. Ю., Череннеко Л. В. Фінансова діяльність підприємств : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 240 с.

4. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Бражник Л. В. Фінанси підприємств : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2018. 350 с.

5. Беялов Т. Е. Інформаційне забезпечення управління фінансовою діяльністю підприємств легкої промисловості. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 1 (115). С. 219–226.

6. Бражник Л.В., Дорошенко О.О. Діяльність інститутів спільного інвестування в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 42. С. 279-284. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct42-47>.

7. Господарський кодекс України. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin>.

8. Науменко Н. Ю., Коротка Л. І. Розробка інформаційно-аналітичної системи аналізу фінансової діяльності підприємств. *Економічний вісник ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»*. 2016. № 1. С. 16–20.

9. Податковий кодекс України. URL : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main>.

10. Філіна Г. І. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Київ : Центр учб. л-ри, 2010. 320 с.

11. Чумак В. Д., Собчишин В. М. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч.-метод. посіб. Полтава : ПДАА, 2015. 188 с.

12. Чумак В. Д., Зоря С. П., Мисник Т. Г. Теоретичні аспекти фінансових ризиків та управління ними. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 4. С. 92–99.

Тема 3. Формування власного капіталу аграрних підприємств

Теоретичний матеріал (лекція)

Навчальні питання:

1. Власний капітал, його функції та складові
2. Зареєстрований (пайовий) капітал підприємства
3. Резервний капітал та інші види власного капіталу

1. Власний капітал, його функції та складові. *Капітал* – це економічна категорія, що найчастіше використовується в економічній літературі. Являючись головною економічною базою створення і розвитку підприємства, капітал у процесі свого функціонування забезпечує інтереси держави, власників і персоналу.

Капітал – це головний параметр бізнесу, який зазначає власність відповідної фізичної або юридичної особи на активи: майно і об'єкти (ресурси), які є на підприємстві. Пасивна сторона балансу містить інформацію про те, яку частину капіталу надано в розпорядження підприємства його власниками (власний капітал), а яку – кредиторами (позичковий капітал).

Капітал підприємства характеризує загальну вартість фінансових ресурсів у грошовій, матеріальній і нематеріальній формах, які інвестуються у формування його активів. Інформація відображається у балансі підприємства.

Сутність капіталу характеризується такими чинниками:

Капітал підприємства – основний фактор виробництва (нарівні з землею та іншими природними й трудовими ресурсами).

Капітал характеризує фінансові ресурси підприємства, які приносять дохід.

Капітал – головне джерело формування добробуту його власників.

Капітал – головний вимір його ринкової вартості.

Динаміка капіталу – барометр рівня ефективності його господарської діяльності.

Види капіталу за основними класифікаційними ознаками (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Класифікація капіталу підприємства

Ефективне управління використанням капіталу підприємства виконує ряд принципів, головними можуть бути:

1. Інтегрування із загальною системою управління підприємством. Забезпеченість ефективності всіх напрямів діяльності суб'єкта господарювання безпосередньо чи опосередковано пов'язані з використанням капіталу, забезпечуючи йому необхідний прибуток. Управління використанням капіталом безпосередньо пов'язане з усіма іншими напрямками фінансового менеджменту (складаючи його основу), з виробничим, інвестиційним та операційним. Це визначає необхідність органічної інтегрованості управління використанням капіталу з іншими функціональними системами управління і загальною системою управління підприємством.

2. Сукупний характер прийняття управлінських рішень, які у сфері забезпечення дохідного запозичення капіталу та організації його обороту дуже тісно взаємопов'язані і мають прямий або непрямий вплив на отримання прибутку від фінансової діяльності підприємства в цілому. Тому напрям управління використанням капіталу повинне розглядатися як комплексна структурно – управлінська система, що забезпечує розробку взаємозалежних управлінських рішень, кожне з яких вносить свій внесок у загальну продуктивність діяльності товариства.

3. Висока швидкість управління. Усі ефективні управлінські рішення в галузі використання капіталу в операційному або інвестиційному процесі, розроблені та реалізовані на підприємстві в попередньому періоді, не завжди повторно використовуються в майбутньому. Перш за все, це пов'язано з високим рухом засобів навколишнього світу на етапах переходу до ринкової економіки, і на початку – зі зміною специфіки роботи ринку капіталу і окремих капітальних товарів.

Сукупності управління використанням капіталу повинен бути необхідний спеціальний динамізм, що враховує зміну факторів зовнішнього середовища, потенціалу формування власних грошових коштів, темпів економічного розвитку, організаційно – правової форми ведення бізнесу, фінансового забезпечення та інших складових функціонування підприємства.

4. Різноманітність підходів до визначення окремих управлінських рішень. Реалізація цього принципу передбачає, що підготовка кожного управлінського рішення в сфері використання капіталу, вибору напрямків і форм цього використання в різних видах діяльності підприємства повинно враховувати альтернативні можливості дій.

5. Орієнтування на стратегічні напрями розвитку підприємства. Яким би ефективним не здавалися ті чи інші проекти управлінських рішень у галузі використання капіталу в операційному або інвестиційному процесі в поточному періоді, вони повинні бути відхилені, якщо вони вступають у протиріччя з місією (головною метою діяльності) підприємства, стратегічними напрямками його розвитку, підривають економічну основу ефективного використання капіталу в майбутньому періоді.

Інформація про капітал наводиться у *Балансі, Звіті про власний капітал та у Примітках до фінансової звітності*.

Коли капітал надається на невизначений термін, а інвестор бере участь у прибутках і збитках підприємства, то мова йде про *власний капітал*. Як правило, він надається або в формі капіталу-відповідальності, або в формі капіталу-гарантії і використовується, в першу чергу, у випадку, коли підприємство несе збитки. Власний капітал характеризує величину вартості засобів, які належать засновникам та власникам господарюючих суб'єктів. На його розмір та обсяг власного може впливати низка чинників.

Таким чином, фінансовий базисом діяльності підприємства виступає сформований ним власний капітал. Власний капітал показує частку майна підприємства, яка фінансується за рахунок коштів власників і власних засобів підприємства.

Власний капітал підприємства – є відображення лише суми статей пасиву балансу першого розділу, тобто перевищення підсумку вартості активів підприємства над його зобов'язаннями. Основними складовими власного капіталу є статутний капітал, додатковий і резервний капітал, нерозподілений прибуток тощо. Відомості про розміри та механізм створення статутного та резервного капіталу зазначаються в установчих документах підприємства. Показник власного капіталу є одним з головних індикаторів фінансової самостійності, стабільності та кредитоспроможності підприємства.

Відтак, характерними ознаками власного капіталу суб'єкта господарювання є:

- власний капітал як основний фактор виробництва;
- характеризує фінансові ресурси господарюючого суб'єкта, що приносять йому прибуток;
- має динамічний характер та є базовим фактором у ході визначення ефективності господарської діяльності підприємства.

Розуміння власного капіталу, здебільшого, базується на відповідних принципах, що враховують стратегічні завдання розвитку та розширеного відтворення капіталу, узагальнення яких наведено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1

Принципи формування власного капіталу підприємства

Назва	Характеристика
Врахування перспектив розвитку господарської діяльності підприємства	Формування власного капіталу підприємства підпорядковане ключовим завданням забезпечення його господарської діяльності як на етапі використання, так і на етапах продовження та розширення господарської діяльності в майбутньому
Обґрунтування потреби в дже-релах коштів	Здійснення економічного обґрунтування розмірів власного капіталу підприємства на всіх етапах життєвого циклу підприємства
Забезпечення відповідності обсягу власного капіталу обсягу формованих активів підприємства	Загальна потреба у власному капіталі ґрунтується на потребі в оборотних і необоротних активах
Забезпечення оптимальності структури капіталу з позиції ефективного його функціону-	Використання підприємством тільки власного капіталу - забезпечує максимальної фінансової стійкості, з обмеженими темпами економічного розвитку, однак не вико-

Назва	Характеристика
вання	ристання фінансових можливостей приросту прибутку на вкладений капітал
Забезпечення мінімізації витрат з формування власного капіталу з різних джерел	Мінімізація здійснюється в процесі управління вартістю власного капіталу, під якою розуміється ціна, яку підприємство платить за його залучення з різних джерел
Урахування ризику в процесі формування власного капіталу	Передбачення можливих ризиків формування власного капіталу підприємства, їх мінімізація і страхування
Забезпечення високоефективного використання капіталу в процесі його господарської діяльності	Максимізації показника рентабельності власного капіталу при визначеному для суб'єкта господарювання рівні фінансового ризику

Власний капітал суб'єкта господарювання представляє собою частку майна підприємства, яка може бути сформована за рахунок коштів власників (рис. 3.2).

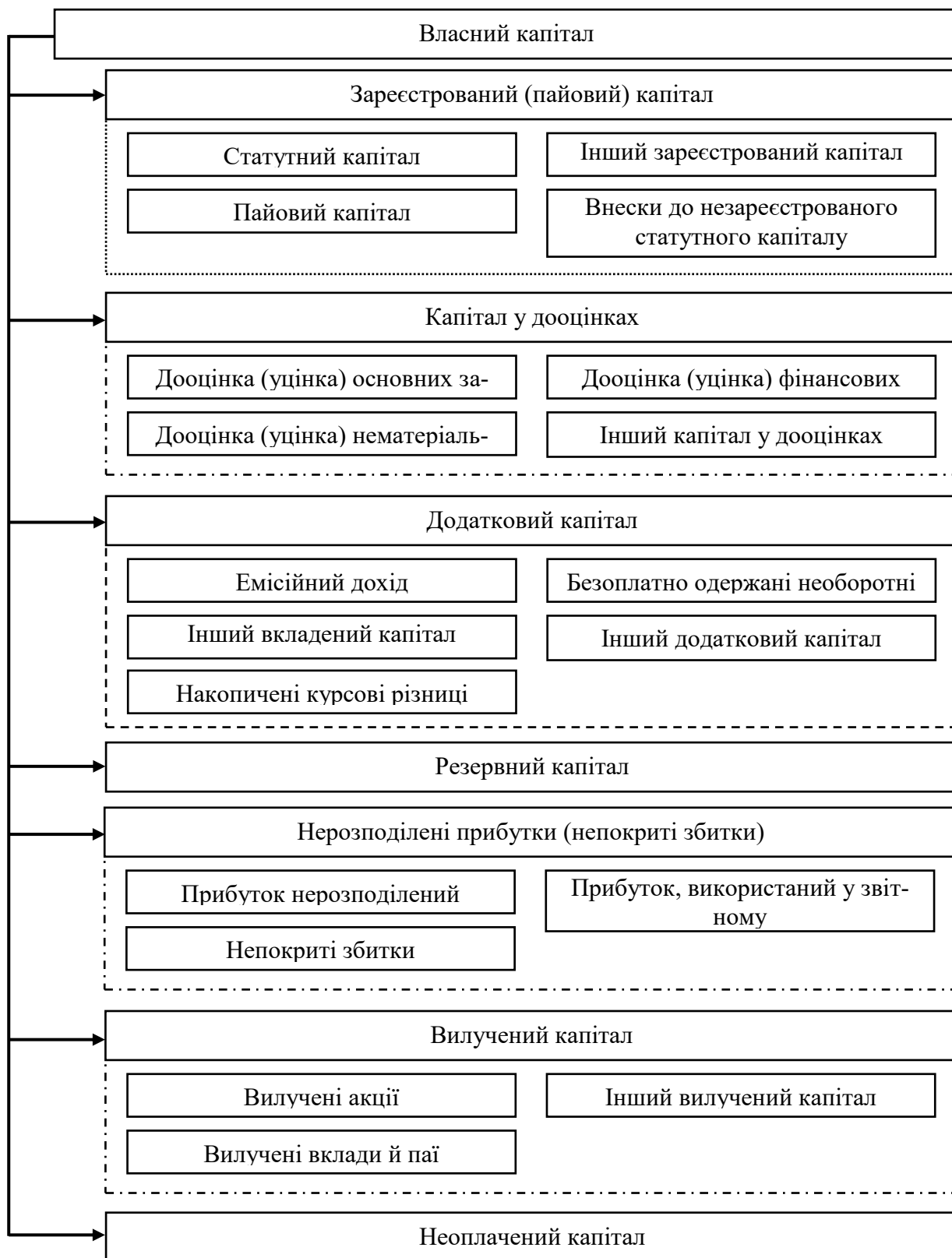

Рис. 3.2. Структура власного капіталу підприємства

Сутність власного капіталу господарюючого суб'єкта проявляється через його функції. Функції власного капіталу та їх зміст представлено у табл. 3.2.

Таблиця 3.2

Функції та роль власного капіталу підприємства

Назва функції власного капіталу	Зміст функції власного капіталу	Роль власного капіталу
Базові (первинні)		
Формувальна	Мобілізація фінансових ресурсів і створення матеріальних умов для заснування й функціонування підприємства	Акумуляування фінансових ресурсів для створення фінансової бази підприємства
Розподільна	Забезпечення участі власників у розподілі чистого прибутку та активів при ліквідації підприємства	Встановлення пропорцій розподілу чистого прибутку та активів між власниками підприємства
Управлінська	Забезпечення участі власників підприємства у прийнятті управлінських рішень	Визначення можливості власників приймати участь в управлінні підприємством
Захисна	Підтримання належної фінансової стійкості та платоспроможності підприємства	Уникнення фінансових ризиків, пов'язаних з формуванням і використанням капіталу підприємства
Похідні (вторинні)		
Гарантувальна	Підтвердження платоспроможності та фінансової стійкості для кредиторів та інвесторів	Гарантування інтересів кредиторів та інвесторів
Індикативна	Відображення ринкової вартості підприємства, його надійності та адекватності ринковій кон'юктурі	Формування ринкової вартості підприємства
Репрезентативна	Формування позитивного іміджу підприємства для кредиторів та інвесторів	Відображення інвестиційної привабливості підприємства

Отже, з початку формування власного капіталу здійснюється в момент створення (реєстрації) господарюючого суб'єкта. Насамперед, формування капіталу забезпечується основними й оборотними засобами, які необхідні для провадження комерційної діяльності у необхідних розмірах, що визначені установчими документами. Із цією метою, в залежності від організаційно-правових форм, формується статутний (зареєстрований, пайовий) капітал.

Власний капітал підприємства в балансі відображається за наступними статтями табл. 3.3.

Таблиця 3.3

Відображення власного капіталу у балансі підприємства

Рядок	Найменування	Призначення	Характеристика
1400	Зареєстрований (пайовий) капітал	Відображення зафіксованої в установчих документах суми статутного капіталу, іншого зареєстрованого капіталу, а також пайового капіталу у сумі	наводиться зафіксована в установчих документах сума статутного капіталу, іншого зареєстрованого капіталу, а також пайовий капітал у сумі, яка формується відповідно до законодавства
1401	Внески до незареєстрованого статут-	Відображення інформації про розмір внесків, які надходять для формування оголошеного, але ще не зареєстровано-	Додаткова характеристика і до підсумку балансу не включається

Рядок	Найменування	Призначення	Характеристика
	ного капіталу	го статутного капіталу за умови, що така інформація відповідає ознакам суттєвості	
1405	Капітал у дооцінках	Відображення суми дооцінки необоротних активів і фінансових інструментів	наводиться сума дооцінки необоротних активів і фінансових інструментів
1410	Додатковий капітал	Відображення емісійного доходу (суми, на яку вартість продажу акцій власної емісії перевищує їх номінальну вартість), вартості безкоштовно отриманих необоротних активів, суми капіталу, який вкладено засновниками понад статутний капітал, накопичених курсових різниць, які відображаються у складі власного капіталу, та інших складових додаткового капіталу	відображається емісійний дохід, вартість безкоштовно отриманих необоротних активів, сума капіталу, який вкладено засновниками понад статутний капітал, накопичені курсові різниці
1411	Емісійний дохід	Відображення суми, на яку вартість продажу акцій власної емісії перевищує їх номінальну вартість, якщо така інформація відповідає ознакам суттєвості	наводиться сума емісійного доходу
1412	Накопичені курсові різниці	Відображення суми накопичених курсових різниць, якщо така інформація відповідає ознакам суттєвості	наводиться сума накопичених курсових різниць
1415	Резервний капітал	Відображення суми резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства	наводиться сума резервів, створених відповідно до чинного законодавства або установчих документів за рахунок нерозподіленого прибутку підприємства
1420	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	Відображення або суми нерозподіленого прибутку, або суми непокритого збитку	наводиться сума непокритого збитку наводиться в дужках та вираховується при визначенні підсумку власного капіталу
1425	Неоплачений капітал	Відображення суми заборгованості власників (учасників) за внесками до статутного капіталу	наводиться сума в дужках і вираховується при визначенні підсумку власного капіталу
1430	Вилучений капітал	Відображення господарськими товариствами фактичної собівартості акцій власної емісії або часток, викуплених товариством у його учасників	наводиться сума вилученого капіталу наводиться в дужках і підлягає вирахуванню при визначенні підсумку власного капіталу
1435	Інші резерви	Відображення страховиками інших компонентів власного капіталу	Додаткова характеристика, але сума інших резервів включається до підсумку балансу

2. Статутний капітал підприємства. Для більшості підприємств основним елементом власного капіталу є *zareєстрований (пайовий) капітал або статутний (номінальний) капітал* – сума вкладів власників підприємства в його активи за номінальною вартістю згідно із засновницькими документами.

Zareєстрований (пайовий) капітал підприємства – це виділені підприєм-

ству або залучені ним на засадах, визначених чинним законодавством, фінансові ресурси у вигляді грошових коштів (у тому числі в іноземній валюті) або вкладень у майно, матеріальні цінності, нематеріальні активи, цінні папери, що закріплені за підприємством на правах власності або повного господарчого володіння. *Пайовий капітал* притаманний для такої організаційно-правових форм бізнесу, як кредитні спілки, споживчі товариства, колективні сільськогосподарські підприємства, житлово-будівельні кооперативи, в яких статут формується за рахунок пайових внесків. У відповідній статті балансу наводиться зафіксована в статутних документах загальна вартість активів, які є внеском власників (учасників) до капіталу підприємства.

Сума статутного капіталу відображається в першому розділі пасиву балансу підприємства і є величиною, в межах якої засновники-власники підприємства несуть матеріальну відповідальність вразі не виконання своїх зобов'язань.

Відомості про розмір і порядок утворення статутного капіталу повинні бути зазначені в статуті підприємства або в установчому договорі, які в обов'язковому порядку подаються до органів влади для реєстрації.

Згідно з чинним законодавством мінімальний розмір статутного капіталу регламентований лише для господарських товариств та деяких специфічних видів діяльності, пов'язаних з фінансовими операціями. Для підприємств всіх інших організаційно-правових форм господарювання його розмір визначається засновниками та залежить, перш за все, від виду та масштабу діяльності.

Корпоративні права – права власності на частку (пай) у статуті юридичної особи, включаючи права на управління, отримання відповідної частки прибутку такої юридичної особи, а також частки активів у разі її ліквідації.

Номінальна вартість акції (часток) – це та вартість, яка відображається в сертифікаті акції (чи у свідоцтві учасника) та в умовах їх випуску і береться до уваги при визначенні кількості голосів на зборах та реалізації інших прав власників.

Сукупна номінальна вартість корпоративних прав, випущених підприємством, становить його номінальний, або статутний, або зареєстрований капітал.

Основними видами корпоративних прав є акції, частки учасників у статутному капіталі ТОВ і паї.

Зареєстрований (пайовий) капітал ТОВ поділений на частки, розмір яких визначається установчими документами.

Зареєстрований (пайовий) капітал АТ поділений на визначену кількість акцій, рівну номінальній вартості.

Отже, загальна номінальна вартість усіх емітованих акцій акціонерним товариством (чи внесених вкладів товариства з обмеженою відповідальністю) становить його номінальний капітал. Випуск акцій акціонерним товариством здійснюється у розмірі його визначеного для реєстрації капіталу або на всю вартість майна державного підприємства (у разі перетворення його на акціонерне товариство). Додатковий випуск акцій (часток) можливий у тому разі, коли попередні випуски акцій були зареєстровані і всі раніше випущені акції (внески у ТОВ) повністю оплачені за вартістю не нижчою від номінальної. Акції можуть бути іменними та на пред'явника, простими та привілейованими.

Кожна *проста акція* АТ надає акціонеру – її власнику однакову сукупність прав, зокрема:

- на частину прибутку акціонерного товариства (дивіденди);
- на участь в управлінні товариством (право голосу на загальних зборах товариства);
- на отримання інформації про діяльність підприємства;
- переважні права на придбання акцій нової емісії;
- на участь у розподілі ліквідаційної виручки у разі ліквідації підприємства;
- інші права, передбачені законодавством і статутом акціонерного товариства.

Аналогічні права одержують учасники ТОВ відповідно до їх частки в статутному капіталі.

Привілейовані акції дають власникові переважне право на одержання дивідендів, а також на пріоритетну участь у розподілі майна акціонерного товариства у разі його ліквідації. Власники привілейованих акцій не мають права брати участь в управлінні акціонерним товариством, якщо інше не передбачено його статутом. Привілейовані акції можуть випускатися з фіксованим у процентах до їх, номінальної вартості щорічно виплачуваним дивідендом. Виплата дивідендів провадиться у розмірі, зазначеному в акції, незалежно від розміру одержаного товариством прибутку у відповідному році. У тому разі коли прибуток відповідного року є недостатнім, виплата дивідендів по привілейованих акціях провадиться за рахунок резервного фонду. Якщо розмір дивідендів, що виплачуються акціонерам, по простих акціях перевищує розмір дивідендів по привілейованих акціях, власникам останніх може провадитися доплата до розміру дивідендів, виплачених іншим акціонерам. Привілейовані акції не можуть бути випущені на суму, що перевищує 10 % статутного фонду акціонерного товариства. Порядок здійснення переважного права на одержання дивідендів визначається статутом акціонерного товариства.

Привілейовані акції бувають:

- *кумулятивні*, по яких виплачуються не лише поточні, але і не виплачені раніше відсотки;
- *з коригованою ставкою*, відсотки по яких можуть збільшуватися або зменшуватися;
- *не кумулятивні*, що не дають права на відсотки за будь-який період, якщо рада директорів не оголосила про їх виплату;
- *конвертовані*, які можуть обмінюватися на прості;
- *з пайовою участю*, по яких виплачуються додаткові суми дивідендів, якщо по простих акціях вони більші.

Умови випуску цінних паперів визначаються за рішенням емітента та затверджуються Національною комісією з цінних паперів та фондових ринків (НКЦПФР) при реєстрації випуску.

В процесі емісії цінних паперів емітент оформляє глобальний сертифікат, що відповідає загальному обсягу зареєстрованого випуску, і передає його на зберігання в обраний ним депозитарій. Обіг іменної акції фіксується у реєстрі

власників цінних паперів. Іменні акції, випущені в документарній формі (якщо умовами емісії спеціально не зазначено, що вони не підлягають передачі), передаються новому власнику шляхом повного *індосаменту*.

Угоди щодо цінних паперів не підлягають нотаріальному посвідченню. Окрім сертифіката акцій, до них може додаватися купонний лист на виплату дивідендів. Він повинен містити такі основні дані: порядковий номер купона на виплату дивідендів; порядковий номер акції, за якою виплачуються дивіденди; найменування акціонерного товариства; рік виплати дивідендів. Установчими документами акціонерного товариства може бути передбачено розміщення одного чи кількох типів привілейованих акцій, що надають їх власникам різні права. Привілейовані акції характеризуються тим, що вони мають переваги порівняно зі звичайними акціями, причому привілейовані акції одного типу надають їх власникам однакову сукупність прав (переваг). Преференції, які надаються власникам привілейованих акцій, визначаються в статуті товариства та повідомленні про розміщення акцій і можуть полягати у такому:

- одержання певних переваг при розподілі прибутку та виплаті дивідендів;
- додаткові права при розміщенні нових акцій;
- переваги при голосуванні на зборах акціонерів;
- переваги при розподілі ліквідаційної виручки.

В останньому випадку надання переваг слід узгоджувати з вимогами Кодексу України з процедур банкрутства, яким передбачено задоволення вимог власників корпоративних прав в останню чергу.

Хоча, законодавство України передбачає мінімальні розміри зареєстрованих капіталів, нижче від яких державна реєстрація підприємства не допускається. Ці мінімальні розміри не є сталими. У зв'язку з інфляційними явищами в економіці вони нерідко змінюються (збільшуються) в законодавчому порядку. Розмір *зареєстрованого капіталу* підприємства в процесі його господарської діяльності може змінюватись. При цьому всі зміни розміру статутних капіталів на державних підприємствах у бухгалтерському обліку знаходять відображення безпосередньо на однойменному рахунку, тоді як на малих підприємствах, у господарських товариствах, підприємствах з іноземними інвестиціями вони знаходять відображення лише після відповідної державної перереєстрації зміни розміру статутного капіталу.

Таким чином, сума зареєстрованого (пайового) капіталу, а також рішення про його збільшення або зменшення мають бути зареєстровані у Державному реєстрі господарських одиниць і за вартістю відповідати даним фінансової звітності, зокрема балансу. Це та основна сума, у рамках якої власники підприємства (зокрема АТ, ТОВ) несуть матеріальну відповідальність перед його кредиторами. Саме тому зменшення зареєстрованого (пайового) капіталу за наявності заперечень кредиторів не допускається. Для забезпечення розвитку господарської діяльності підприємства пайовиками можуть вноситися додаткові внески на добровільних засадах. При щорічному розподілі прибутку за рішенням зборів пайовиків на обов'язкові та додаткові пайові внески нараховуються дивіденди, які можуть бути зараховані на поповнення паю.

Додаткові кошти державному підприємству на збільшення обсягу вироб-

ництва можуть бути виділені з державного бюджету або за рахунок перерозподілу коштів інших підприємств даної галузі. Акціонерне товариство може додатково випустити акції, товариство з обмеженою відповідальністю та інші господарські товариства – збільшити суми внесків усіх учасників до статутного капіталу підприємства.

Незалежно від типу підприємства і форми власності *статутний капітал може зрости за рахунок:*

- реєстрації додаткових внесків до нього (через акції, паї тощо);
- безпосереднього приєднання до нього частини одержаного прибутку на приріст власних фінансових ресурсів;
- коштів додаткового капіталу, зокрема від дооцінки (індексації) основних засобів у випадках, передбачених законодавством і положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку; зарахування до статутного капіталу частини резервного капіталу.

Згідно прийнятого Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» у 2018 році стало можливим збільшення статутного капіталу не лише за рахунок додаткових внесків учасників (як раніше), але і за рахунок нерозподіленого прибутку. Крім того, Законом передбачено можливість укладення договору між підприємством та учасником про внесення додаткового вкладу, що дає гарантію захищеності прав учасників.

Якщо підприємство збиткове, то збитки фактично за відсутності джерел їх покриття (кошти резервного капіталу та інші джерела власного капіталу) зменшують суму зареєстрованого капіталу підприємства, хоча в бухгалтерському обліку вони обчислюються окремо як непокриті збитки (вони знаходять відображення у I розділі пасиву бухгалтерського балансу у від'ємному значенні) аж до появи джерел покриття, в тому числі прибутку. Підприємства будь-якої форми власності мають право зменшувати свій статутний капітал, повернувши частину паїв або акцій засновникам (учасникам).

Зменшення статутного капіталу має на меті:

- підтримання курсу корпоративних прав у разі падіння;
- одержання санаційного прибутку;
- концентрацію капіталу;
- зменшення високого рівня капіталізації підприємства;
- зменшення надлишку ліквідності;
- вихід окремих учасників.

3. Резервний капітал та інші види власного капіталу. До важливих складових елементів власного капіталу відносяться резерви, які здебільшого, формуються у формі *додаткового* (капітальні резерви) та *резервного капіталу* (резерви, створені за рахунок чистого фінансового результату (прибутку), наприклад, для АТ шляхом відрахування 5% від чистого прибутку).

Резервний капітал утворюється на підприємствах за рахунок чистого нерозподіленого прибутку на умовах, зафіксованих в установчих документах. Ці кошти використовуються в тому разі, коли необхідні витрати не покриваються наявним нерозподіленим прибутком (наприклад, на виплату дивідендів за при-

вілейованими акціями), а також на покриття різниці між номінальною і продажною ціною випущених акцій. За рахунок резервного капіталу підприємство може покрити збитки від своєї господарської діяльності, а також збільшити статутний капітал.

Резервний капітал підприємства можна розглядати в широкому та вузькому розумінні.

У *широкому розумінні* до резервного капіталу належать усі складові капіталу, призначені для покриття можливих у майбутньому непередбачених збитків і втрат. У *вузькому розумінні* з резервним капіталом ідентифікується капітал, який формується за рахунок відрахувань з чистого прибутку і відображений за статтею балансу «Резервний капітал».

В економічній літературі резерви підприємства прийнято класифікувати за такими ознаками:

1) *за джерелами формування* резерви поділяють на:

- капітальні резерви – формуються за рахунок коштів власників та інших осіб (відображаються за статтями «додатковий вкладений капітал» та «інший додатковий капітал»);

- резервний капітал, сформований за рахунок чистого прибутку підприємства (резервний капітал у вузькому розумінні);

- резерви, які створюються за рахунок збільшення витрат підприємства.

2) *за способом відображення у звітності* резерви поділяють на відкриті та приховані. Відкриті резерви можуть бути засвідчені в балансі за статтями «Додатковий капітал» та «Резервний капітал», а приховані резерви жодним чином не фігурують у балансі.

3) *за обов'язковістю створення* виокремлюють обов'язкові та необов'язкові резерви. Створення перших регламентується чинними нормативними актами. Останні ж формуються з ініціативи менеджменту підприємства та його власників. До обов'язкових резервів належать резерв сумнівних боргів і резервний капітал. Усі інші резерви, наприклад резерв дивідендів, резерв виконання гарантійних зобов'язань, є необов'язковими.

Згідно із законодавством України на кожному підприємстві, заснованому у формі акціонерного товариства, товариства з обмеженою відповідальністю тощо, повинен бути сформований резервний (страховий) капітал. Розмір цього капіталу регламентується засновницькими документами, але він не може бути меншим за 25 % статутного капіталу підприємства.

Для акціонерних товариств мінімальна величина резервного капіталу повинна становити 15 % акціонерного капіталу. Розмір щорічних відрахувань у резервний капітал також передбачається засновницькими документами, але не може бути меншим за 5 % суми чистого прибутку підприємств. Для порівняння: у Німеччині встановлена мінімальна межа сукупного обсягу резервів: капітальних і тих, що створені за рахунок прибутку. Згідно із Законом про акціонерні товариства (AktG) німецьким підприємствам для формування обов'язкових резервів слід спрямовувати двадцятку частину чистого прибутку. Такі відрахування потрібно здійснювати, поки обсяг сукупних резервів не досягне 10 % номінального капіталу товариства. Аналогічний порядок формування резервів діє

у Швейцарії, з однією різницею, що мінімальний розмір обов'язкових резервів становить 20 % номінального капіталу.

Цікавим є те, що створення обов'язкових резервів товариствами з обмеженою відповідальністю законодавствами розвинутих країн, як правило, не регулюється. Це є компетенцією учасників. Отже, *резервний капітал* (у вузькому розумінні) – це сума резервів, сформованих за рахунок чистого прибутку в розмірах, установлених засновницькими документами підприємства та нормативними актами.

Резервний капітал може використовуватися на такі основні цілі:

- покриття збитків суб'єкта господарювання;
- виплата боргів у разі ліквідації підприємства;
- виплата дивідендів (якщо величина резервів перевищує мінімально допустимий рівень);
- інші цілі, передбачені законодавством чи засновницькими документами.

До формування мінімально необхідного розміру резервів їх можна використовувати лише для покриття збитків. Інформація про рух резервного капіталу міститься у Звіті про власний капітал підприємства.

Наступним елементом власного капіталу являється *нерозподілений прибуток (непокритий збиток)* суб'єкта підприємництва. За даною статтею балансу відображається або сума прибутку, яка реінвестована у суб'єкт господарювання, або сума непокритого збитку. Сума непокритого збитку наводиться в дужках та вираховується при визначенні підсумку власного капіталу. У цій статті показується прибуток (збиток), який залишається у підприємства після сплати всіх податків, виплати дивідендів і відрахувань до резервного капіталу. Нерозподілений прибуток (збиток) може включати реінвестований у підприємство прибуток звітного і минулих періодів.

Сума непокритого збитку звітного і минулих періодів наводиться в дужках та вираховується при визначенні величини власного капіталу, аналогічно до *вилученого капіталу*. Останній виникає, якщо підприємство викупує у власників акції власної емісії (або частки) з метою подальшого їх анулювання чи перепродажу. За позицією «Вилучений капітал» відображається фактична собівартість відповідних корпоративних прав, викуплених товариством у його учасників. Сума вилученого капіталу наводиться в дужках і підлягає вирахуванню при визначенні підсумку власного капіталу.

Таким чином, вилучений капітал має місце при зменшенні господарськими товариствами своїх статутних капіталів.

До так званих капітальних резервів, які створюються за рахунок капіталу власників (чи інших осіб), належить *додатковий капітал*. Джерелом формування зазначених резервів не є господарська діяльність підприємства. Згідно з визначенням, яке наводиться у стандартах бухгалтерського обліку, *додатковий капітал* - це сума приросту майна підприємства, яка виникла в результаті переоцінки (індексації), безоплатно одержаних необоротних активів та від емісійного доходу. Вітчизняними нормативними актами не встановлено жодних обмежень щодо розмірів капітальних резервів. Розрізняють додатковий вкладений капітал та інші резерви.

Неоплачений капітал – це сума заборгованості власників (акціонерів, учасників) господарських товариств будь-якого типу за внесками до статутного капіталу. Ця сума вираховується при визначенні підсумку власного капіталу; її динаміка характеризує покриття статутного капіталу підприємства реальними фінансовими ресурсами, які надійшли від власників.

Аудиторна робота (практичні заняття)

Мета заняття:

навчальна – засвоїти основні теоретичні та практичні аспекти, пов'язані з порядком формування та використання власного капіталу суб'єктів підприємництва.

виховна – навчити здобувача вищої освіти формально-логічному (розсудливому) і діалектичному (розумному) мисленню, вмінню прогнозувати, передбачати ситуацію, набуті впевненості у прийнятті рішень, прагненню до постійного особистісного зростання.

Елементи заняття:

1. Організаційна частина: перевірка готовності до занять здобувачів вищої освіти, аудиторії, обладнання; відмітка в журналі присутніх.
2. Актуалізація опорних знань.
3. Викладення нового матеріалу:
 - 3.1. Тема заняття.
 - 3.2. Мотивація вивчення теми: мета (навчальна, виховна); завдання.
 - 3.3. План вивчення нового матеріалу.
4. Виклад нового матеріалу.
5. Закріплення нового матеріалу.
6. Підведення підсумків заняття.
7. Видача завдань самостійної роботи.

Навчальні питання, що виносяться для обговорення:

1. Узагальніть економічну сутність власного капіталу, його функції та складові.
2. Охарактеризуйте статутний капітал підприємства, особливості його формування.
3. Розкрийте основні завдання й методи збільшення і зменшення статутного капіталу господарських товариств.
4. Проаналізуйте відмінності між простими й привілейованими акціями, балансовим і капіталізованим курсом акцій.
5. Дайте характеристику резервного й інших видів власного капіталу.
6. Поясніть основні засади санації балансу підприємства.
7. Розкрийте порядок складання звіту про власний капітал.

Методи навчання:

МН 1. Словесні методи (лекція); МН 2. Наочні методи (демонстрування, спостереження); МН 3. Практичні методи (практичні роботи, робота з навчально-методичною літературою);

МСМ 2. Методи стимулювання і мотивації обов'язку й відповідальності;

МНК 1. Методи усного контролю (усне опитування, обговорення теоретичних питань); МНК 2. Методи письмового контролю (контрольна робота, письмове виконання практичних завдань);

МНІ 4. Комп'ютерні і мультимедійні методи (дистанційне навчання).

Перелік практичних завдань:

Завдання 1

1) Перевірити чи буде засноване ТОВ?

2) Як вплине на величину зареєстрованого (статутного) капіталу те, що окремі учасники ТОВ не внесли повністю свої частки протягом першого року?

3) Визначити, кому із учасників і в яких розмірах буде нарахована пеня за несвоєчасне внесення своїх часток, визначених установчими документами ТОВ?

Вихідні дані:

Чотирма особами вирішено заснувати ТОВ. Умови заснування та особливості формування зареєстрованого (статутного) капіталу наведено в таблиці

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Розмір зареєстрованого (статутного) капіталу, грн	600000	750000	1100000	1350000
Пропорції розподілу зареєстрованого (статутного) капіталу визначені в установчих документах, %				
Учасник А	25	25	30	30
Учасник Б	25	25	30	30
Учасник В	25	25	20	20
Учасник Г	25	25	20	20
Відсоток внеску учасників на момент підписання установчих документів, %				
Учасник А	100	80	25	35
Учасник Б	50	85	40	100
Учасник В	55	60	100	65
Учасник Г	70	70	90	80
Відсоток внеску учасників через 6 місяців після підписання установчих документів, %				
Учасник А	0	10	60	60
Учасник Б	20	5	50	0
Учасник В	25	40	0	15
Учасник Г	30	10	10	10
Відсоток внеску учасників через 15 місяців після підписання установчих документів, %				
Учасник А	0	10	15	5
Учасник Б	30	10	10	0

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Учасник В	20	0	0	10
Учасник Г	0	20	0	10

Завдання 2

Визначити величину власного капіталу підприємства у розрізі окремих статей.

Вихідні дані:

Фінансову діяльність підприємства характеризують наступні дані:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
1. Здійснено розміщення акцій за курсом, %	100	110	115	105
2. Кількість випущених акцій, шт	25000	18000	42000	57000
3. Номінальна вартість 1 акції, грн	5,50	8,75	10,15	6,45
4. Частка акцій викуплена акціонерами, %	85	100	95	90
5. Здійснено дооцінку(уцінку) необоротних активів, відсоток від їх балансової вартості 1450000 грн, %	4,2	(6,3)	5,5	(9,7)
6. Отримано безоплатний внесок для поповнення зареєстрованого капіталу, без зміни в установчих документах, грн	18000		59100	32140
7. Прибуток підприємства до оподаткування, грн	2400000	2890000	802500	1987000
8. Умови розподілу чистого прибутку, %				
- резервний капітал	15	22	18	23
- виплата дивідендів	24	38	41	32

Розрахунки оформити у вигляді таблиці

Види власного капіталу	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Всього власного капіталу				

Завдання 3

Визначити:

1) розмір власного капіталу на кінець року

2) оформити «Звіт про власний капітал» за поточний рік

Вихідні дані

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Власний капітал підприємства на початок року, тис. грн:				
- зареєстрований (статутний) капітал	1560	2150	3200	17800
- капітал у дооцінках	-	20	85	125
- додатковий капітал	90	120	350	650

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
- резервний капітал	190	320	1110	440
- нерозподілений прибуток	3675	2470	6580	4250
- неоплачений капітал	-	120	240	280
- вилучений капітал	120	80	-	180
Здійснено емісію акцій з наступними параметрами:				
- кількість випущених акцій, шт	22000	8000	11500	4000
- відсоток викуплених акцій, %	100	95	87	79
- номінальна вартість 1 акції, грн	4,50	6,70	5,65	148
- курс емісій, %	107	113	124	105
Внесок акціонера шляхом безоплатного внесення необоротних активів без зміни в установчих документах, тис. грн	27,8	-	24,5	33,5
Фінансовий результат діяльності підприємства від окремих видів діяльності – прибуток (збиток) складає відповідно, тис. грн:				
- операційна діяльність	2780	1870	1178	3005
- фінансова діяльність	420	(320)	258	452
- інвестиційна діяльність	(180)	690	498	(187)
Умови розподілу чистого прибутку: %, поповнення зареєстровано (статутного) капіталу	10	14	15	8
- формування резервного капіталу	25	18	20	28
- виплата дивідендів	32	41	39	42
Зміна вартості необоротних активів підприємства в результаті дооцінки (уцінки), тис. грн	24	(38)	(77)	101
Протягом року підприємство викупило:				
- власні прості акції, шт / номіналом, грн	4200 / 5,50	1100 / 6,30	980 / 7,20	1700 / 3,80
- власні привілейовані акції, шт / номіналом, грн	750 / 4,80	150 / 3,50	330 / 9,50	220 / 13,20

Розрахунки оформити у вигляді заповненого звіту про власний капітал:

Стаття	Зареєстрований капітал	Капітал у дооцінках	Додатковий капітал	Резервний капітал	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	Неоплачений капітал	Вилучений капітал	Всього
Залишок на початок року								
Чистий прибуток (збиток) за звітний період								
Розподіл прибутку:								
Виплати власникам (дивіденди)								
Спрямування прибутку до зареєстрованого капіталу								
Відрахування до резервного капіталу								
Внески учасників:								
Внески до капіталу								

Стаття	Зареєстрований капітал	Капітал у дооцінках	Додатковий капітал	Резервний капітал	Нерозподілений прибуток (непокритий збиток)	Неоплачений капітал	Вилучений капітал	Всього
Погашення заборгованості в капіталу								
Вилучення капіталу:								
Викуп акцій (часток)								
Вилучення частки в капіталі								
Інші зміни в капіталі								
Разом змін у капіталі								
Залишок на кінець року								

Завдання 4

Скласти баланс ПАТ після:

- 1) придбання власних акцій;
- 2) анулювання викуплених акцій

Вихідні дані:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
1. Баланс ПАТ до змін у складі зареєстрованого (статутного) капіталу характеризується наступними даними:				
<i>Актив, тис. грн:</i>				
Необоротні активи	19000	20420	18310	16610
Оборотні активи	2280	4180	8220	10210
<u>Разом актив</u>	?	?	?	?
<i>Пасив, тис. грн</i>				
Зареєстрований (статутний) капітал	18220	21270	20240	?
Непокриті збитки	(360)	(420)	(280)	(150)
Довгострокові зобов'язання	1120	?	820	1900
Короткострокові зобов'язання	?	2200	?	3390
<u>Разом пасив</u>	?	?	?	?
2. Будівля, яка входить до складу основних засобів підприємства балансовою вартістю, тис. грн	450	580	210	340
реалізована за, тис. грн	600	700	360	500
<i>Виручку від реалізації цього об'єкта основних засобів ПАТ використало для придбання власних акцій.</i>				
<i>Прибуток від реалізації основних засобів може бути спрямований безпосередньо на покриття балансових збитків підприємства (якщо підприємство збиткове) або на поповнення додаткового капіталу (резервів).</i>				

Розрахунки відобразити наступним чином:

1) Баланс ПАТ після придбання власних акцій			
Актив, тис. грн		Пасив, тис. грн	
стаття		стаття	сума

Всього активів		Всього пасивів	
2) Баланс ПАТ після анулювання викуплених акцій			
<i>Актив, тис. грн</i>		<i>Пасив, тис. грн</i>	
<i>стаття</i>		<i>стаття</i>	
Всього активів		Всього пасивів	

Завдання 5

Проаналізувати зміни у складі власного капіталу за останні 2 роки.

Вихідні дані:

<i>Показник</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
Минулий рік				
1. ПАТ здійснило емісію акцій з наступними параметрами:				
<i>прості акції</i>				
- кількість випущених акцій, шт.	13000	26000	42000	37000
- номінальна вартість 1 акції, грн	22,70	18,70	11,50	8,80
- курс емісії, %	115	108	121	102
<i>привілейовані акції</i>				
- кількість випущених акцій, шт.	1000	18000	2000	800
- номінальна вартість 1 акції, грн	25,00	21,00	10,50	6,50
- курс емісії, %	108	111	108	118
2. Відсоток викуплених акцій на кінець року, %	100	95	84	96
3. Прибуток ПАТ до оподаткування, тис. грн	1780	2890	3540	4125
4. Параметри розподілу чистого прибутку:				
- внесок до зареєстрованого капіталу, %				
- внесок до резервного капіталу, %	18	21	20	?
- на виплату дивідендів по простих та привілейованих акціях, %	22	17	?	18
- залишок нерозподіленого прибутку, %	35	39	33	22
	?	?	40	51
Поточний рік				
1. ПАТ здійснило емісію акцій з наступними параметрами:				
<i>прості акції</i>				
- кількість випущених акцій, шт.	3000	4400	3600	2700
- номінальна вартість 1 акції, грн	21,00	16,00	14,00	16,00
- курс емісії, %	108	115	113	100
2. Прибуток ПАТ до оподаткування, тис. грн	1800	860	2045	1778
3. Загальний грошовий потік на виплату дивідендів від чистого прибутку %	33	28	29	40
4. На поповнення резервного капіталу направлено від чистого прибутку, %	12	18	20	19

<i>Показник</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
5. Решта чистого прибутку залишилось нерозподіленою				
6. Здійснено дооцінку необоротних активів у розмірі 11 % від їх балансової вартості, яка на початок року складала, тис. грн	189	235	485	741
7. Акціонер зробив безповоротний внесок для розширення виробництва без зміни в установчих документах, розмір якого становив від зареєстрованого (статутного) капіталу на початок року, %	8	9	11	13

Розрахунки оформити у вигляді таблиці.

Власний капітал, тис. грн	Минулий рік	Поточний рік	Відхилення (+,-)
Зареєстрований (статутний) капітал			
Капітал в дооцінках			
Додатковий капітал			
Резервний капітал			
Нерозподілений прибуток (непокриті збитки)			
Неоплачений капітал			
Вилучений капітал			
Всього			

Завдання 6

На початок звітного року власний капітал ПАТ характеризувався наступними даними:

<i>Власний капітал, грн</i>	<i>ПАТ «Зоря»</i>	<i>ПАТ «Україна»</i>
Зареєстрований (статутний) капітал	600000	420000
Капітал в дооцінках	41085	16021
Додатковий капітал	46095	30035
Резервний капітал	103620	100001
Нерозподілений прибуток (непокриті збитки)	38440	16231
Неоплачений капітал	(25650)	(20000)
Вилучений капітал	(52590)	-
Всього	751000	562288

Визначте на основі наступних даних, яким чином зміниться власний капітал ПАТ:

Зміст господарської операції, грн	ПАТ «Зоря»	ПАТ «Україна»
Прибуток до оподаткування	258750	148650
Параметри розподілу чистого прибутку:		
поповнення резервного капіталу	10,00	15,00
виплата дивідендів	37,50	30,00
виплата матеріального заохочення	12,75	-
Акціонери перерахували ? грн за передплаченими раніше акціями	42750	14000
Заборгованість у частині номінальної вартості акцій становила ? грн	25650	20000

За наслідками переоцінки здійснено: дооцінку балансової вартості нематеріальних активів, грн	42350	X
уцінку балансової вартості нематеріальних активів, грн	X	3250
ПАТ анулювало усі викуплені раніше акції, загальна номінальна вартість яких становила ? грн	52590	X
ПАТ викупило акції, загальна номінальна вартість яких становила ? грн	X	6000

Розрахунки оформити у вигляді таблиці.

Власний капітал	На початок року, грн	Зміни (+,-), грн	На кінець року, грн
Зареєстрований (статутний) капітал			
Капітал в дооцінках			
Додатковий капітал			
Резервний капітал			
Нерозподілений прибуток (непокриті збитки)			
Неоплачений капітал			
Вилучений капітал			
Всього			

Завдання 7

- 1) впорядкувати баланс підприємства;
- 2) розрахувати балансовий і капіталізований курси акцій підприємства.

Вихідні дані:

Відома наступна інформація про підприємство:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Актив балансу, тис. грн:				
1. Необоротні активи	1200	2300	1800	?
2. Оборотні активи	900	680	?	2200
Пасив балансу, тис. грн:				
1. Зареєстрований (статутний) капітал	600	1100	1200	2400
2.Dodатковий капітал	780	330	420	360
3. Нерозподілений прибуток	270	420	810	1120
4. Вилучений капітал	(60)	(110)	(40)	(90)
5. Довгострокові зобов'язання	400	?	350	450
6. Короткострокові зобов'язання	?	630	1120	880
7. Загальні доходи підприємства від усіх видів діяльності складають, тис. грн, з яких в рамках операційної діяльності, %	890 87	1187 90	1897 62	1535 71
8. Загальний обсяг витрат в рамках операційної діяльності складає ? відсотків від доходів за цим видом діяльності, %	55	67	46	35
9. Загальних обсяг витрат складає в рамках:				
- фінансової діяльності, тис. грн	118	95	102	132
- інвестиційної діяльності, тис. грн	65	23	44	32
10. Ставка капіталізації, %	11	14	12,5	9,5

Розрахунки оформити у вигляді таблиці.

Актив		Пасив	
стаття	сума	стаття	сума
1. Необоротні активи		1. Зареєстрований (статутний) капітал	
2. Оборотні активи		2. Додатковий капітал	
		3. Нерозподілений прибуток	
		4. Вилучений капітал	
		5. Довгострокові зобов'язання	
		6. Короткострокові зобов'язання	
Всього активів		Всього пасивів	
Балансовий курс акцій			
Капіталізований курс акцій			

Завдання 8

Визначити величину капіталу в дооцінках та додаткового капіталу підприємства на кінець звітного року.

Вихідні дані:

Фінансову діяльність підприємства протягом року характеризують наступні дані:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
1. Здійснено емісію простих акцій, шт	32000	19500	11100	24800
2. Номінальна вартість 1 акції, грн	8,50	11,58	13,65	10,85
3. Курс емісії становив, %	102,5	118,5	121,0	109,5
4. Безоплатно внесена будівля для поповнення зареєстрованого капіталу, без зміни в установчих документах вартістю, грн	87000	109200	92600	65800
5. Зміна вартості необоротних активів підприємства в результаті дооцінки (уцінки), %	15	(9)	13	8
від балансової вартості, грн	680000	524000	770000	1120300

Завдання 9

Керуючись наведеними даними

1) скласти баланс до зменшення зареєстрованого (статутного) капіталу публічного акціонерного товариства (ПАТ):

2) визначити санаційний прибуток,

3) скласти баланс ПАТ після зменшення зареєстрованого (статутного) капіталу.

Вихідні дані:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
1. Баланс підприємства до зменшення зареєстрованого (статутного) капіталу характеризується наступними даними: Актив, тис. грн:				

<i>Показник</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
Необоротні активи	180	420	310	450
Запаси	280	180	220	610
Дебіторська заборгованість	110	250	?	210
Грошові кошти	25	?	44	60
<u>Разом актив</u>	?	?	?	?
<i>Пасив, тис. грн</i>				
Зареєстрований (статутний) капітал	220	270	240	?
Непокриті збитки	(36)	(42)	(54)	(62)
Довгострокові зобов'язання	120	80	82	190
Короткострокові зобов'язання	?	560	550	390
<u>Разом пасив</u>	?	?	?	?
2. Загальними зборами ПАТ прийнято рішення про зменшення зареєстрованого (статутного) капіталу шляхом безоплатної передачі до анулювання корпоративних прав номінальною вартістю, тис. грн	26	48	44	57
3. Списано кредиторської заборгованості в розмірі, тис. грн	10	8	6	11

Розрахунки відобразити наступним чином:

1) Баланс ПАТ до зменшення зареєстрованого (статутного) капіталу			
<i>Актив, тис. грн</i>		<i>Пасив, тис. грн</i>	
<i>стаття</i>		<i>стаття</i>	<i>сума</i>
Всього активів		Всього пасивів	
2) Санаційний прибуток, тис грн			
3) Баланс ПАТ після зменшення зареєстрованого (статутного) капіталу			
<i>Актив, тис. грн</i>		<i>Пасив, тис. грн</i>	
<i>стаття</i>		<i>стаття</i>	
Всього активів		Всього пасивів	

Завдання 10

Розрахувати:

- 1) параметри корпоративних прав після збільшення зареєстрованого (статутного) капіталу;
- 2) розрахункову ціну переважного права на придбання 1 акції.

Вихідні дані:

<i>Показник</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
1. Зареєстрований (статутний) капітал ПАТ, грн	2000000	2250000	4000000	180000

<i>Показник</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
2. Номінальна вартість акції, грн	10,00	7,50	8,00	6,00
3. На загальних зборах акціонерів прийнято рішення про збільшення зареєстрованого (статутного капіталу) на %	25	50	25	50
4. Співвідношення, з яким робиться емісія акцій	4:1	2:1	4:1	2:1
5. Ринковий курс акцій до збільшення зареєстрованого (статутного) капіталу становить грн	22,00	12,00	16,00	10,00
6. Курс емісії нових акцій	17,00	9,00	12,00	9,00

Розрахунки відобразити наступним чином:

<i>Показник</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
Параметри корпоративних прав ПАТ до збільшення зареєстрованого (статутного) капіталу				
- зареєстрований (статутний) капітал, грн				
- кількість акцій, шт				
- ринковий курс акцій, грн				
- загальна ринкова вартість підприємства, грн				
Збільшення зареєстрованого (статутного) капіталу				
- зареєстрований (статутний) капітал, грн				
- кількість акцій, шт				
- ринковий (емісійний) курс акцій, грн				
- загальне збільшення ринкової вартості підприємства, грн				
Параметри корпоративних прав ПАТ після збільшення зареєстрованого (статутного) капіталу				
зареєстрований (статутний) капітал, грн				
- кількість акцій, шт				
- ринковий курс акцій, грн				
- загальна ринкова вартість підприємства, грн				
Вартість переважного права на придбання 1 акції, грн				

Методика виконання практичних завдань:

Завдання 1

Проаналізувати зміни у складі власного капіталу та зробити записи в балансі за останні два роки за наступними даними.

Вихідні дані:

В березні минулого року ПАТ «Світанок» випустило 120000 простих та 10000 привілейованих акцій (номінальна вартість – 80 грн за акцію). Прості акції продано протягом року по 120 грн за акцію, а привілейовані – за номінальною вартістю. Дивіденди по привілейованих акціях встановлені в розмірі 40 % від номіналу. Резервний капітал створюється шляхом щорічних 5 % відрахувань від чистого прибутку, який за підсумками попереднього року визначений в

розмірі 1600000 грн. На виплату дивідендів спрямовується 50 % чистого прибутку.

У поточному році проведено додаткову емісію акцій, за результатами якої протягом року було випущено і продано 40000 простих акцій за номінальною вартістю. У вересні один із акціонерів зробив внесок для збільшення статутного капіталу на суму 120000 грн без зміни в установчих документах. Чистий прибуток за рік зріс на 300000 грн. Умови формування резервного капіталу та нарахування дивідендів по простих і привілейованих акціях не змінились.

Розв'язання

Минулий рік

1. Знаходимо суму зареєстрованого (статутного) капіталу підприємства:

$$(120000 + 10000) \times 80 = 10400 \text{ (тис. грн).}$$

2. Визначаємо суму емісійного доходу (додаткового капіталу):

$$120000 \times (120 - 80) = 4800 \text{ (тис. грн).}$$

3. Визначаємо величину дивідендного фонду:

$$1600000 \times 50 \% = 800000 \text{ (грн).}$$

4. Знаходимо величину резервного капіталу:

$$1600000 \times 5 \% = 80000 \text{ (грн).}$$

5. Знаходимо суму нерозподіленого прибутку:

$$1600000 - 80000 - 800000 = 720000 \text{ (грн).}$$

Поточний рік

6. Знаходимо величину зареєстрованого (статутного) капіталу підприємства:

$$10400000 + 40000 \times 80 = 13600 \text{ (тис. грн).}$$

7. Знаходимо суму додаткового капіталу підприємства:

$$720000 + 120000 = 840000 \text{ (грн).}$$

8. Визначаємо дивідендний фонд:

оскільки чистий прибуток у поточному році зріс відносно минулого року на 300000 грн, то його величина становить 1900000 грн, звідси дивідендний фонд становить $1900000 \times 50 \% = 950000 \text{ (грн).}$

9. Знаходимо величину резервного капіталу:

$$80000 + 1900000 \times 0,2 = 460000 \text{ (грн).}$$

10. Знаходимо розмір нерозподіленого прибутку:

$$720000 + 1900000 - 950000 - 1900000 \times 0,2 = 1290000 \text{ (грн).}$$

11. Знаходимо зміни у складі власного капіталу за останні два роки у наступній таблиці, тис. грн:

Власний капітал	Поточний рік	Минулий рік	Відхилення (+, -)	
			абсолютне, тис. грн	відносне, %
1. Зареєстрований (статутний) капітал	1040	1360	+3200	+30,8
2. Додатковий капітал	4800	840	+1200	+25,0
4. Резервний капітал	80	460	+3800	у 2,2 р.
5. Нерозподілений прибуток	720	1290	+5700	у 2,2 р.
Разом	23200	37100	+13900	+59,9

Отже, власний капітал у поточному році порівняно з минулим роком зріс на 13900 тис. грн. При чому зареєстрований (статутний) капітал зріс на 30,8 %, додатковий капітал – на 25,0 %, резервний капітал та нерозподілений прибуток зросли в 2,2 разу.

Завдання 2

Визначити розмір власного капіталу підприємства за звітний період у розрізі окремих статей.

Вихідні дані:

Фінансову діяльність підприємства протягом звітного року характеризують наступні дані:

- здійснено розміщення корпоративних прав за курсом 110 %;
- номінальна вартість емісії – 4200 тис. грн;
- прибуток до оподаткування підприємства – 800 тис. грн;
- 40 % чистого прибутку спрямовано на виплату дивідендів;
- 10 % чистого прибутку використано на поповнення резервного капіталу;
- проведено уцінку основних засобів на 2 % (залишкова вартість основних засобів 6000 тис. грн);
- підприємство отримало на безоплатній основі необоротні активи первісною вартістю 650 тис. грн.

Розв'язання

1. Величина зареєстрованого (статутного) капіталу становить 420 тис. грн.

2. Визначаємо величину емісійного доходу:

$$4200 \times 10 \% = 420 \text{ (тис. грн).}$$

3. Знаходимо величину додаткового капіталу (до додаткового капіталу відносимо емісійний дохід і безоплатно отримані необоротні активи):

$$420 + 650 = 1070 \text{ (тис. грн).}$$

4. Знаходимо чистий прибуток підприємства:

$$800 - 800 \times 18 \% = 600 \text{ (тис. грн).}$$

5. Розраховуємо розмір резервного капіталу:

$$600 \times 10 \% = 60 \text{ (тис. грн).}$$

6. Визначаємо суму нерозподіленого прибутку:

$$600 - 600 \times 40 \% - 600 \times 10 \% = 300 \text{ (тис. грн).}$$

7. Знаходимо величину капіталу в дооцінках (до капіталу в дооцінках відносимо уцінку основних засобів):

$$6000 \times -2 \% = -120 \text{ (тис. грн).}$$

Перший розділ пасиву балансу матиме вигляд:

Зареєстрований (статутний) капітал – 4200 тис. грн.

Капітал у дооцінках – (120) тис. грн.

Додатковий капітал – 1070 тис. грн.

Резервний капітал – 60 тис. грн.

Нерозподілений прибуток – 300 тис. грн.

Власний капітал (всього) – 5510 тис. грн.

Самостійна робота (домашні завдання)

Коротка характеристика змісту навчального матеріалу:

Власний капітал, його функції та складові. Статутний капітал і корпоративні права підприємства: номінальний капітал підприємства; привілейовані акції; балансовий та ринковий курси акцій. Резервний капітал підприємства, його види та джерела формування. Основні цілі та передумови збільшення статутного капіталу. Збільшення статутного капіталу товариств з обмеженою відповідальністю. Методи та джерела збільшення статутного капіталу акціонерних товариств. Переважне право власників на придбання акцій (часток). Курс емісії корпоративних прав підприємства. Порядок збільшення статутного капіталу на основі додаткової емісії корпоративних прав. Завдання та основні передумови зменшення статутного капіталу підприємств. Зменшення статутного капіталу товариств з обмеженою відповідальністю. Способи зменшення статутного капіталу акціонерних товариств. Санація балансу підприємства. Порядок оформлення звіту про власний капітал.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати письмове повідомлення по одній із рекомендованих чи запропонованих самостійно, тем:

1. Фінансування діяльності підприємства за рахунок власного капіталу.
2. Проблема прийняття рішення про спрямування чистого прибутку на те-заврацію чи виплату дивідендів.
3. Особливості емісії та обміну конвертованих облігацій.
4. Аналіз напрямів використання чистого прибутку в сільськогосподарських підприємствах.
5. Чинники формування ринкового курсу акцій.
6. Проблемні питання встановлення курсу емісії нових акцій.
7. Порівняльна характеристика формування власного капіталу на вітчизняних і зарубіжних підприємствах.
8. Особливості емісії, розповсюдження привілейованих акцій і виплати доходу по них.

Питання для самоконтролю:

1. Сутність, складові та функції власного капіталу.
2. Формування статутного капіталу суб'єктів підприємництва різних організаційно-правових форм.
3. Умови та механізм емісії, розміщення та обслуговування акцій.
4. Курс емісії корпоративних прав, сутність і значення переважного права власників на придбання акцій (часток).
5. Особливості формування і використання резервного та додаткового капіталу.
6. Нерозподілений прибуток (непокритий збиток) як елемент власного капіталу підприємства.

7. Формування неоплаченого й вилученого капіталу суб'єкта підприємництва.
8. Цілі й методи збільшення та зменшення статутного капіталу.
9. Зменшення статутного капіталу з метою санації балансу, джерела утворення санаційного прибутку підприємства.
10. Порядок складання звіту про власний капітал.

Форма контролю – підготовка реферату.

Рекомендована література (джерела інформації для засвоєння теми)

1. Азаренкова Г. М., Біломістний О. М., Біломістна І. І. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : підручн. Київ : УБС НБУ, 2014. 303 с.
2. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Бражник Л. В. Фінанси підприємств : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2018. 350 с.
3. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Смолянська О. Ю., Череннеко Л. В. Фінансова діяльність підприємств : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 240 с.
4. Бражник Л.В., Дорошенко О.О. Діяльність інститутів спільного інвестування в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 42. С. 279-284. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure42-47>.
5. Криленко В. І., Корнева Н. О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч.-метод. посібник. Харків : МНУ, 2016. 220 с.
6. Кравчук О. М., Лещук В. П. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 504 с.
7. Терещенко О. О., Невмержицький Я. І., Куліш А. П. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2006. 312с.
8. Філіна Г. І. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Київ : Центр учб. л-ри, 2010. 320 с.
9. Хілінський Ю. Як правильно збільшити статутний капітал. *Все про бухгалтерський облік*. 2011. № 76. С. 33-34.
10. Чумак В. Д. Фінансова стійкість підприємства та напрями її стабілізації. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Спецвипуск. Економічні науки*. 2017. С. 175–180.
11. Щєбликіна І. О. Власний капітал підприємства. *Вісник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2011. № 2 (14). С. 388-395.

Тема 4. Внутрішні джерела фінансування аграрних підприємств

Теоретичний матеріал (лекція)

Навчальні питання:

1. Класифікація внутрішніх джерел фінансування підприємств
2. Збільшення статутного капіталу без залучення додаткових внесків
3. Чистий грошовий потік (Cash-flow)

1. Класифікація внутрішніх джерел фінансування підприємств. Перша і основна форма фінансового забезпечення – самофінансування – це ефективне використання внутрішніх джерел фінансування у процесі розвитку трудового потенціалу й отримання у майбутньому прибутку.

Самофінансування – це забезпечення потреб простого і розширеного відтворення виробництва за рахунок власних коштів. Воно є вихідною формою фінансового забезпечення, оскільки без наявності певного власного капіталу неможливо як розпочати будь-яку справу, так і надати певні гарантії розвитку й відтворення трудового потенціалу. Самофінансування є економічною базою самостійності й самоуправління підприємства.

Власні фінансові ресурси призначені для покриття затрат на мінімально допустимому рівні. Решта фінансових ресурсів формується на основі використання залученого (позичкового) капіталу.

У процесі управління формуванням власних фінансових ресурсів вони класифікуються за джерелами формування. Джерела формування власних фінансових ресурсів підприємства поділяються на внутрішні і зовнішні.

Для підприємств, які не мають можливості залучити кошти із зовнішніх фінансових джерел (через низьку кредитоспроможність чи інвестиційну привабливість, недостатнє кредитне забезпечення тощо), внутрішнє фінансування є єдиним способом забезпечення фінансовими ресурсами. Внутрішніми джерелами фінансування є виручка від реалізації продукції, робіт, послуг, а отже і прибуток, амортизаційні відрахування, надходження від фінансової та інвестиційної діяльності, внески учасників тощо.

Класичною формою самофінансування інвестицій в розвинених країнах є власні кошти підприємств, які представлені у вигляді нерозподіленого прибутку та амортизації, які доповнюються певною часткою емісії (випуску цінних паперів) акцій.

Для функціонування на умовах самофінансування підприємства, за розрахунками економістів, мають забезпечувати рівень прибутковості, який відповідає рентабельності 30-35 % собівартості реалізованої продукції, наданих послуг. Такий рівень рентабельності – величина відносна і залежить від віку й ступеня зносу основних фондів підприємства, що підлягають заміні. Зі збільшенням обсягів заміщуваних основних засобів і їх розширенням підприємствам необхідно збільшувати обсяги накопичень (прибутку) як основного джерела фі-

нансових ресурсів для їх фінансування, що спричинюється, як правило, до підвищення рівня рентабельності, і навпаки.

При пошуку внутрішніх джерел фінансування для аграрних підприємств потрібно також враховувати багатогалузевий характер спеціалізації підприємств. Різні галузі сільськогосподарського виробництва приносять різну прибутковість. Безперервність процесів відтворення в сільському виробництві, які не можуть бути зупинені, потребують постійного та своєчасного фінансування та вкладання коштів. Дуже важливим є своєчасна виконання робіт. Якщо в промисловості несвоєчасне виконання технологічних операцій веде до затримки виготовлення продукції, то в аграрному виробництві це призводить до прямих втрат продукції, погіршення її якості, великих втрат втіленої в неї праці та фінансових ресурсів. Циклічні коливання динаміки урожайності сільськогосподарських культур та продуктивності тварин зумовлюють такі ж коливання обсягів валової та товарної продукції, що в свою чергу призводить до відповідних періодичних коливань розміру прибутків. Фактори, що найбільше впливають на основне джерело самофінансування – прибуток: площа земельних угідь, структура товарної продукції, диверсифікація виробництва тощо.

Серед усіх видів внутрішніх джерел фінансування аграрних підприємств основне значення належить прибутку саме від операційної діяльності або операційному прибутку. Сьогодення характеризується значною кількістю аграрних підприємств, які залишаються збитковими, тому дане джерело у даних умовах не забезпечує самофінансування, а лише зменшує обсяг формування активів підприємства, на відміну від амортизації, яка частково покриває потребу у матеріальних ресурсах. Також формування прибутку аграрних підприємств перебуває під значним впливом інфляційних процесів.

Також, важливим внутрішнім джерелом фінансування є самофінансування, пов'язане з *реінвестуванням (тезаврацією) прибутку* у відкритій і прихованій формах. Ефект самофінансування виявляється з моменту одержання чистого прибутку до моменту його визначення, розподілу та виплати дивідендів, оскільки отриманий прибуток протягом року вкладається в операційну та інвестиційну діяльність. Рішення власників підприємства про обсяги самофінансування є одночасно і рішеннями про розмір дивідендів, які підлягають виплаті. *Тезаврація прибутку* – це спрямування його на приріст власного капіталу підприємства з метою розширення фінансування інвестиційної та операційної діяльності.

Величина тезаврацій залежить від обсягу чистого прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства після сплати всіх податків та нарахування дивідендів. Збільшення власного капіталу в результаті тезаврацій – відкрите самофінансування.

Тезаврований прибуток відображається в балансі:

- в пасиві за статтями: нерозподілений прибуток, резервний капітал, зареєстрований капітал.
- в активі може бути спрямований на фінансування будь-яких майнових об'єктів: оборотних і необоротних, короткострокових і довгострокових.

Приховане самофінансування пов'язане з використанням прихованого

прибутку, який виникає завдяки формуванню прихованих резервів. *Приховані резерви* – це частина власного капіталу підприємства, яка жодним чином не відображена в його балансі. Вони можуть формуватись у балансі за рахунок недооцінки активів (незастосування індексації, застосування прискореної амортизації, передчасне списання активів тощо) та переоцінки зобов'язань.

За часткою у фондах грошових коштів підприємства розрізняють валове і чисте самофінансування.

Основними складовими валового самофінансування є частина прибутку, яка залишається у розпорядженні підприємства на умовах власності або повного господарського відання (чисте самофінансування), і амортизаційні відрахування.

Варто зазначити, що відповідно до чинного законодавства кошти засновників, інвестовані у капітал підприємства, прирівнюються до власних. Ці кошти мають цільове призначення і тому практично нічим не відрізняються від чистого прибутку.

НСБО 7 «Основні засоби» визначає амортизацію як систематичний розподіл вартості необоротних активів, що амортизуються, протягом строку їх корисного використання (експлуатації). Амортизація здійснюється з метою накопичення фінансових ресурсів для фінансування простого відновлення і відтворення основних засобів.

Під чистим самофінансуванням необхідно розуміти фінансові інвестиції за рахунок не всього прибутку (що залишається в розпорядженні підприємства), а лише тієї частини, яка набуває вигляду у фондах спеціального призначення.

До внутрішніх джерел фінансування належать також створювані з власної ініціативи підприємств *забезпечення (резерви)* для відшкодування майбутніх витрат, збитків, зобов'язань, величина яких є невизначеною.

Види забезпечень, які створюються на підприємстві:

- забезпечення виплат персоналу (резерв на виплату відпусток, збори, передбачені на державне пенсійне та соціальне страхування, страхування на випадок безробіття);
- резерв на додаткове пенсійне забезпечення;
- виконання гарантійних зобов'язань (на товарах зі встановленим гарантійним терміном) та проведення ремонту предметів прокату;
- реструктуризація (у разі наявності плану реструктуризації, з конкретними заходами, строками та сумою витрат);
- виконання зобов'язань за ризиковими (обтяжливими) контрактами тощо.

Самофінансування з метою підтримання рівня виробництва проводиться у межах суми нарахованої амортизації. Амортизаційні відрахування є сумою зносу активів (витрат на їх створення), вираженою у грошовій формі, яка відшкодовується шляхом її включення до виробничої собівартості продукції, адміністративних витрат і витрат на збут і рекламу.

Самофінансування з метою підтримання рівня виробництва необхідно розглядати не тільки з точки зору відтворення основного капіталу в частині основних засобів і нематеріальних активів, а й з точки зору підтримання на належ-

ному рівні обігового капіталу, оскільки амортизація не є особливим фінансовим ресурсом, що має цільове використання.

До внутрішніх джерел фінансування належать також створювані з власної ініціативи підприємств *забезпечення* (резерви) для відшкодування майбутніх витрат, збитків, зобов'язань, величина яких є невизначеною. У складі забезпечень наступних витрат і платежів відображаються нараховані у звітному періоді майбутні витрати і платежі, величина яких може бути визначена тільки на основі прогнозних оцінок, а також залишки коштів цільового фінансування і цільових надходжень. Ефект фінансування за рахунок забезпечень проявляється завдяки існуванню часового розриву між моментом їх формування (нараховування) та використання (грошових виплат).

Суттєвим недоліком самофінансування за рахунок прихованих резервів слід вважати порушення достовірності інформації у звітності підприємства для зовнішніх користувачів. Величина прибутку та розміри власного капіталу через формування прихованих резервів буде меншою, ніж вони є в реальності, а це призводить до заниження податків, зменшення дивідендних виплат власникам, акціонерам.

2. Збільшення статутного капіталу без залучення додаткових внесків.

Зміни у статутному капіталі підприємства пояснюються, виходячи з його функцій, цілей (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Функції та цілі збільшення статутного капіталу підприємств

Функції статутного капіталу	Цілі збільшення
Заснування та введення підприємства в дію	Реалізація інвестиційного проекту
Відповідальність і гарантії (забезпечення кредитоспроможності)	Виконання вимог щодо мінімального розміру статутного капіталу підприємства
Захисна функція	Проведення санації
Управління та контролю	Поглинання чи придбання контрольного пакета інших підприємств
Фінансування та забезпечення ліквідності	Поліпшення ліквідності та платоспроможності
Рекламна (репрезентативна) функція	Модернізація чи розміщення виробництва
База для нараховування дивідендів	Оптимізація дивідендної політики

Відповідно до прийнятого у 2018 році Закону України «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю» учасники товариства можуть збільшити статутний капітал товариства без додаткових вкладів за рахунок нерозподіленого прибутку товариства. При цьому склад учасників товариства та співвідношення розмірів їхніх часток у зареєстрованому (пайовому) капіталі не змінюються. Документальним погодження такої операції повинен бути протоком зборів засновків підприємства, який необхідно подати державному реєстратору.

При цьому засновники товариства мають право не вносити зміни до установчих документів про розмір статутного капіталу, розмір часток та склад уча-

сників товариства, оскільки статут згідно Закону України не повинен містити таку інформацію в обов'язковому порядку. Вказана інформація відображується в Єдиному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань (ЄДР).

Державному реєстратору відповідно до Закону України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань» для внесення змін необхідно подати:

- заява;
- документ про сплату адміністративного збору;
- рішення загальних зборів учасників;
- примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) довіреності на подачу документів від імені товариства для внесення змін в ЄДР (якщо документи подає представник);
- довіреність від імені юридичної особи, стосовно якої вносяться зміни в ЄДР, має бути нотаріально посвідчена.

Збільшення статутного капіталу акціонерного товариства без залучення додаткових внесків власників здійснюється шляхом підвищення номінальної вартості акцій або із залучення додаткових внесків на основі розміщення додаткових акцій існуючої номінальної вартості, у порядку, встановленому Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР).

При цьому використовуються такі основні джерела:

1. Додатковий капітал у частині емісійного доходу (його частина).
2. Прибуток, тезаврований у попередніх періодах (резервний капітал чи нерозподілений прибуток минулих років). В останніх двох випадках змінюються пропорції власного капіталу: той, що приносить дивіденди, і той, на який вони не нараховуються, а курс корпоративних прав має тенденцію до падіння.

Зазначимо, що резервний капітал можна спрямовувати на виплату дивідендів чи на збільшення статутного капіталу у сумі, що перевищує мінімально встановлений (законодавством чи статутом підприємства) його обсяг.

У разі збільшення статутного капіталу акціонерного товариства за рахунок реінвестиції чи резервів інформація про випуск акцій реєстрації не підлягає, відкрита підписка на акції не здійснюється.

Акціонерне товариство не має права збільшувати суму статутного капіталу шляхом публічного розміщення акцій, якщо розмір власного капіталу є меншим, ніж розмір його статутного капіталу.

Повідомлення про збільшення розміру статутного капіталу товариства має містити такі відомості: реквізити підприємства; спосіб та розмір збільшення статутного капіталу; дату і номер рішення (протоколу) про емісію акцій; загальну суму випуску акцій із зазначенням номінальної вартості, кількості, типу та категорії акцій; термін початку та закінчення приймання заяв від акціонерів у разі їх згоди на спрямування нарахованої кожному з них суми дивідендів на збільшення розміру статутного капіталу (виплату дивідендів акціями); обсяг прав, що надаються у разі випуску привілейованих акцій, порядок і місце отримання акціонерами додаткової кількості акцій (акцій нової номінальної вартості).

Майновий стан власників у результаті збільшення капіталу за рахунок коштів підприємства не змінюється, оскільки трансформація резервів і нерозподіленого прибутку в номінальний капітал є ніщо інше як фінансування збільшення капіталу за рахунок невикраденого власникам прибутку (дивідендів) чи здійснених ними ж внесків у додатковий капітал.

Ринковий курс реагує на емісію додаткових (безкоштовних) акцій зменшенням ринкової ціни корпоративних прав. Ринкова ціна збільшується в період тезаврації прибутку в інші позиції власного капіталу: резерви, страхові фонди тощо. З теоретичного погляду, капітал акціонера (кількість акцій, помножена на їх ринкову вартість) до збільшення статутного капіталу дорівнює обсягу капіталу після його збільшення.

Іншою причиною збільшення статутного капіталу даним методом може бути розширення бази для нарахування дивідендів – з метою проведення політики стабільної ставки виплати дивідендів з одночасним збільшенням абсолютної суми дивідендних виплат (висока ставка дивідендів свідчить про ризиковість підприємства). Якщо раніше тезаврований прибуток спрямовується на збільшення статутного капіталу, то обсяг активів не змінюється, якщо на виплату дивідендів – активи зменшуються. При трансформації резервів і нерозподіленого прибутку в інші позиції власного капіталу ефекту фінансування не виникає. При спрямуванні їх на покриття збитків обсяг капіталу приводиться у відповідність з наявними активами.

Також, згідно з новим Порядком, при збільшенні статутного капіталу акціонерне товариство подає в реєструючий орган:

- заяву;
- копію платіжного документа, що підтверджує сплату адміністративного збору;
- рішення загальних зборів та відповідного органу АТ;
- довідку про персональне повідомлення акціонерів про проведення загальних зборів товариства;
- копію статуту;
- проміжну фінансову звітність, аудиторський звіт;
- оригінали свідоцтв про реєстрацію попередніх випусків акцій.

3. Чистий грошовий потік (Cash-flow). Показник Cash-flow почав використовуватися в 50-х роках ХХ століття американськими аналітиками при аналізі цінних паперів та звітності підприємств. Чистий рух грошових коштів у результаті операційної діяльності прийнято позначати як операційний Cash-flow, чистий рух коштів від інвестиційної діяльності – як інвестиційний Cash-flow. Різниця між вхідними та вихідними потоками в рамках фінансової діяльності (у вузькому розумінні) – Cash-flow від фінансової діяльності. Таке дослідження дає інформацію про дефіцит або профіцит коштів організації за певний період.

Показник *Free* (незалежний) *Cash-flow* розраховується, як різниця між операційним *Cash-flow* та позитивним (негативним) *Cash-flow* від інвестиційної діяльності. Він характеризує здатність підприємства забезпечити операційну діяльність та планові інвестиції за рахунок внутрішніх фінансових джерел (не-

залежно від зовнішнього фінансування). Якщо значення цього показника від'ємне, то для здійснення запланованих видатків підприємство має потребу у зовнішньому фінансуванні, оскільки створився дефіцит внутрішніх джерел фінансування. Позитивне значення *Free Cash-Flow* свідчить про наявність надлишку коштів.

У різних країнах спостерігалися спроби перекласти термін *Cash-flow* (рух коштів) іншою, ніж англійська, мовою, однак врешті-решт у більшості розвинутих країн відмовилися від власної версії *Cash-flow* і використовують у звітності при розрахунках в економічній літературі саме англійський варіант. У вітчизняній літературі досить часто при характеристиці *Cash-flow* вживається термін «грошовий потік», «чистий грошовий потік», що є не досить вдалою версією. В цьому навчальному посібнику переважно вживатиметься термін *Cash-flow*, що є виправданим у контексті переходу вітчизняних підприємств на міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та звітності.

Щоб проаналізувати показник *Cash-flow*, складається звіт, у якому відображаються доходи та витрати грошових коштів, тобто рух ресурсів підприємства. Такий документ дозволяє оцінити, чи достатньо коштів отримало підприємство в досліджуваному періоді для здійснення своєї діяльності, як багато вона їх витрачає.

Цей показник можна розглядати як критерій оцінки внутрішнього потенціалу фінансування підприємства. Достатній розмір операційного *Cash-flow* створює сприятливі передумови для залучення фінансових ресурсів із зовнішніх джерел. Наявність операційного *Cash-flow* характеризує здатність підприємства:

- а) фінансувати інвестиції за рахунок внутрішніх фінансових джерел;
- б) погашати фінансову заборгованість;
- в) сплачувати дивіденди.

Аналіз *Cash-flow* застосовується керівними органами підприємства для розробки раціональної політики та стратегії діяльності бізнесу. Це дозволяє знайти гармонійне співвідношення між вхідними та вихідними потоками. У цьому випадку ресурси підприємства будуть використовуватися доцільно.

До основних показників *Cash-flow*, які розраховують на практиці, належать наступні:

1. *Показник тривалості погашення заборгованості*. Слугує індикатором спроможності підприємства за рахунок власних ресурсів виконувати свої зобов'язання. Показує, скільки років (чи періодів) підприємству потрібно (за даного рівня операційного *Cash-flow*), щоб розрахуватися зі своїми боргами за рахунок результатів операційної діяльності. Показник має рекомендовані межі, що слугують для прийняття рішення фінансовим менеджером: 1-3 роки – нормальна ситуація з погляду перспектив виконання підприємством своїх зобов'язань; 4–5 років – задовільна; понад 5 років – незадовільна. Означений показник визначається шляхом ділення позичкового капіталу (нетто) на *Cash-flow* (операційний). Під позиковим капіталом розуміють усі зобов'язання підприємства, що відображаються у пасиві балансу підприємства, а позичковий капітал нетто розраховується, як різниця між позиковим капіталом та сумою грошових кош-

тів, їх еквівалентів, поточних фінансових інвестицій та чистої реалізаційної вартості поточної дебіторської заборгованості.

2. *Показник обернено пропорційний до тривалості погашення заборгованості.* Показує здатність підприємства розрахуватись зі своїми зобов'язаннями за рахунок грошових надходжень від операційної діяльності. Розраховується, як відношення Cash-flow до позикового капіталу (нетто).

3. *Показник самофінансування інвестицій, %.* Показує частку інвестицій, профінансовану за рахунок внутрішніх джерел. Чим вищий цей показник, тим менше підприємство вдавалося до залучення зовнішніх фінансових ресурсів при фінансуванні інвестицій. Розраховується діленням операційного Cash-flow на величину чистих інвестицій (сума приросту нематеріальних активів, основних засобів і довгострокових фінансових інвестицій) та виражений у відсотках.

4. *Чиста Cash-flow-маржа, %.* Даний показник характеризує величину Cash-flow, яка припадає на одиницю обороту від реалізації та показує, скільки відсотків виручки від реалізації залишається на підприємстві після здійснення всіх платежів у рамках операційної діяльності. Чиста Cash-flow-маржа розраховується діленням Cash-flow (операційного) до обороту від реалізації продукції та виражений у відсотках.

5. Останній показний є *показник відношення Cash-flow до власного капіталу.* Він відображає чистий грошовий потік на одиницю власного капіталу.

Аудиторна робота (практичні заняття)

Мета заняття:

навчальна – засвоїти основні теоретичні та практичні аспекти, пов'язані з формуванням та використанням внутрішніх джерел фінансування діяльності суб'єктів підприємництва.

виховна – навчити здобувача вищої освіти формально-логічному (розсудливому) і діалектичному (розумному) мисленню, вмінню прогнозувати, передбачати ситуацію, набуті впевненості у прийнятті рішень, прагненню до постійного особистісного зростання.

Елементи заняття:

1. Організаційна частина: перевірка готовності до занять здобувачів вищої освіти, аудиторії, обладнання; відмітка в журналі присутніх.

2. Актуалізація опорних знань.

3. Викладення нового матеріалу:

3.1. Тема заняття.

3.2. Мотивація вивчення теми: мета (навчальна, виховна); завдання.

3.3. План вивчення нового матеріалу.

4. Виклад нового матеріалу.

5. Закріплення нового матеріалу.

6. Підведення підсумків заняття.

7. Видача завдань самостійної роботи.

Навчальні питання, що виносяться для обговорення:

1. Систематизуйте класифікацію внутрішніх джерел фінансування підприємства.
2. Розкрийте зміст самофінансування підприємств.
3. Проаналізуйте порядок збільшення статутного капіталу без залучення додаткових внесків.
4. Дайте характеристику видам забезпечень наступних витрат і платежів.
5. Розкрийте особливості розрахунку чистого грошового потоку (Cash-flow) та показників Cash-flow.

Методи навчання:

МН 1. Словесні методи (лекція); МН 2. Наочні методи (демонстрування, спостереження); МН 3. Практичні методи (практичні роботи, робота з навчально-методичною літературою);

МСМ 2. Методи стимулювання і мотивації обов'язку й відповідальності;

МНК 1. Методи усного контролю (усне опитування, обговорення теоретичних питань); МНК 2. Методи письмового контролю (контрольна робота, письмове виконання практичних завдань);

МНІ 4. Комп'ютерні і мультимедійні методи (дистанційне навчання).

Перелік практичних завдань:

Завдання 1

Розрахувати показники операційного Cash-flow:

- 1) показник тривалості погашення заборгованості;
- 2) показник обернено пропорційний до тривалості погашення заборгованості;
- 3) показник чистої Cash-flow-маржі;
- 4) показник відношення Cash-flow до власного капіталу.

Вихідні дані:

ПАТ за звітний період здійснило наступні господарські операції:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Виручка від реалізації продукції за звітний період становить, грн в т. ч. ПДВ	2400000	4200000	3960000	7240000
Собівартість реалізованої продукції становить ? % від виручки	60	54	71	48
Поточна кредиторська заборгованість підприємства, грн:				
- за товари (роботи, послуги)	540000	668000	840000	1587000
- за розрахунками з оплати праці	7800	13100	11890	-
- по розрахунках з бюджетом	2154	3022	2785	-
- за довгостроковими зобов'язаннями	19565	16700	42580	31258
Дебіторська заборгованість підприємства, грн:				
- за продукцію, товари, роботи, послуги	400000	287000	512400	549000
- за виданими авансами	1850	2140	6040	7805
- за розрахунками з бюджетом	11420	13470	9870	13845

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
- інша поточна дебіторська заборгованість	17850	21960	22320	31545
Грошові кошти на поточному рахунку, грн	72000	84000	117500	123580
Грошові кошти в касі підприємства становлять ? % від залишку на поточному рахунку	9,5	11,3	8,7	6,9
Для придбання необоротних активів підприємство використало кредитні ресурси у формі:				
- короткострокового кредиту, грн	280000	425000	332000	260500
- довгострокового кредиту, грн	620000	885000	1060800	1220700
Для здійснення фінансових інвестицій використано:				
- на придбання акцій інших підприємств, грн	120000	185000	90800	250600
- на придбання облігацій інших підприємств ? % від величини коштів витрачених на придбання акцій	75	112	228	92
Власний капітал підприємства представлено наступними видами, грн:				
- зареєстрований (статутний)	8117800	8184500	9201600	9117800
- додатковий	284560	291250	314700	457860
- резервний	144870	160110	162354	186750
- нерозподілений прибуток	5356890	4211455	7180005	10425680
- неоплачений	(145200)	-	(198700)	(432500)

Завдання 2

Визначити:

1) обсяги вхідних грошових потоків окремо по операційній, фінансовій та інвестиційній видах діяльності;

2) обсяги вихідних грошових потоків окремо по операційній, фінансовій та інвестиційній видах діяльності;

3) величину *Cash-flow* окремо по операційній, фінансовій та інвестиційній видах діяльності.

Вихідні дані:

ПАТ за звітний період здійснило наступні господарські операції:

- отримало чисту виручку від реалізації продукції – 987000 грн;
- отримало чисту виручку від надання послуг – 313200 грн;
- отримало кошти від продажу випущених акцій іншим підприємствам – 8900 грн;
- виплатило дивіденди власним акціонерам по простих акціях – 16500 грн;
- отримало дивіденди від володіння акціями іншого підприємства – 19300 грн;
- сплатило відсотки за наданий банком кредит – 8000 грн;
- виплатило заробітну плату найманим працівникам – 124900 грн;
- перерахувало єдиний соціальний внесок в розмірі 22 % від витрат на оплату праці;

- отримало кошти від реалізації корпоративних прав інших підприємств – 14000 грн;
- придбало необоротні активи, витративши на це – 19900 грн;
- сплатило до бюджету податку на прибуток, нарахованого за попередній період – 11400 грн;
- виплатило дивіденди власним акціонерам по привілейованих акціях – 4360 грн;
- виплатило постачальникам за відвантажені товари і отримані послуги – 17200 грн;
- отримало чисту виручку від реалізації послуг – 230000 грн;
- нарахувало амортизації по основних засобах: 2 група – 11000 грн, 4 група – 9800 грн, 5 група – 14200 грн та 7 група – 21600 грн;
- понесло витрат на: виробництво продукції в розмірі 71 % виручки від її реалізації, надання послуг – 52 %;
- здійснило емісію шляхом випуску 11200 простих акцій з номінальною вартістю 18,25 грн; 92 % було викуплено з курсом емісії 108,5 %;

Розрахунки провести керуючись наступними умовами:

Вид діяльності / умова	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Відхилення (+,-) від вихідних даних становить:				
Операційна діяльність ВхГП	+6	-6	+9	-8
Операційна діяльність ВихГП	-9	+4	-7	-7
Фінансова діяльність ВхГП	-8	+11	-6	+12
Фінансова діяльність ВихГП	+11	+7	-11	+13
Інвестиційна діяльність ВхГП	-6	-5	+14	-9
Інвестиційна діяльність ВихГП	-2	+12	+6	+3

ВхГП¹ – вхідні грошові потоки; ВихГП² – вихідні грошові потоки.

Результати розрахунків оформити у вигляді таблиці:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Операційна діяльність				
вхідні грошові потоки				
вихідні грошові потоки				
Cash-flow				
Фінансова діяльність				
вхідні грошові потоки				
вихідні грошові потоки				
Cash-flow				
Інвестиційна діяльність				
вхідні грошові потоки				
вихідні грошові потоки				
Cash-flow				

Завдання 3

Визначити Free Cash-flow діяльності підприємства та зробити висновок.

Вихідні дані:

Підприємство планує грошові потоки в рамках наступних господарських операцій:

- реалізувати продукції на 486000 грн (в т. ч. ПДВ);
- виконати: робіт на 71200 грн (в т. ч. ПДВ), надати послуг на 110200 (в т. ч. ПДВ);
- понести витрат на виробництво (виконання, надання): продукції 273000 грн (в т. ч. ПДВ), робіт 36600 грн (в т. ч. ПДВ), послуг 62500 грн (в т. ч. ПДВ),
- отримати дохід від операційних курсових різниць 13200 грн;
- надходження орендної плати від операційної оренди активів 5200 грн;
- здійснити емісію акцій загальною номінальною вартістю 1120000 грн за курсом емісії 108,5 %;
- виплатити дивіденди: по простих акціях на суму, що становить 21 % чистого прибутку в рамках операційної діяльності, по привілейованих в розмірі 12,50 грн за 1 акцію (кількість привілейованих акцій 3450 шт.)
- реалізувати наявні у розпорядженні акції інших підприємств 55000 грн;
- витратити на придбання основних засобів 67000 грн;
- сплатити частину наявного короткострокового банківського кредиту 83000 грн;
- придбати облігації іншого підприємства 34000 грн.

Розрахунки провести керуючись наступними умовами:

Вид діяльності / умова	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Відхилення (+,-) від вихідних даних становить:				
Операційна діяльність ВхГП	+16	-9	+3	-9
Операційна діяльність ВихГП	-13	+14	+5	+5
Фінансова діяльність ВхГП	-5	+5	-2	+3
Фінансова діяльність ВихГП	+6	+8	+8	-4
Інвестиційна діяльність ВхГП	+2	+6	-7	-5
Інвестиційна діяльність ВихГП	-7	-7	+4	-2

Результати розрахунків оформити у вигляді таблиці:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Cash-flow операційної діяльності				
Cash-flow фінансової діяльності				
Cash-flow інвестиційної діяльності				
Free Cash-flow діяльності підприємства				

Завдання 4

Розрахувати:

- 1) чистий прибуток підприємства;
- 2) тезаврований прибуток підприємства;
- 3) коефіцієнт самофінансування підприємства.

Вихідні дані:

Діяльність ПАТ за звітний період характеризується наступними господарськими операціями:

Господарські операції, грн	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Отримано доходу (виручки) від:				
- реалізації продукції (в т. ч. ПДВ);	1980000	2350000	3150000	4754000
- виконання робіт (в т. ч. ПДВ);	678000	1011000	924500	1145700

<i>Господарські операції, грн</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
- надання послуг (в т. ч. ПДВ);	1125000	874000	247000	965800
- реалізації акцій та облігацій інших підприємств;	74800	33980	112980	11320
- реалізації будівель і споруд, які не використовуються в основному виробництві (в т. ч. ПДВ);	345870	524250	654000	74500
- емісії акцій;	24500	34680	-	61250
- дооцінки необоротних активів	13890	22870	18960	-
Понесено витрат, пов'язаних із:				
- виробництвом і реалізацією продукції, в розмірі ? % чистої доходу (виручки);	62,0	71,5	68,9	81,2
- виконанням робіт, в розмірі ? % чистої доходу (виручки);	54,5	60,0	55,7	50,3
- наданням послуг в розмірі ? % чистої доходу (виручки)	39,5	42,5	48,6	51,4
Здійснено витрат для фінансування:				
- придбання комп'ютерів та програмного забезпечення (в т. ч. ПДВ);	187900	324600	415200	298540
- купівлі облігацій іншого підприємства;	48570	71850	8650	-
- уцінки вартості вантажних автомобілів	22860	19800	-	41520
На загальних зборах акціонерів були затверджені наступні параметри розподілу чистого прибутку, %:				
- поповнення зареєстрованого (статутного) капіталу;	10	15	5	12
- поповнення резервного капіталу;	30	21	23	21
- виплати дивідендів	20	29	28	19

Результати розрахунків оформити у вигляді таблиці:

<i>Показник, грн</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
Всього доходів операційної діяльності				
Всього витрат операційної діяльності				
Всього доходів фінансової діяльності				
Всього витрат фінансової діяльності				
Всього доходів інвестиційної діяльності				
Всього витрат інвестиційної діяльності				
Загальний прибуток до оподаткування				
Чистий прибуток				
Тезаврований прибуток				
Коефіцієнт самофінансування				

Завдання 5

Розрахувати коефіцієнт ліквідності грошового потоку підприємства в рамках операційної діяльності.

Вихідні дані:

За звітний період підприємство здійснило ряд господарських операцій, в результаті яких:

- виручка від реалізації продукції склала – 50000 грн;

- отримано імпорتنі товари, контрактна вартість яких складає – 15000 грн;
- сплачені митні збори та мито – 900 грн;
- сплачено ПДВ при перетині митного кордону – 3180 грн;
- виплачено заробітну плату – 4600 грн;
- перераховано обов'язкові платежі до бюджету – 1800 грн;
- перераховано на погашення відсотків за користування банківським кредитом 11250 грн;
- надано консультаційні послуги, за які отримано виручку – 4500 грн;
- сплачено податки та збори – 3200 грн;
- за розрахунково-касове обслуговування перераховано банку – 1000 грн.

Розрахунки провести керуючись наступними умовами:

Вид діяльності / умова	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Відхилення (+,-) від вихідних даних становить:				
Операції дохідного характеру	+6	-6	-7	+12
Операції витратного характеру	+11	-5	+14	-9

Результати розрахунків оформити у вигляді таблиці:

Показник, грн	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Вхідні грошові потоки операційної діяльності				
Вихідні грошові потоки операційної діяльності				
Коефіцієнт ліквідності грошового потоку				

Методика виконання практичних завдань:

Завдання 1

Визначити Cash-flow операційної діяльності підприємства за звітний період прямим методом.

Вихідні дані:

- чиста виручка від реалізації продукції – 910 тис. грн;
- надходження від емісії акцій – 220 тис. грн, у тому числі на поповнення статутного капіталу було спрямовано 180 тис. грн;
- підприємство нарахувало дивідендів на суму 65 тис. грн;
- витрати на виробництво реалізованої продукції становили 562 тис. грн;
- дохід від списання кредиторської заборгованості – 28 тис. грн;
- сплачено проценти за користування позичками – 25 тис. грн;
- сплачено податок на прибуток від операційної діяльності – 90 тис. грн;
- нарахована амортизація за звітний період 10 тис. грн.

Розв'язання

1. Визначимо Cash-flow операційної діяльності прямим методом:

$$910000 - 562000 + 28000 - 25000 - 90000 - 10000 = 251000 \text{ (грн).}$$

Завдання 2

Визначити Free Cash-flow діяльності підприємства та зробити висновок.

Вихідні дані:

Підприємство планує наступні грошові потоки:

- 1) виручку від реалізації продукції 630000 грн (в т. ч. ПДВ);
- 2) чистий дохід від виконаних робіт 24000 грн;
- 3) витрати на виробництво продукції 360000 грн;
- 4) дохід від операційних курсових різниць 8000 грн;
- 5) витрати на реалізацію продукції 12300 грн;
- 6) сплатити орендну плату за операційну оренду активів 24100 грн;
- 7) надходження від емісії акцій 200000 грн;
- 8) нарахувати дивіденди на суму 80000 грн;
- 9) дохід від продажу акцій інших підприємств 38000 грн;
- 10) придбати основні засоби на суму 150000 грн;
- 11) придбати облігації на суму 57000 грн.

Розв'язання

1. Визначаємо вид діяльності по кожній операції:

- 1) 630000 грн (в т. ч. ПДВ) – операційна;
- 2) 24000 грн – операційна;
- 3) 360000 грн – операційна;
- 4) 8000 грн – операційна;
- 5) 12300 грн – операційна;
- 6) 24100 грн – операційна;
- 7) 200000 грн – фінансова;
- 8) 80000 грн – фінансова;
- 9) 38000 грн – інвестиційна;
- 10) 150000 грн – інвестиційна;
- 11) 57000 грн – інвестиційна.

2. Оскільки виручка від реалізації продукції разом з ПДВ, то необхідно визначити чистий дохід (ЧД) від реалізації продукції (виручка від реалізації мінус непрямі податки). Так як продукція не є підакцизною, то в даному випадку необхідно знайти лише величину ПДВ, поділивши виручку від реалізації продукції на «6»:

$$\text{ПДВ} = 630 \div 6 = 105 \text{ (тис. грн);}$$

$$\text{ЧД} = 630 - 105 = 525 \text{ (тис. грн).}$$

3. Визначаємо Free Cash-flow діяльності підприємства, враховуючи лише рух грошових потоків по операційній та інвестиційній діяльності:

$$525 + 24 - 360 + 8 - 12,3 - 24,1 + 38 - 150 - 57 = -8,4 \text{ (тис. грн).}$$

Оскільки показник Free Cash-flow має від'ємне значення (-8,4 тис. грн), то підприємство не може задовольнити потребу в коштах лише за рахунок внутрішніх фінансових джерел, а отже для здійснення запланованих видатків по операційній та інвестиційній діяльності йому необхідно залучити кошти із зовнішніх джерел на суму 8,4 тис. грн.

Самостійна робота (домашні завдання)

Коротка характеристика змісту навчального матеріалу:

Класифікація внутрішніх джерел фінансування підприємства. Самофінан-

сування суб'єктів підприємництва: приховане самофінансування; тезаврація прибутку. Збільшення статутного капіталу без залучення додаткових внесків. Забезпечення наступних витрат і платежів. Чистий грошовий потік (Cash-flow). Показники Cash-flow, їх характеристика. Порядок оформлення звіту про рух грошових коштів.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати письмове повідомлення по одній із рекомендованих чи запропонованих самостійно, тем:

1. Зарубіжний та вітчизняний досвід використання забезпечень наступних витрат і платежів як внутрішніх джерел фінансування.
2. Використання показників Cash-flow при оцінці кредитоспроможності підприємства.
3. Причини прихованого самофінансування в Україні та за кордоном.
4. Місце дезінвестицій серед внутрішніх джерел фінансування.
5. Стан недержавного пенсійного страхування в Україні.
6. Визначення потреби в зовнішніх джерелах фінансування на основі планового показника Free Cash-flow.
7. Нерозподілений прибуток як джерело внутрішнього фінансування.
8. Аналіз вхідних і вихідних грошових потоків від фінансової та інвестиційної діяльності сільськогосподарських підприємств.

Питання для самоконтролю:

1. Класифікація внутрішніх джерел фінансування підприємства.
2. Амортизаційні відрахування як внутрішнє джерело фінансування.
3. Зміст самофінансування та сутність тезаврації прибутку суб'єкта підприємництва.
4. Способи формування прихованих резервів і поняття прихованого самофінансування підприємств.
5. Збільшення статутного капіталу без залучення додаткових внесків.
6. Забезпечення наступних витрат і платежів як внутрішнє джерело фінансування.
7. Поняття та порядок розрахунку чистого грошового потоку.
8. Система показників Cash-flow.
9. Методика складання звіту про рух грошових коштів.

Форма контролю – підготовка реферату.

Рекомендована література (джерела інформації для засвоєння теми)

1. Азаренкова Г. М., Біломістний О. М., Біломістна І. І. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : підручн. Київ : УБС НБУ, 2014. 303 с.
2. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Бражник Л. В. Фінанси підприємств : навч.

посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2018. 350 с.

3. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Смолянська О. Ю., Череннеко Л. В. Фінансова діяльність підприємств : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 240 с.

4. Бражник Л.В., Ралко І.О., Яловега В.О., Завалевська В.О. Джерела фінансування господарської діяльності підприємств. *Наукові праці ПДАА*. 2013. Вип. 1 (6). Т.3. С. 57-62.

5. Бражник Л.В. Фінансові ресурси підприємства: їх формування та використання. *Економіка та суспільство*. 2018. № 14. С. 778-783. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/14_ukr/111.pdf.

6. Зятковський І. В., Зятковська Л. І., Романів М. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Чернівці : Золоті литаври, 2007. 274 с.

7. Кравчук О. М., Лещук В. П. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 504 с.

8. Терещенко О. О., Невмержицький Я. І., Куліш А. П. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2006. 312с.

9. Філіна Г. І. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Київ : Центр учб. л-ри, 2010. 320 с.

10. Чайковська О. В. Зміст і перспективні напрями фінансової діяльності підприємств. *Фінанси України*. 2009. № 8. – URL : <http://www.nbuv.gov.ua>.

11. Чумак В. Д. Фінансова стійкість підприємства та напрями її стабілізації. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Спецвипуск. Економічні науки*. 2017. С. 175–180.

Тема 5. Дивідендна політика аграрних підприємств

Теоретичний матеріал (лекція)

Навчальні питання:

1. Сутність, завдання та види дивідендної політики
2. Порядок нарахування дивідендів
3. Форми виплати дивідендів

1. Зміст, значення та основні завдання дивідендної політики. Одним із пріоритетних напрямів фінансового менеджменту аграрних підприємств є формування та реалізація політики підприємства в галузі виплати дивідендів. Витрати на ці цілі аграрних підприємств становлять понад 10 % усіх витрат.

Дивіденди – це частина чистого прибутку, розподілена між учасниками (власниками) відповідно до частки їх участі у статутному капіталі підприємства. *Дивідендна політика* – це цілі і завдання, які ставить перед собою керівництво підприємства у виплаті дивідендів, а також сукупність методів і засобів їх досягнення.

Особливу увагу дивідендній політиці приділяють відкриті акціонерні товариства. Менеджери таких підприємств повинні не лише піклуватися про раціональний розподіл прибутку на накопичення і споживання, але і враховувати реакцію фондового ринку на підвищення або зниження дивідендів. Інформація про дивідендну політику публічних акціонерних товариств ретельно відстежується учасниками фінансового ринку, зацікавленими особами.

Інформація про ці показники публікується на сайтах, отже, збої у виплаті дивідендів можуть привести до зниження ринкової вартості акцій.

Інтереси акціонерів пов'язані з підвищенням їх сукупного доходу. Необхідно з'ясувати, яка дивідендна політика дасть найбільший приріст цього доходу.

Крім економічної доцільності, існує практична вигода від використання обраної політики. Будь-яка фірма, що діє відповідно до розроблених теоретичних рекомендацій у галузі дивідендів, заслуговує на більшу увагу з боку партнерів, кредиторів, інвесторів, що підвищує можливості використання довгострокового планування не тільки розвитку виробництва, а й сфери прибутків акціонерів.

Таким чином, основною метою розробки ефективної дивідендної політики є встановлення необхідної пропорційності між поточним споживанням прибутку власниками і майбутнім його зростанням, що максимізує ринкову вартість підприємства і забезпечує його стратегічний розвиток.

Дивіденди, що виплачуються за простими акціями у грошовій формі, можуть бути таких видів:

- регулярні;
- додаткові;

- спеціальні;
- ліквідаційні.

Регулярні дивіденди корпорації США виплачують зазвичай 4 рази на рік, у Великобританії - 2 рази на рік. Дивіденди, які виплачуються наприкінці кожного кварталу або півріччя, до оголошення загальної суми, називаються *проміжними* (interium dividend). Наприкінці фінансового року виплачуються остаточні дивіденди (final dividend).

Додаткові дивіденди корпорація виплачує нерегулярно, за певних обставин, наприклад, у разі одержання прибутку вище очікуваного.

Спеціальні дивіденди звичайно пов'язані з певними подіями, що відбулись у фінансовому господарстві корпорації.

Ліквідаційні дивіденди пов'язані з реалізацією частини майна корпорації і виплачуються як із прибутку, так і за рахунок оплаченої частини акціонерного капіталу.

У вітчизняній фінансовій літературі домінує підхід, за яким політику виплати грошових дивідендів ототожнюють із дивідендною політикою. Однак таке твердження є неповним, оскільки не враховує низки проблемних питань фінансової діяльності суб'єктів підприємництва, а також можливостей її оптимізації. Крім того, необхідно звернути увагу на те, що дохід власника корпоративних прав підприємства включає як *суму отриманих дивідендів* у грошовій формі, *так і* приріст ринкової вартості *належних йому* корпоративних прав (capital gain).

За кордоном дивідендні виплати характерні тільки корпоративним формам організації бізнесу. Акціонерне товариство або корпорація, як його прийнято називати на Заході, - це єдина форма організації бізнесу, створена для функціонування в умовах розподілу управління та володіння.

Можна сказати, що в українських умовах дивідендні виплати характерні для всіх підприємств взагалі, оскільки практично будь-яка форма організації бізнесу (господарські товариства та приватні підприємства) є юридичною особою, тобто особою об'єктивно відокремленою і незалежно існуючою від свого власника. І законодавством передбачено розподіл частини їхнього прибутку, що фактично є дивідендним розподілом. Проте на практиці ті товариства, які функціонують в умовах невеликої кількості власників, які самі активно займаються бізнесом (а це практично всі неакціонерні господарські товариства), рідко застосовують цей механізм через потребу проведення грошового потоку через стадію утворення прибутку, який обкладається податком. Тому більшість таких підприємств в Україні застосовують усі можливі законодавчо-податкові резерви для організації виключно внутрішнього перерозподілу багатств.

Отже, дивіденди виникають у тих фірмах, де існує розподіл управління та володіння, і є механізмом обслуговування розподілу згенерованого бізнесом чистого прибутку на власне споживання та реінвестування.

Залежно від власних стратегічних цілей, підходів акціонерна корпорація може застосовувати такі види дивідендної політики (табл. 5.1).

Таблиця 5.1

Підходи і типи дивідендної політики підприємства

Підхід	Тип дивідендної політики	Зміст дивідендної політики	Переваги	Недоліки
Консервативний (теоретичне підґрунтя - теорія іррелевантності дивідендів, теорія податкової диференціації, теорія відповідності дивідендної політики складу акціонерів)	Політика «нульового» дивіденду	Повне припинення дивідендних виплат, спрямування усього обсягу чистого прибутку підприємства на реінвестування	Забезпечення високих темпів росту підприємства; забезпечення високого рівня платоспроможності і незалежності від зовнішніх джерел фінансових ресурсів, зокрема позикових	Нестабільність обсягів дивідендів, що сплачуються; відтік дрібних інвесторів, орієнтованих на отримання поточних доходів у вигляді дивідендів; неможливість прогнозування обсягу дивідендів на майбутнє; відмова від сплати дивідендів у період інвестиційної активності
	Залишкова політика дивідендних виплат	Дивіденди виплачуються після здійснення усього обсягу реінвестицій прибутку на розвиток підприємства		
	Політика стабільного розміру дивідендів	Виплата незмінної суми дивідендів протягом тривалого періоду (при високих темпах інфляції сума дивідендних виплат коректується на індекс інфляції). Розмір дивідендів не пов'язаний з прибутком	Стабілізація ринкової вартості акцій; укріплення довіри до підприємства з боку інвесторів	Слабкий зв'язок з фінансовими результатами; мінімізація самофінансування у періоди отримання підприємством низьких обсягів чистого прибутку; необхідність створення резервів для сплати дивідендів
Помірний (теоретичне підґрунтя – синтез усіх теорій)	Політика стабільного розміру дивідендів з надбавкою в окремі періоди	Регулярно сплачуються стабільні невисокі дивіденди, при наявності збільшених обсягів прибутків чи у випадку певних подій (наприклад, ювілейних дат) сплачуються бонуси	Забезпечення зв'язку із фінансовими результатами; стабільність виплати мінімальної частини дивідендів; підвищення привабливості підприємства для інвесторів не схильних до ризику; забезпечення стабільності котирування акцій на фондовому ринку	Нестабільність розмірів дивідендів; тривала виплата мінімального розміру дивідендів знижує інвестиційну привабливість акцій
Агресивний (теоретичне підґрунтя - теорія переваги дивідендів, теорія податкової диференціації, сигнальна теорія дивідендів, теорія відповідності дивідендної політики складу акціонерів)	Політика стабільного рівня дивідендів (гнучка дивідендна політика)	Встановлення довгострокового нормативного коефіцієнта дивідендних виплат у відношенні до суми прибутку (або нормативу розподілу прибутку на частини, що споживаються і капіталізуються)	Забезпечення тісного зв'язку з фінансовими результатами; простота нарахування дивідендів; політика є ефективною для підприємств зі стабільними доходами	Нестабільність розмірів виплати дивідендів на акцію при коливанні величини чистого прибутку викликає різкі перепади в ринковій вартості акцій за окремими періодами, сигналізує про високий рівень ризику; при зниженні прибутку погіршується платоспроможність
	Політика постійного зростання розміру дивідендів	Передбачає стабільне зростання рівня дивідендних виплат із розрахунку на одну акцію, яке відбувається, як правило, у сталому відсотку приросту до їх розміру в попередньому періоді	Забезпечення зростання ринкового курсу акцій; підвищення привабливості для інвесторів при додатковій емісії; формування позитивного іміджу у потенційних інвесторів.	Відсутність гнучкості дивідендної політики; постійне зростання фінансової напруги; обмеженість внутрішнього самофінансування інвестиційної діяльності підприємства; при відсутності постійного росту отриманого чистого прибутку веде до втрати ліквідності і порушення фінансової рівноваги підприємства
	Політика «100 %» дивіденду	Спрямування усього обсягу отриманого чистого прибутку на	Забезпечення позитивного впливу на дивідендну історію; політика є ефектив-	Нестабільність розмірів дивідендів ;не відбувається збільшення власного капіталу

Підхід	Тип дивідендної політики	Зміст дивідендної політики	Переваги	Недоліки
		сплату дивідендів	ною за умови відсутності прибуткових інвестиційних проектів на підприємстві або якщо підприємство обмежено у зростанні специфікою своєї діяльності	підприємства, а отже, і не закладається фінансова база для наступного зростання курсу акцій; повністю відсутні джерела самофінансування інвестиційної діяльності за рахунок чистого прибутку

Без оптимальної дивідендної політики, застосування різних їх моделей неможливо розраховувати на успіхи в реалізації на лише довгострокової фінансової стратегії діяльності підприємства, а й короткострокової.

Ефективність дивідендної політики оцінити надзвичайно складно. Очевидно, ефективною буде така політика аграрного підприємства, за якої забезпечується мінімізація конфлікту інтересів між власниками, кредиторами та керівництвом підприємства.

Дуже часто на практиці використовують дивідендну політику за так званим залишковим принципом, дивідендні виплати можуть здійснюватися із затримкою або у вигляді товару. Керівники аграрних підприємств, щоб зменшити орендну плату, при розрахунках з власниками паїв, завищують ціни за сільськогосподарську продукцію та надані послуги. Фактично дивіденди нараховують із нерозподіленого прибутку підприємства, який є сумою минулого та поточного прибутку, не сплаченого у вигляді дивідендів, і залишку для фінансування господарської діяльності. Очевидно, що будь-які грошові кошти, призначені для виплат, необхідно вилучати з наявних ресурсів аграрних підприємств через те, що перерозподілений прибуток не являє собою реальних активів, а є показником, що відображається в пасиві балансу. Наразі в аграрному секторі економіки є проблеми залучення фінансових ресурсів і професійних досвідчених фінансових менеджерів. Без розробки оптимальної дивідендної політики, яка б задовольнила як аграріїв, так і інвесторів, ці проблеми вирішити складно.

До основних завдань, які слід вирішити в ході формування та реалізації дивідендної політики, слід віднести:

- виявлення основних факторів, що мають вплив на прийняття фінансових рішень з приводу виплати дивідендів або реінвестування прибутку;
- пошук оптимального співвідношення між розподіленим і тезаврованим прибутком;
- оцінку впливу прийнятого рішення щодо механізму розподілу чистого прибутку на ринкову вартість прав власності підприємства та його інвестиційну привабливість;
- визначення оптимальної для підприємства величини зареєстрованого та власного капіталу;
- погодження стратегії щодо виплати дивідендів із Податковим кодексом України;
- вибір найприйнятнішого методу та форми нарахування і виплати дивідендів;

- оцінку впливу дивідендної політики на вирішення конфлікту інтересів між власниками, кредиторами та керівництвом підприємства.

Основні етапи формування дивідендної політики підприємства:

1. Формування мети та завдань дивідендної політики у відповідності до обраної стратегії підприємства.

2. З'ясування чинників, що впливають на дивідендну політику, їх оцінка та ранжування.

3. Розробка інструментарію обґрунтування дивідендної політики.

4. Визначення прийнятного підходу щодо дивідендної політики та вибір її типу.

5. Розробка механізму розподілу фінансових результатів відповідно до обраного типу дивідендної політики.

6. Визначення рівня дивідендних виплат на одну акцію.

7. Встановлення форми та порядку виплати дивідендів.

8. Оцінка ефективності дивідендної політики.

Різні теорії дивідендної політики з'явилися у зв'язку з різними відповідями вчених на наступні питання:

– Чи впливає величина дивідендів на зміну сукупного доходу акціонерів, який складається з суми дивідендів і приросту курсової вартості акцій?

– Якщо впливає, то якій має бути оптимальна величина дивідендів?

– Яка дивідендна політика може забезпечити максимальний приріст доходів акціонерів?

– Дослідження привели до появи двох основних теорій дивідендної політики.

1. *Теорія нарахування дивідендів за залишковим принципом.* Згідно цієї теорії дивідендний фонд по звичайних акціях формується після фінансування за рахунок прибутку усіх необхідних витрат, тобто погашення кредитів, виплати фіксованих дивідендів по привілейованих акціях, відрахувань до фонду розвитку для здійснення інвестицій, а сума, що залишилася, спрямовується на виплату дивідендів. Основними розробниками цієї теорії вважаються Ф. Модільяні і М. Міллер (теорія Мілл-Моді).

Головна теза даної теорії полягає в тому, що акціонери віддають перевагу стабільності дивідендної політики, а не отриманню надвисоких доходів. Крім того, ці науковці вважали, що сума виплачуваних дивідендів приблизно дорівнює витратам, які необхідно нести для дослідження додаткових джерел фінансування інвестицій. Звідси вони дійшли висновку, що дивідендна політика на ціну акцій і сукупне багатство акціонерів не впливає і тому не потрібна; пріоритет треба віддавати інвестиційній політиці.

2. Поширенішою є теорія, що дістала назву «*Синиця в руках*» або *теорія переваги дивідендів*. Основні її розробники М. Гордон та Д. Лінтнер, вони виходили з того, що інвестори хочуть мінімізувати ризик, тому завжди віддають перевагу поточним дивідендам над можливими майбутніми виплатами та майбутніми приростами акціонерного капіталу. Отримувані регулярно дивіденди зменшують ризик, невизначеність для акціонерів, які віддають перевагу меншому, але постійному доходу на вкладений капітал. Це призводить до підвищення ці-

ни акціонерного капіталу, оскільки збільшується попит на акції. І навпаки, якщо дивіденди компанією не виплачуються, то збільшується невизначеність, зростає потрібна інвесторами норма доходу, що призводить до зниження ринкової ціни акцій.

У практичних ситуаціях фінансовим менеджерам необхідно враховувати конкретні обставини і вибирати підхід згідно ситуації. Доводиться балансувати між виплатою достатніх дивідендів (щоб були задоволені акціонери) і реінвестуванням прибутку (для забезпечення розвитку підприємства). Зваженою вважається дивідендна політика без різких коливань (різке підвищення дивідендів в одному році, потім зниження і т. д.), при якій щорічно виплачується стабільний дохід. По можливості треба намагатися забезпечити акціонерам дохід більший, ніж банківський відсоток. Іноді можна прибгати до виплати дивідендів акціями, щоб зберегти прибуток в обороті підприємства.

2. Порядок нарахування дивідендів. У ТОВ рішення про нарахування та виплату дивідендів (навіть, якщо установчі документи містять лише загальний порядок розподілу прибутку товариства), ухвалюють загальні збори учасників, що фіксується відповідним протоколом. Він є підставою для наказу керівника про нарахування дивідендів.

Всім учасникам товариства нараховують дивіденди пропорційно до своєї частки станом на день прийняття такого рішення. Отже, якщо особа стала учасником товариства у 2022 році, то вона має право отримати дивіденди за 2021 рік.

Для ТОВ нарахування дивідендів учасникам є неов'язковою операцією, навіть за наявності отриманого позитивного фінансового результату, розподіл чистого прибутку і рішення щодо нарахування та виплати дивідендів приймають збори товариства.

При організації дивідендної політики товариство має враховувати певні обмеження:

- по-перше, забороняється виплачувати дивіденди за простими акціями при наявності збитків. Товариство має бути платоспроможним і мати достатньо коштів для організації господарської діяльності;
- по-друге, незалежно від прибутковості товариство зобов'язане сплатити дивіденди за привілейованими акціями;
- по-третє, акціонерне товариство має право вводити власні обмеження або зміни у дивідендній політиці залежно від фінансового стану чи інших ситуацій, важливих для нього.

Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за корпоративними правами кожної категорії приймають власники (загальні збори власників) підприємства за рекомендацією наглядової ради чи пропозицією виконавчих органів. Порядок повідомлення власників корпоративних прав про виплату дивідендів регламентується статутом товариства. Як правило, підприємства дають відповідне оголошення у заздалегідь визначених друкованих засобах масової інформації.

В оголошенні про виплату дивідендів має міститися така інформація: назва підприємства; дата прийняття загальними зборами власників рішення про

виплату дивідендів; період, за який виплачуються дивіденди; величина дивідендів на одну акцію (у відносному чи абсолютному виразі) в розрізі окремих їх категорій; строки та місце виплати; особливості оподаткування дивідендів.

Нарахування дивідендів може здійснюватися шляхом застосування визначеного процента до номінального капіталу, який належить окремим власникам корпоративних прав. Величина цього відсотку розраховується як відношення чистого прибутку (іншого джерела), який спрямовується на виплату дивідендів до обсягу статутного капіталу. В акціонерних товариствах дивіденди на одну акцію розраховуються діленням загальної суми оголошених дивідендів на кількість простих акцій, що знаходяться в обігу та за якими сплачуються дивіденди. За корпоративними правами однієї категорії виплачуються дивіденди однакового розміру.

Отже, величина дивідендів, яка належить окремому власнику, залежить від трьох основних показників: величини чистого прибутку, резерву дивідендів (інших джерел виплати); встановленого співвідношення між розподіленим і нерозподіленим прибутком; частки учасника (власника) в статутному капіталі.

Згідно з законом України «Про акціонерні товариства», дивіденди виплачуються виключно грошовими коштами. Дивіденди виплачуються на акції, звіт про результати розміщення яких зареєстровано у встановленому законодавством порядку.

Нарахування та виплата дивідендів здійснюється з чистого прибутку звітного року та/або нерозподіленого прибутку в обсязі, встановленому рішенням загальних зборів акціонерного товариства. У разі відсутності або недостатності чистого прибутку звітного року та нерозподіленого прибутку минулих років виплата дивідендів за привілейованими акціями здійснюється за рахунок резервного капіталу товариства.

Рішення про виплату дивідендів та їх розмір за простими акціями приймається загальними зборами акціонерного товариства. Розмір дивідендів за привілейованими акціями всіх класів визначається у статуті акціонерного товариства.

Для кожної виплати дивідендів наглядова рада акціонерного товариства встановлює дату складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, порядок та строк їх виплати. Дата складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів, не може передувати даті прийняття рішення про виплату дивідендів.

Товариство повідомляє осіб, які мають право на отримання дивідендів, про дату, розмір, порядок та строк їх виплати. Протягом 10 днів після прийняття рішення про виплату дивідендів публічне товариство повідомляє про дату, розмір, порядок та строк виплати дивідендів фондову біржу (біржі), у біржовому реєстрі якої (яких) перебуває таке товариство.

Акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

1) звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому чинним законодавством порядку;

2) власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю.

Акціонерне товариство не має права здійснювати виплату дивідендів за простими акціями у разі, якщо:

- 1) товариство має зобов'язання про викуп акцій;
- 2) поточні дивіденди за привілейованими акціями не виплачено повністю.

Акціонерне товариство не має права приймати рішення про виплату дивідендів та здійснювати виплату дивідендів за привілейованими акціями у разі, якщо:

1) звіт про результати розміщення акцій не зареєстровано у встановленому законодавством порядку;

2) власний капітал товариства менший, ніж сума його статутного капіталу, резервного капіталу та розміру перевищення ліквідаційної вартості привілейованих акцій над їх номінальною вартістю, власники яких мають переваги щодо черговості отримання виплат у разі ліквідації.

Враховуючи фактори впливу на дивідендну політику і теоретичні концепції у цій галузі, в практиці використовуються різні підходи (методи) нарахування та виплати дивідендів.

Обрана фінансовими менеджерами дивідендна політика реалізується в методах визначення розміру дивідендного фонду. Розглянемо відомі методи нарахування дивідендів.

1. *Постійний процентний розподіл прибутку.* Приймається, що дивідендний фонд складає деякий відсоток чистого прибутку мінус дивіденди по привілейованих акціях. Такий підхід використовують рідко, оскільки при істотних коливаннях прибутку різко змінюватимуться і дивіденди.

2. *Фіксовані дивідендні виплати.* Це метод регулярних виплат дивідендів в незмінному розмірі впродовж тривалого періоду незалежно від змін курсової вартості акцій. При ефективній роботі підприємства через деякий час дивіденди можуть бути дещо збільшені і знову рівень виплат триматиметься досить довго. Такий метод дозволяє уникнути коливань дивідендів, природно, стабільність виплат повинна притягати акціонерів. Але якщо прибуток сильно знижується, виплата фіксованих дивідендів підризає ліквідність підприємства.

3. *Виплата гарантованого мінімуму і екстрадивідендів.* Цей метод припускає виплату регулярних фіксованих дивідендів і періодичних екстрадивідендів як разовій премії у разі ефективної діяльності. Причому вони не повинні виплачуватися занадто часто, оскільки стануть очікуваними і втратять роль премії.

4. *Виплата дивідендів акціями.* Іноді менеджери прибігають до такого методу виплати дивідендів з різних причин:

- проблема з грошовою готівкою — полегшується рішення проблем ліквідності при нестійкому фінансовому положенні;
- потреба в засобах на розвиток — увесь нерозподілений прибуток поступає на розвиток;
- бажання змінити структуру джерел засобів — з'являється велика сво-

бода маневру структурою джерел засобів;

- бажання заохотити управлінський персонал додатковими акціями і, таким чином, додатково стимулювати його.

Менеджери розраховують на те, що більшість акціонерів задовільняться отриманням додаткових акцій, якщо вони досить ліквідні і їх курс не знижується.

Залежно від розміру виплачених акціями дивідендів ринкова ціна акцій може поводитися по-різному. Ринок може не відчувати збільшення кількості акцій, якщо воно не перевищує 20 %. Якщо видати більше акцій, ринкова ціна може знизитися.

Періодичність виплати дивідендів регулюється законодавством країни. Законодавством України передбачено, що дивіденди виплачуються щорічно за результатами роботи акціонерного товариства за рік, але сама процедура виплат законодавчо не регламентується.

3. Форми виплати дивідендів. У більшості країн застосовується наступна стандартна процедура виплати дивідендів.

1. *Оголошення дивідендів* — день, коли наглядова рада приймає рішення про виплату дивідендів. Оголошуються розмір дивідендів, дата перепису акціонерів і дата виплати. Багато компаній публікують ці дані на сайті. В Україні дата складення переліку осіб, які мають право на отримання дивідендів за простими акціями, визначається рішенням наглядової ради, але не раніше ніж через 10 робочих днів після дня прийняття такого рішення наглядовою радою.

2. *Призначення ексдивідендної дати*, т. е. без дивідендів. Особи, що купили акції до цієї дати, мають право на дивіденди за звітний рік, а що купили цього дня або пізніше — не мають цих пільг. Зазвичай ця дата оголошується за декілька днів до дня перепису. Відмічено, що в день ексдивідендної дати ціна акції може впасти приблизно на величину оголошеного до виплати дивіденду.

3. *Перепис акціонерів* — день реєстрації акціонерів, що мають право на отримання оголошених дивідендів (приблизно через 4 дні після дати ексдивідендів).

4. *Виплата* — день виплати дивідендів.

Складовою дивідендної політики підприємства є вибір найприйнятнішої для всіх зацікавлених сторін *форми виплати дивідендів*. Загалом можуть виплачуватися в таких формах: *грошова; негрошова; змішана форма; приховані дивіденди*.

Закон України «Про акціонерні товариства» чітко визначає форму виплати дивідендів для АТ — лише у грошовій формі. Згідно Закону України «Про товариства з обмеженою та повною відповідальністю» дивіденди учасникам ТОВ можна здійснити грошовими коштами, якщо інше не встановлено одностайним рішенням загальних зборів учасників, у яких узяли участь усі учасники товариства. Для інших видів господарських товариств обмежень не має. Щодо процедури виплати дивідендів суб'єкти підприємництва спираються на такі законодавчі документи:

1) Закон України «Про управління об'єктами державної власності», щодо особливостей виплати дивідендів підприємствами, у яких є корпоративні права держави;

2) Закон України «Про акціонерні товариства» та більш деталізована інформація щодо виплати дивідендів для акціонерних товариств у Порядку виплати акціонерним товариством дивідендів, затверджені рішенням НКЦПФР;

3) Положення щодо порядку виплати дивідендів мають бути прописані в установчих документах підприємства.

Отже, стандартною формою виплати дивідендів є грошова. З прийняттям зборами власників рішення про нарахування дивідендів частина власного капіталу перетворюється на позичковий. Заборгованість підприємства його власникам, пов'язана з нарахуванням дивідендів, відображається за статтею 1640 «Поточна кредиторська заборгованість за розрахунками з учасниками». Виплачуючи дивіденди, підприємство погашає згаданий борг.

На практиці досить часто приймається рішення про виплату дивідендів у негрошовій формі: фінансовими інструментами, товарами, знижками на товари тощо. Специфічною формою виплати дивідендів у негрошовій формі, до якої досить часто вдаються підприємства в економічно розвинутих країнах, є дивіденди у формі цінних паперів інших емітентів, які є в інвестиційному портфелі підприємства. Характерною рисою дивідендної політики багатьох вітчизняних аграрних підприємств є те, що дивіденди досить часто виплачуються у товарній формі. Зазвичай дивіденди товарами отримують дрібні учасники, які не можуть впливати на фінансову політику підприємств.

Великі великих компаній, де акціонери, які контролюють такі підприємства, досить часто отримують *приховані дивіденди* за різного роду схемами ухилення від оподаткування. Керівництво підприємства може маніпулювати розміром чистого прибутку, який засвідчується в звітності і є джерелом виплати дивідендів та основою для прийняття рішення про це на зборах власників. На Заході відповідні маніпуляції здійснюються, як правило, з допомогою інструменту прихованих резервів. Виконавчі органи підприємств за узгодженістю з окремими власниками досить часто вдаються до прихованого розподілу прибутку. Приховані виплати дивідендів здійснюються безпосередньо на користь власників підприємства або на користь так званих пов'язаних, або афілійованих, осіб. Ці доходи можуть утворюватися в результаті здійснення таких операцій:

- продаж товарів (робіт, послуг) зазначеним особам за заниженими цінами;
- придбання товарів (робіт, послуг) у таких осіб за завищеними цінами;
- виплата завищених процентів за депозитами, позичками тощо;
- одержання позичок за заниженими процентними ставками;
- оплата фіктивних угод за невиконані послуги, в т. ч. за ноу-хау, консультаційні чи рекламні послуги, інші види нематеріальних активів з подальшим одержанням готівки для виплати винагороди працівникам та власникам тощо.

Висновки щодо ефективності дивідендної політики можна зробити на основі аналізу показників прибутковості корпоративних прав, від значення яких залежать обидві складові доходів власників (табл. 5.2).

Показники прибутковості корпоративних прав

Показник	Розрахунок	Характеристика
1. Чистий прибуток на одну акцію	$\frac{\text{сума чистого прибутку}}{\text{кількість простих акцій}}$	Цей показник характеризує прибутковість (збитковість) діяльності підприємства.
2. Дивіденди на одну просту акцію	$\frac{\text{сума оголошених дивідендів}}{\text{кількість простих акцій}}$	Цей показник характеризує розмір дивідендів, що приходить на одну просту акцію.
3. Коефіцієнт цінності акцій	$\frac{\text{ринкова ціна 1 акції}}{\text{дивіденд на 1 просту акцію}}$	Цей показник характеризує, скільки грошових одиниць згодні сплатити акціонери за одну грошову одиницю прибутку на акцію.
4. Рентабельність акцій	$\frac{\text{дивіденд на 1 просту акцію}}{\text{ринкова ціна 1 акції}}$	Цей показник характеризує відсоток повернення на капітал, вкладений в акції.
5. Коефіцієнт дивідендних виплат	$\frac{\text{маса дивіденду}}{\text{сума чистого прибутку}}$	Цей показник характеризує пропорції розподілу чистого прибутку (після погашення зобов'язань) на виплату дивідендів та фінансування інвестиційних потреб.
6. Відношення ринкового курсу до чистого прибутку на одну акцію	$\frac{\text{ринковий курс акції}}{\text{чистий прибуток на 1 акцію}}$	Цей показник характеризує взаємозв'язок між чистим прибутком підприємства та курсом його акцій і показує, скільки річних прибутків на одну акцію потрібно, щоб окупилися кошти, вкладені в акцію.

Обрана підприємством дивідендна політика має узгоджуватися з податковим законодавством. Основні питання, які повинні з'ясувати фінансові служби в контексті виплати дивідендів та оподаткування, стосуються порядку оподаткування нерозподіленого прибутку (на рівні підприємства), розподіленого прибутку (на рівні одержувачів дивідендів) та нарахувань на дивіденди.

Окрім того, назвавши будь-який платіж *дивідендами*, підприємство має виконувати всі «дивідендні» правила.

Авансовий внесок сплачують за ставкою 18 %.

Під час виплати дивідендів потрібно розрахувати суму авансового внеску з податку на прибуток, окрім низки чітко передбачених винятків.

Авансовий внесок із дивідендів не сплачують, якщо:

- дивіденди виплачують фізичним особам, як фізособам-резидентам, так і нерезидентам;

- дивіденди виплачують на користь власників корпоративних прав материнської компанії, що сплачуються в межах сум доходів такої компанії, отриманих у вигляді дивідендів від інших осіб. Якщо сума виплат дивідендів на користь власників корпоративних прав материнської компанії перевищує суму отриманих цією компанією дивідендів, дивіденди, сплачені в межах такого перевищення, підлягають оподаткуванню;

- на прибуток, сума якого звільнений від оподаткування відповідно до положень, у розмірі прибутку, звільненого від оподаткування в період, за який виплачуються дивіденди

- дивіденди виплачують інститути спільного інвестування

Податковим агентом платника податку на доход фізичних осіб під час нарахування на його користь дивідендів є емітент корпоративних прав або за його дорученням інша особа, яка здійснює таке нарахування.

Дивіденди остаточно оподатковуються податковим агентом під час їх нарахування платнику податків за такими ставками:

5 % – для дивідендів по акціях та корпоративних правах, нарахованих резидентами – платниками податку на прибуток підприємств (крім доходів у вигляді дивідендів по акціях, інвестиційних сертифікатах, які виплачуються інститутами спільного інвестування);

9 % (половинний розмір ставки встановленої – для дивідендів по акціях та/або інвестиційних сертифікатах, корпоративних правах, нарахованих нерезидентами, інститутами спільного інвестування та суб'єктами господарювання, які не є платниками податку на прибуток;

18 % – для дивідендів, нарахованих платнику податку за акціями або іншими корпоративними правами, що мають статус привілейованих, або інший статус, що передбачає виплату фіксованого розміру дивідендів чи суми, що перевищує суму виплат, розраховану на будь-яку іншу акцію (корпоративне право), емітовану таким платником податку, які для цілей оподаткування прирівнюються до виплати заробітної плати.

В акціонерних товариствах дивіденди як за простими, так і за привілейованими акціями, виплачуються за результатами року. Періодичності виплати дивідендів для ТОВ і ТДВ законодавство чітко не встановлює, але дивіденди можна виплачувати за будь-який період, що є кратним кварталу, якщо інше не передбачає статут. Для інших товариств обмеження не регламентуються.

Строки виплати дивідендів:

– для АТ за простими акціями – протягом 6 місяців із дати прийняття відповідного рішення зборами акціонерів, а за привілейованими – не пізніше 6 місяців по закінченню звітного року;

– для господарських товариств, у статутному капіталі яких є корпоративні права держави, сплачують до Державного бюджету України дивіденди в строк встановлено не пізніше 1 липня, а оголошення про виплати має бути прийнято до 1 травня;

– для ТОВ і ТДВ здійснюється у строк до 6 місяців із дати прийняття рішення про їх виплату, якщо інший строк не встановлений статутом товариства або рішенням загальних зборів учасників.

Аудиторна робота (практичні заняття)

Мета заняття:

навчальна – засвоїти основні теоретичні та практичні аспекти, пов'язані з дивідендною політикою суб'єкта підприємництва.

виховна – навчити здобувача вищої освіти формально-логічному (розсудливому) і діалектичному (розумному) мисленню, вмінню прогнозувати, передбачати ситуацію, набуті впевненості у прийнятті рішень, прагненню до постійного особистісного зростання.

Елементи заняття:

1. Організаційна частина: перевірка готовності до занять здобувачів вищої освіти, аудиторії, обладнання; відмітка в журналі присутніх.
2. Актуалізація опорних знань.
3. Викладення нового матеріалу:
 - 3.1. Тема заняття.
 - 3.2. Мотивація вивчення теми: мета (навчальна, виховна); завдання.
 - 3.3. План вивчення нового матеріалу.
4. Виклад нового матеріалу.
5. Закріплення нового матеріалу.
6. Підведення підсумків заняття.
7. Видача завдань самостійної роботи.

Навчальні питання, що виносяться для обговорення:

1. Охарактеризуйте зміст, значення, основні завдання дивідендної політики підприємства.
2. Узагальніть порядок нарахування дивідендів.
3. Систематизуйте інструменти дивідендної політики.
4. Проаналізуйте методи нарахування та форми виплати дивідендів.
5. Порівняйте особливості оподаткування дивідендів, що виплачуються юридичним і фізичним особам.
6. Дайте оцінку системі показників ефективності дивідендної політики підприємства.

Методи навчання:

МН 1. Словесні методи (лекція); МН 2. Наочні методи (демонстрування, спостереження); МН 3. Практичні методи (практичні роботи, робота з навчально-методичною літературою);

МСМ 2. Методи стимулювання і мотивації обов'язку й відповідальності;

МНК 1. Методи усного контролю (усне опитування, обговорення теоретичних питань); МНК 2. Методи письмового контролю (контрольна робота, письмове виконання практичних завдань);

МНІ 4. Комп'ютерні і мультимедійні методи (дистанційне навчання).

Перелік практичних завдань:

Завдання 1

Визначити:

- 1) загальний грошовий потік з виплати дивідендів ПАТ;
- 2) дивідендний фонд по простих акціях;
- 3) розмір дивідендів на просту акцію (в абсолютному і відносному виразах);
- 4) зробити висновки про доцільність володіння акціями (простими чи привілейованими) з точки зору масштабів дивідендних виплат.

Вихідні дані:

<i>Показник</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
1. ПАТ емітувало простих акцій, шт	84500	77890	111200	88950
2. ПАТ емітувало привілейованих акцій, розмір яких становить % від простих	5	10	7	3
3. Номінальна вартість простої акції, грн	11,50	14,25	9,90	13,20
4. Номінальна вартість привілейованої акції становить % від привілейованої	150	85	110	95
5. В обігу перебуває % простих акцій	84	88	92	98
6. В обігу перебуває % привілейованих акцій	100	95	77	84
7. Загальні витрати ПАТ за рік становлять грн / що складає % від загальних доходів ПАТ за аналогічний період	2147000 / 42	1870000 / 66	2478000 / 53	3200050 / 71
8. Параметри розподілу чистого прибутку:				
- внесок до зареєстрованого капіталу, %	15	11	21	-
- внесок до резервного капіталу, %	20	23	18	15
- на виплату дивідендів, %	?	?	?	?
- залишок нерозподіленого прибутку, %	35	39	50	44
9. Ставка дивідендів по привілейованих акціях % від номінальної вартості	20	35	15	45

Розрахунки відобразити наступним чином:

<i>Показник</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
Кількість простих акцій в обігу, шт				
Кількість привілейованих акцій в обігу, шт				
Чистий прибуток ПАТ, грн				
Загальний грошовий потік з виплати дивідендів ПАТ				
Розмір дивідендів на 1 привілейовану акцію, грн				
Дивідендний фонд по привілейованих акціях, грн				
Дивідендний фонд по простих акціях, грн				
Розмір дивідендів на 1 просту акцію грн / %				

Завдання 2

Визначити:

- 1) загальний грошовий потік з виплати дивідендів;
- 2) розмір дивідендів на просту 1 акцію;
- 3) сумарний розмір дивідендних виплат акціонерам ПАТ – юридичним особам після оподаткування;
- 4) сумарний розмір дивідендних виплат акціонерам ПАТ – фізичним особам. після оподаткування, якщо:
 - 4.1) ПАТ є платником податку на прибуток;

4.2) ПАТ перебуває на спрощеній системі оподаткування (єдиний податок).

Вихідні дані:

<i>Показник</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
1. Зареєстрований (статутний) капітал ПАТ, грн	1296000	1462000	1619200	1533600
2. Номінальна вартість простої акції, грн	80	85	88	72
3. Доходи підприємства в рамках операційної діяльності, грн	784000	810200	964400	688240
4. Доходи підприємства в рамках фінансової діяльності, склали ?% від операційної	12	18	21	9
5. Доходи підприємства в рамках інвестиційної діяльності, склали ?% від операційної	8	14	12	15
6. Витрати підприємства в рамках інвестиційної діяльності, грн, що становить ?% від загального обсягу витрат підприємства	62100 / 9	78420 / 11	92580 / 13	77850 / 15
7. Параметри розподілу чистого прибутку:				
- внесок до зареєстрованого капіталу, %	18	19	19	-
- внесок до резервного капіталу, %	12	23	21	20
- на виплату дивідендів, %	?	?	?	?
- залишок нерозподіленого прибутку, %	40	38	41	43
8. Співвідношення акціонерів ПАТ юридичних і фізичних осіб	80:20	70:30	65:35	85:15

Розрахунки відобразити наступним чином:

<i>Показник</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
Кількість простих акцій в обігу, шт				
Чистий прибуток ПАТ, грн				
Загальний грошовий потік з виплати дивідендів ПАТ, грн				
Розмір дивідендів на 1 просту акцію, грн				
Сумарний розмір дивідендних виплат акціонерам ПАТ – юридичним особам				
Сумарний розмір дивідендних виплат акціонерам ПАТ – фізичним особам				
- від ПАТ платника податку на прибуток;				
- від ПАТ неплатника податку на прибуток				

Завдання 3

Визначити:

- 1) розмір дивідендів на одну просту акцію;
- 2) розмір чистого прибутку на 1 просту акцію;
- 3) коефіцієнт дивідендних виплат.

Вихідні дані:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
1. Зареєстрований (статутний) капітал ПАТ, грн	803000	1148000	992000	1014600
2. Номінальна вартість простої акції, грн	11	14	16	19
3. Виручка від реалізації продукції, грн (в. т. ч. ПДВ)	608240	712560	668700	814560
4. Загальна сума виробничих витрат, грн	286400	316540	298750	514820
5. Адміністративні витрати та витрати на збут сукупно становлять ? % від виробничих витрат	10,5	12,5	13	9,5
6. Інші операційні доходи, грн	77450	112005	84565	92470
7. Витрати в рамках фінансової та інвестиційної діяльності	32500	40155	36480	32560
8. Параметри розподілу чистого прибутку:				
- внесок до зареєстрованого капіталу, %	19	17	14	11
- внесок до резервного капіталу, %	11	13	18	16
- на виплату дивідендів, %	?	?	?	?
- залишок нерозподіленого прибутку, %	38	22	19	23

Розрахунки відобразити наступним чином:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Кількість простих акцій в обігу, шт				
Чистий прибуток ПАТ, грн				
Загальний грошовий потік з виплати дивідендів ПАТ, грн				
Розмір дивідендів на одну просту акцію				
Розмір чистого прибутку на 1 просту акцію				
Коефіцієнт дивідендних виплат				

Завдання 4

Визначити розмір дивідендних виплат на одну просту акцію.

Вихідні дані:

Зареєстрований (статутний) капітал ПАТ становить 5400000 грн і створений за рахунок емісії простих акцій, номінальною вартістю 1 акції 30 грн.

За звітний період на підприємстві відбулись наступні господарські операції:

- отримано виручку від реалізації продукції – 510000 грн (в т. ч. ПДВ);
- розраховалися із постачальниками за товарно-матеріальні цінності – 120000 грн;
- витрачено коштів на утримання адмінперсоналу 4200 грн;
- нараховано витрати на збут – 3100 грн;
- списано безнадійну дебіторську заборгованість – 9000 грн;
- визнано дохід від списання кредиторської заборгованості – 8500 грн;
- отримано штрафів на суму 2100 грн;
- дохід від операційних курсових різниць становив 3000 грн;

- надійшли кошти від страхової – 8500 грн;
- отримали втрати від надзвичайних подій у розмірі 6000 грн.

Згідно рішення загальних зборів ПАТ 42 % чистого прибутку спрямовується на виплату дивідендів.

Розрахунки провести керуючись наступними умовами:

	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
Відхилення (+,-) від вихідних даних по господарських операціях становить:				
Господарські операції дохідного характеру	-9	+4	-7	-7
Господарські операції витратного характеру	+11	+7	-11	+13

Завдання 5

Визначити розмір дивідендів на одну просту акцію в грошовому виразі та у відсотках.

Вихідні дані:

<i>Показник</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
1. Зареєстрований (статутний) капітал ПАТ, грн	1050000	1178000	727600	892500
2. Номінальна вартість простих і привілейованих акцій, грн	15	19	17	21
3. Частка акцій, що перебувають в обігу, %	89	92	94	86
4. Частка привілейованих акцій з числа тих що перебувають в обігу, %	18	9	13	11
5. Розмір витрат підприємства складає ? грн, що становить ? % від його доходів	241000 грн 44,5 %	322000 грн 51,3 %	211450 грн 62,3 %	378560 грн 52,9 %
6. Частка тезаврованого прибутку становить, %	65	52	71	61
7. Ставка дивідендів по привілейованих акціях % від номінальної вартості	20	15	25	30

Розрахунки відобразити наступним чином:

<i>Показник</i>	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
Загальна кількість акцій ПАТ, шт				
Загальна кількість акцій ПАТ, що перебувають в обігу, шт				
Кількість простих акцій в обігу, шт				
Кількість привілейованих акцій в обігу, шт				
Чистий прибуток ПАТ, грн				
Загальний грошовий потік з виплати дивідендів ПАТ				
Розмір дивідендів на 1 привілейовану акцію, грн				
Дивідендний фонд по привілейованих акціях, грн				

Дивідендний фонд по простих акціях, грн				
Розмір дивідендів на 1 просту акцію грн / %				

Завдання 6

Визначити розмір дивідендів, на які може розраховувати власник звичайної акції (у %)? Зробити висновок за якого варіанту співвідношення простих та привілейованих акцій власник простої акції матиме найбільший розмір дивідендних виплат.

Вихідні дані:

Зареєстрований (статутний) капітал ПАТ, що становить 11000 тис. грн, поділено на 95000 звичайних і 5000 привілейованих акцій однакової номінальної вартості. На загальних зборах акціонерів вирішено спрямувати прибуток, що залишився після створення резервного капіталу (18 %) в розмірі 3800 тис. грн, на дивідендні виплати. У характеристиці акцій засвідчено, що ставка дивідендів по привілейованих акціях становить 25 % від номінальної вартості.

Розрахунки провести керуючись наступними умовами:

	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
Кількість простих акцій, шт	9500	8200	9800	9450
Кількість привілейованих акцій, шт	500	1800	200	550

Завдання 7

Визначити, на яку суму дивідендів може розраховувати власник 20 простих акцій акціонерного товариства.

Вихідні дані:

За звітний період підприємство одержало виручку від реалізації продукції 1041000 грн (в т. ч. ПДВ). Сума акцизного податку – 23000 грн. Виручка від реалізації товарів 405000 грн (в т. ч. ПДВ). Загальна сума виробничих витрат склала 63500 грн, адміністративні витрати становили 4500 грн, витрати на збут – 3600 грн. За звітний період підприємство одержало дохід від списання кредиторської заборгованості 3900 грн, збиток від списання дебіторської заборгованості, по якій минув строк позовної давності – 1500 грн, дохід від реалізації цінних паперів – 5000 грн, збитки від реалізації основних засобів – 19100 грн. Інші доходи склали 12500 грн, інші витрати – 9500 грн.

Прийнято рішення загальних зборів акціонерів, що 25 % чистого прибутку спрямовується на поповнення резервного капіталу та на споживання, 10 % – на збільшення зареєстрованого (статутного) капіталу, решта – на виплату дивідендів за простими акціями. В обігу перебуває 22000 простих акцій.

Завдання 8

Визначити, на яку суму дивідендів може розраховувати власник 50 простих акцій акціонерного товариства.

Вихідні дані:

За звітний період підприємство одержало виручку від реалізації продукції 160000 грн. Підприємство надало послуги іншому підприємству на суму 55000

грн. Сума виробничих витрат склала 73000 грн, витрати на заробітну плату працівників – 20000 грн, заробітна плата керівників адміністративні – 35000 грн, витрати по транспортуванню – 1550 грн. За звітний період підприємство одержало дивіденди від компанії «Міжторг» – 7900 грн. Надзвичайні доходи склали 11500 грн, надзвичайні витрати – 9700 грн.

Згідно Статуту статутний підприємства капітал – 330 тис. грн. 44 % прибутку спрямовується на виплату дивідендів за акціями. В обігу перебуває 50000 простих акцій та 5000 привілейованих акцій із стабільно ставкою дивідендів 5 %.

Завдання 9

Визначити, на яку суму дивідендів може розраховувати власник 10 простих акцій (0,5 % загальної кількості акцій) акціонерного товариства.

Вихідні дані:

За звітний період підприємство одержало виручку від реалізації продукції 156000 грн. (в т.ч. ПДВ). Акцизний податок – 4200 грн. Виручка від реалізації товарів 57000 грн. (в т.ч. ПДВ). Загальна сума виробничих витрат склала 53000 грн, адміністративні витрати становили 4000 грн., витрати на збут – 1600 грн. За звітний період підприємство одержало дохід від списання кредиторської заборгованості 6900 грн, збиток від списання дебіторської заборгованості по якій минув строк позовної давності – 2000 грн, дохід від реалізації цінних паперів – 7200 грн. Надзвичайні доходи склали 12500 грн, надзвичайні витрати – 9000 грн.

Згідно Статуту підприємства 15 % прибутку спрямовується на поповнення резервного капіталу, 10 % – на збільшення зареєстрованого (статутного) капіталу, решта на виплату дивідендів.

Завдання 10

Визначити дивіденди на одну акцію та коефіцієнт дивідендних виплат.

Вихідні дані:

Акціонерним товариством зареєстровано 100 тис. звичайних акцій, з яких 90 тис. було продано акціонерам. Через якийсь час підприємство викупило в інвесторів 5000 акцій. По закінченні звітної періоду зборами акціонерів прийняте рішення про розподіл чистого прибутку (300 тис. грн) на виплату дивідендів – 170 тис. грн.

Завдання 11

Провести розподіл прибутку акціонерного товариства, якщо в обігу перебуває 50000 шт. простих акцій.

Вихідні дані:

За звітний період підприємство одержало виручку від реалізації продукції 1025500 грн (в т. ч. ПДВ). Акцизний податок – 10520 грн. Загальна сума виробничих витрат склала 708500 грн, адміністративні витрати склали 26000 грн, витрати на збут – 4500 грн. За звітний період підприємство одержало дохід від курсових різниць в сумі 10600 грн, дохід від списання кредиторської заборгованості по якій минув строк позовної давності – 1500 грн.

Згідно Статуту підприємства 25 % прибутку спрямовується на поповнення резервного капіталу, 15 % – на збільшення зареєстрованого (статутного) капіталу, решта – на виплату дивідендів за простими акціями.

Методика виконання практичних завдань:

Завдання 1

На розмір яких дивідендів може розраховувати власник простої акції.

Вихідні дані:

Зареєстрований (статутний) капітал підприємства, що становить 2 млн грн поділений на 9500 звичайних та 500 привілейованих акцій. За звітний період підприємство одержало виручку від реалізації продукції 510000 грн (в т. ч. ПДВ), акцизний податок 5 %. Загальна сума виробничих витрат склала 210362 грн, адміністративні витрати становили 48000 грн, витрати на збут – 5000 грн. За звітний період підприємство визнало дохід від списання кредиторської заборгованості – 18000 грн. Крім того отримано штрафів на суму 2100 грн, списано безнадійної дебіторської заборгованості, по якій минув строк позовної давності, – 17500 грн. На загальних зборах акціонерів вирішено спрямувати 70 % чистого прибутку на виплату дивідендів. Ставка дивідендів по привілейованих акцій – 20 % від номіналу.

Розв'язання

1. Знаходимо номінальну вартість 1 акції:

$$2000000 \div (9500 + 500) = 200 \text{ (грн);}$$

2. Визначаємо прибуток до оподаткування

- щоб розрахувати суму акцизного податку, необхідно знати суму ПДВ:

$$510 \div 6 = 85 \text{ (тис. грн);}$$

- сума акцизного податку розраховується, виходячи з пропорції:

$$425 \text{ тис. грн} - 105 \%;$$

$$x \text{ тис. грн} - 5 \%, \text{ звідси } x = 20238 \text{ грн;}$$

- фінансовий результат до оподаткування (прибуток) дорівнює:

$$510 - 85 - 20,238 - 210,362 - 48 - 5 + 18 + 2,1 - 17,5 = 144 \text{ (тис. грн).}$$

3. Розраховуємо чистий прибуток підприємства:

$$144 - 144 \times 18 \% = 118,08 \text{ (тис. грн)}$$

4. Знаходимо загальний дивідендний фонд:

$$118,08 \times 70 \% = 82,656 \text{ (тис. грн).}$$

5. Визначаємо дивідендний фонд по

- привілейованих акціях: $500 \times 200 \times 10 \% = 10000 \text{ (грн);}$

- простих акціях: $82656 - 10000 = 72656 \text{ (грн).}$

6. Розраховуємо розмір дивіденду на 1 просту акцію:

$$72656 \div 9500 = 7,65 \text{ (грн).}$$

Завдання 2

Розрахувати розмір дивідендів після оподаткування, яку виплатять акціонерам – фізичним і юридичним особам.

Вихідні дані:

Зареєстрований капітал АТ на 50 % створений за рахунок внесків юридичних осіб і на 50 % – за рахунок внесків фізичних осіб та становить 2400 тис. грн. Номінальна вартість 1 акції становить 100 грн. За підсумками звітного року товариство отримало прибуток в розмірі 600 тис. грн. Прийнято рішення загальними зборів акціонерів, що 10 % чистого прибутку спрямовується на поповнення зареєстрованого (статутного) капіталу, 20 % – на поповнення резервного капіталу та на споживання, решта – на виплату дивідендів.

Розв'язання

1. Знаходимо чистий прибуток підприємства:

$600 - 600 \times 0,18 = 492$ (тис. грн).

2. Визначаємо величину дивідендного фонду:

$492 \times 70 \% = 344,4$ (тис. грн).

50 % дивідендного фонду (172,2 тис. грн) виплачуватиметься для фізичних і 50 % – для юридичних осіб.

3. Знаходимо величину дивідендів після оподаткування для фізичних осіб:

$172200 - 172200 \times 5 \% = 163590$ (грн)

4. Для юридичних осіб нарахована сума дивідендів виплачуватиметься у повному обсязі, тобто 172,2 тис. грн, а нарахований на суму 172,2 тис. грн податок на прибуток буде сплачений в бюджет, як авансовий внесок із податку на прибуток підприємства, що виплачує дивіденди.

Авансовий внесок становить: $172200 \times 18 \% = 30996$ (грн).

Самостійна робота (домашні завдання)

Коротка характеристика змісту навчального матеріалу:

Зміст, значення та основні завдання дивідендної політики. Теорії в галузі дивідендної політики, їх характеристика. Фактори дивідендної політики. Порядок нарахування дивідендів. Форми виплати дивідендів. Інструменти дивідендної політики. Методи нарахування дивідендів. Оподаткування дивідендів. Оподаткування дивідендів, які отримують нерезиденти. Визначення ефективності дивідендної політики.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати письмове повідомлення по одній із рекомендованих чи запропонованих самостійно, тем:

1. Порівняльна характеристика різних моделей у галузі дивідендної політики.

2. Система показників для оцінки ефективності дивідендної політики.

3. Аналіз виплати дивідендів у вітчизняних і зарубіжних акціонерних товариствах.

4. Ефективність дивідендної політики в сільськогосподарських підприємствах.

5. Аналіз форм виплати дивідендів в Україні.

6. Вплив дивідендних виплат на формування оптимальної структури капіталу за критерієм мінімізації середньозваженої вартості капіталу.

7. Вплив дивідендної політики на ринковий курс акцій.
8. Проблемні питання управління дивідендною політикою.
9. Оподаткування дивідендів: вітчизняний і зарубіжний досвід.

Питання для самоконтролю:

1. Теорії формування дивідендної політики.
2. Зміст, основні завдання та форми реалізації дивідендної політики.
3. Взаємозв'язок дивідендної політики та структури капіталу підприємства.
4. Інструменти дивідендної політики.
5. Порядок нарахування та виплати дивідендів суб'єктами підприємництва різних організаційно-правових форм.
6. Методи нарахування та форми виплати дивідендів.
7. Фактори, що впливають на оподаткування дивідендів.
8. Особливості оподаткування дивідендів, що виплачуються нерезидентам.
9. Система показників ефективності дивідендної політики підприємства.

Форма контролю – підготовка реферату.

Рекомендована література (джерела інформації для засвоєння теми)

1. Азаренкова Г. М., Біломістний О. М., Біломістна І. І. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : підручн. Київ : УБС НБУ, 2014. 303 с.
2. Акаєва Т. Ш. Модель управління фінансовою діяльністю торговельних підприємств малого бізнесу. *Фінанси, учет, банки*. 2011. № 1 (17). С. 96–104.
3. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Бражник Л. В. Фінанси підприємств : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2018. 350 с.
4. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Смолянська О. Ю., Череннеко Л. В. Фінансова діяльність підприємств : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 240 с.
5. Беялов Т. Е. Інформаційне забезпечення управління фінансовою діяльністю підприємств легкої промисловості. *Актуальні проблеми економіки*. 2011. № 1 (115). С. 219–226.
6. Зятковський І. В., Зятковська Л. І., Романів М. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Чернівці : Золоті литаври, 2007. 274 с.
7. Квасницька Р.С. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Магнолія-2006, 2013. 631 с.
8. Кравчук О. М., Лещук В. П. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 504 с.
9. Ковч В. В., Шуст А. О. Управління фінансовою діяльністю підприємства. *Наука й економіка*. 2015. № 1. С. 28–30.
10. Лігоненко Л. О., Ситник Г. В. Управління грошовими потоками : навч. посіб. К. : Київ. нац. торг.-ек. ун-т, 2005. 255 с.

11. Науменко Н. Ю., Коротка Л. І. Розробка інформаційно-аналітичної системи аналізу фінансової діяльності підприємств. *Економічний вісник ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»*. 2016. № 1. С. 16–20.
12. Паєнтко Т. В. Податкове регулювання фінансової діяльності підприємств. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_6_4.
13. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 268 с.
14. Терещенко О. О., Невмержицький Я. І., Куліш А. П. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2006. 312 с.

Тема 6. Фінансування аграрних підприємств за рахунок запозичених ресурсів

Теоретичний матеріал (лекція)

Навчальні питання:

1. Позичковий капітал підприємства, його ознаки та складові. Форми зовнішнього фінансування суб'єктів підприємництва
2. Фінансові кредити підприємства
3. Комерційне кредитування підприємств
4. Облігації підприємств

1. Позичковий капітал підприємства, його ознаки та складові. Форми зовнішнього фінансування суб'єктів підприємництва. Ефективна фінансова діяльність підприємства неможлива без постійного залучення позичкових коштів. Використання позичкового капіталу дозволяє покривати тимчасовий дефіцит наявних коштів внаслідок десинхронності вихідних та вхідних грошових потоків, сезонності виробництва, коли витрати покриваються з великим відривом від часу одержання виручки від реалізованої продукції.

Проте використання позичкових коштів часто використовується для розширення масштабності виробництва, що дозволяє суттєво розширити обсяг господарської діяльності підприємства, забезпечити більш ефективне використання власного капіталу, прискорити формування різноманітних цільових фінансових фондів, а в кінцевому підсумку – підвищити ринкову вартість підприємства.

Позиковий капітал, що використовується підприємством, представляє собою обсяг його фінансових зобов'язань (суму боргу).

Таблиця 6.1

Переваги та недоліки позикового капіталу підприємства

Переваги	Недоліки
Широкі можливості залучення	Генерує меншу норму прибутку
Низька вартість	Ризик зниження фінансової стійкості та втрати платоспроможності
Забезпечує ріст фінансового потенціалу підприємства і темпів обсягів його господарської діяльності	Висока залежність вартості позиченого капіталу від коливань кон'юнктури фінансового ринку
Здатність генерувати приріст фінансової рентабельності	Складність процедури залучення

Якщо потреби підприємства у капіталі покриваються за рахунок позичкового фінансування, то відбувається зміна абсолютної (сума) або відносної (структура) величини зобов'язань підприємства, відображених у його пасиві балансу. Позичковий капітал, який підприємство залучило до господарського обороту на певний момент часу, як зобов'язання перед третіми особами визнається, як різниця між валютою балансу та сумою власного капіталу підпри-

ємства, що відображається у I розділі пасиву.

Виходячи із економічної сутності зобов'язань, їх характеристики та необхідності організації специфічної системи управління, їх величиною та структурою, бухгалтерський облік виділяє такі **види зобов'язань**: довгострокові зобов'язання; поточні зобов'язання; забезпечення; непередбачені зобов'язання; доходи майбутніх періодів тощо.

В сучасній практиці позиковий капітал може класифікується наступним чином:

1. *Довгострокові фінансові зобов'язання* (зі строком погашення більше одного року: довгострокові кредити банку; заборгованість за податковим кредитом; заборгованість за облігаціями; заборгованість за фінансовою допомогою).

2. *Короткострокові фінансові зобов'язання* (зі строком погашення до одного року: короткостроковий кредит банку; кредиторська заборгованість; доходи майбутніх періодів).

Проте зустрічаються характеристики позичкового капіталу (рис. 6.1).

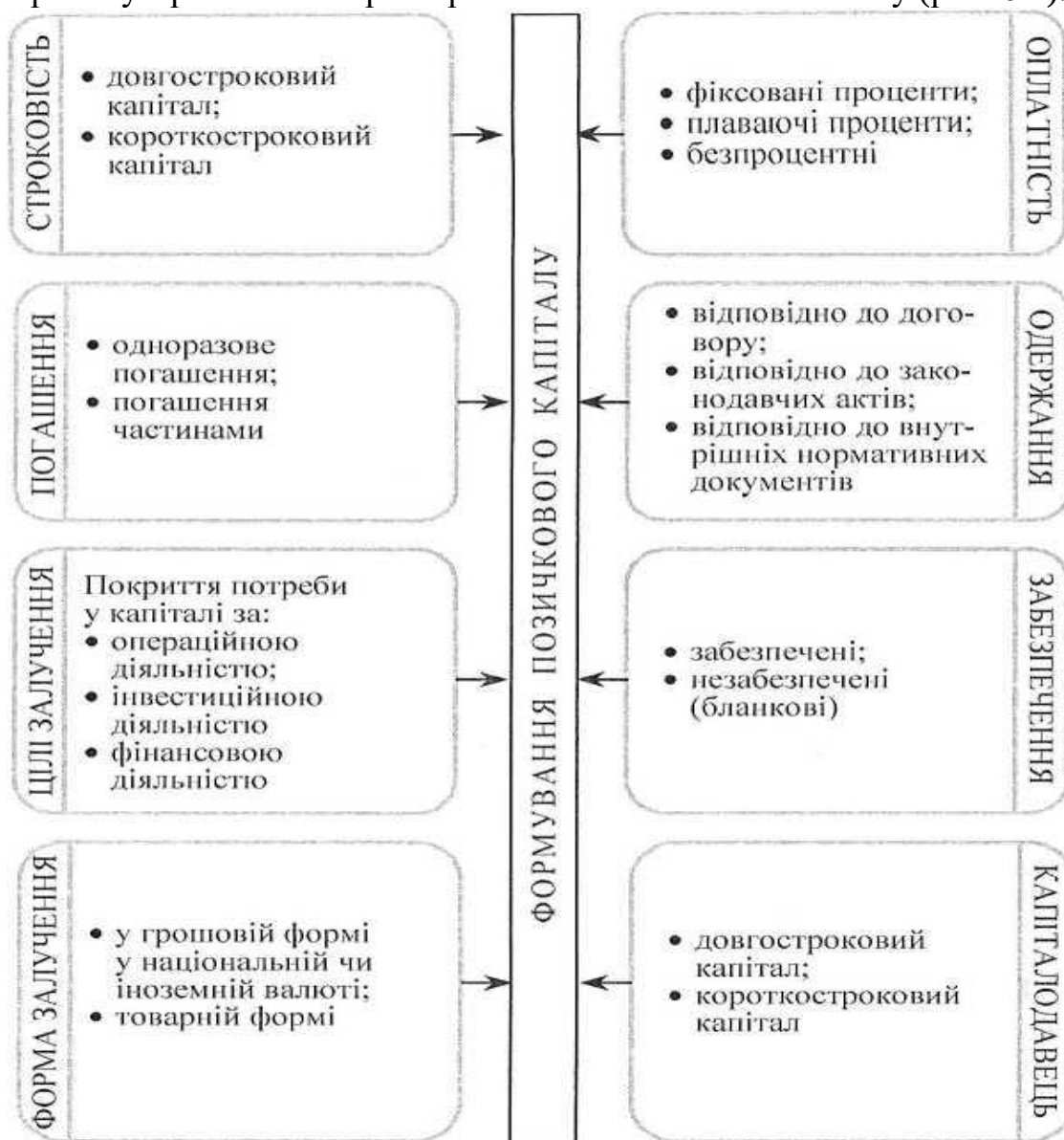

Рис. 6.1. Позичковий капітал підприємства

Політика залучення позикових коштів представляє собою частину загальної фінансової стратегії, яка полягає в забезпеченні найбільш ефективних форм та умов залучення позикового капіталу з різних джерел у відповідності з потребами розвитку підприємства.

Політика залучення позикових коштів включає:

- 1) управління залученням банківського кредиту;
- 2) управління фінансовим лізингом;
- 3) управління облігаційними позиками;
- 4) управління залученням товарного (комерційного) кредиту;
- 5) управління внутрішньою кредиторською заборгованістю.

Таким чином, підприємство, що використовує позиковий капітал, має більш високий фінансових потенціал свого розвитку (за рахунок формування додаткового обсягу активів) та можливість приросту фінансової рентабельності діяльності, однак в більшій мірі генерує фінансовий ризик та загрозу банкрутства.

Сучасний етап розвитку економіки характеризується значними змінами у структурі позикового капіталу підприємства, формах та джерелах його залучення. Джерела позикового капіталу бувають як зовнішні так і внутрішні (рис. 6.2).

Рис. 6.2. Схема складових джерел позикового капіталу підприємства

Велике значення для фінансування оборотних коштів мають джерела фінансування, що привертаються (зовнішні). Залучення позикового капіталу сприяє розширенню масштабу діяльності підприємств і ефективному використанню їх власних засобів.

Джерела зовнішнього фінансування підрозділяються на форми довгострокового (інвестиційного), змішаного і короткострокового фінансування. Ці форми фінансування оборотних коштів підприємств представлені у порядку

зростання ступеня ризику втрати ліквідності і збільшення рівня витрат по обслуговуванню боргу.

Можливість залучення позикових коштів сільськогосподарськими підприємствами залежить у першу чергу від їх кредитоспроможності. Комплексний характер кредитоспроможності дозволяє виділити два напрями оцінки – якісний і кількісний. У рамках першого аналізується умови та мотиви позичальника, що спонукають до своєчасного погашення кредиторської заборгованості. У рамках другого оцінюється можливість позичальника щодо обслуговування та погашення позики шляхом дослідження стану його прогностичних фінансових показників. Для кожного виділено етапи оцінки кредитоспроможності сільськогосподарських підприємств.

Спираючись на запропоновані способи оцінки ефективності кредитування, рівня кредитоспроможності підприємства та систематизацію форм і видів позики, можна запропонувати зміст етапів формування ефективної політики залучення позикових коштів (рис. 6.3).

Для **оцінки ефективності використання** залучених коштів розраховується система аналітичних показників. Найважливіші з них:

- ✓ коефіцієнт концентрації залученого капіталу;
- ✓ коефіцієнт заборгованості (або коефіцієнт співвідношення залучених і власних коштів);
- ✓ коефіцієнт співвідношення між довгостроковим і короткостроковим залученим капіталом;
- ✓ коефіцієнт залучених коштів;
- ✓ коефіцієнт залучення коштів у частині покриття запасів;
- ✓ середній період надання кредиту;
- ✓ узагальнюючий коефіцієнт фінансової стійкості підприємства.

В цілому фінансування підприємства за рахунок позичкового капіталу можна розглянути згідно з критеріями оцінки доцільності їх залучення порівняно з фінансуванням за рахунок власного капіталу Великий вплив на фінансовий стан підприємства справляють склад і структура позичкових коштів, тобто співвідношення довгострокових, середньострокових і короткострокових фінансових зобов'язань.

Залучення позичкових коштів в оборот підприємства сприяє тимчасовому поліпшенню фінансового стану за умови, що вони не заморожуються на тривалий час в обороті і вчасно повертаються. В іншому разі може виникнути прострочена кредиторська заборгованість, що в остаточному підсумку призводить до виплати штрафів і погіршення фінансового стану. Тому досить важливою є необхідність вивчення складу, давності появи кредиторської заборгованості, наявності, частоти і причини утворення простроченої заборгованості постачальникам ресурсів, персоналу підприємства з оплати праці, бюджету, визначення суми виплачених за прострочення платежів у формі пені.

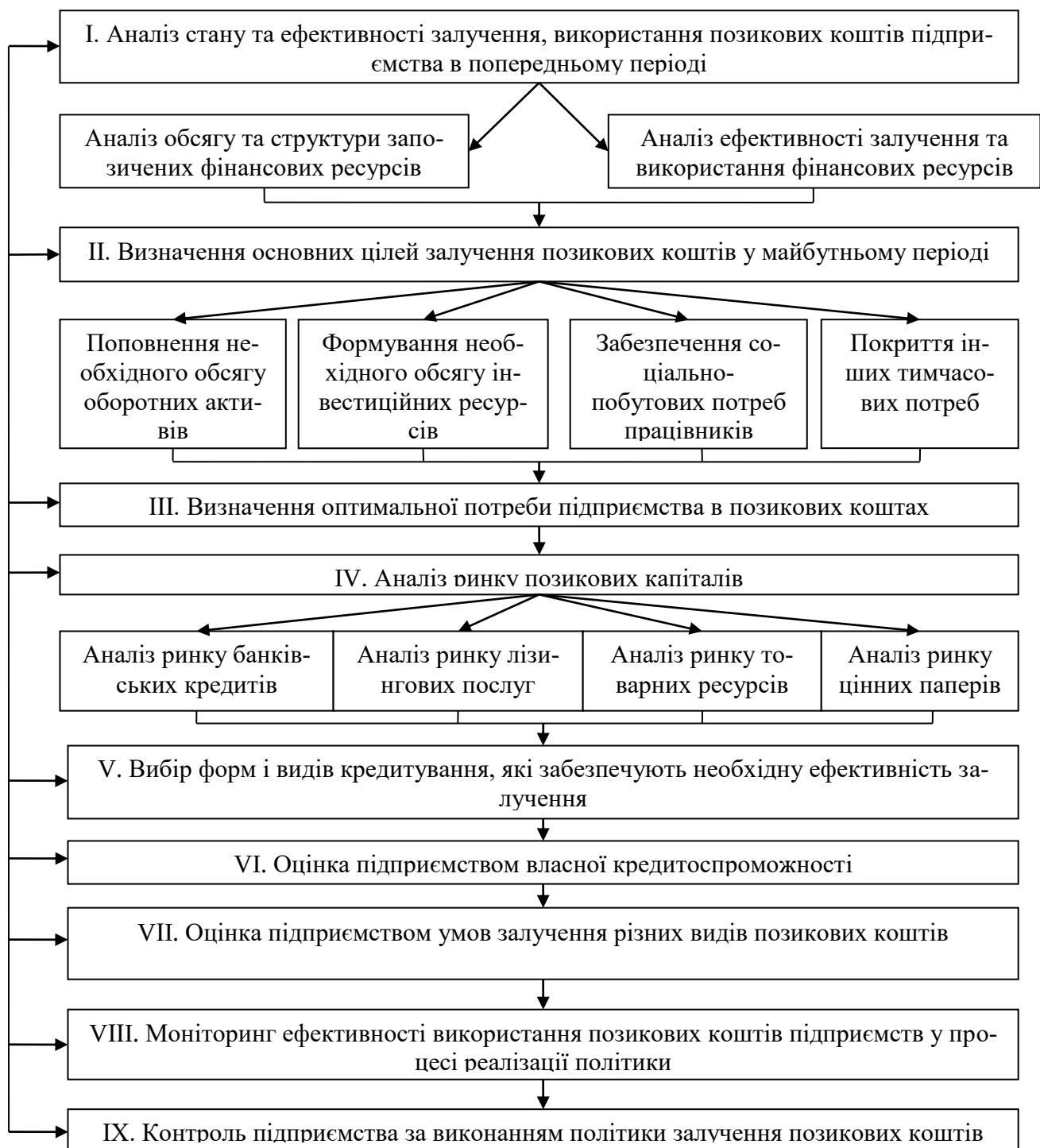

Рис. 6.3. Технологія формування політики залучення позикових коштів сільськогосподарськими підприємствами

2. Фінансові кредити підприємства. *Фінансовий кредит* – це позичковий капітал, який надається банком-резидентом або нерезидентом, кваліфікованим як банківська установа згідно із законодавством країни перебування нерезидента, або резидентами і нерезидентами, які мають статус небанківських фінансових установ, у позичку юридичній або фізичній особі на визначений строк для цільового використання та під процент.

Основним різновидом фінансових кредитів є банківський кредит, який

надається суб'єктам кредитування всіх форм власності у тимчасове користування на умовах, передбачених кредитним договором. Основними з цих умов є: забезпеченість, повернення, строковість, платність і цільова спрямованість.

Посилення значення банківського кредиту обумовлюється інфляцією, яка надає прямий і непрямий вплив на процес відтворення оборотних коштів. Прямий вплив інфляції виявляється у знеціненні оборотних коштів протягом періоду їх оборотності. «Непрямий вплив інфляції виражається в уповільненні обороту коштів через кризу неплатежів, зумовлених зниженням продуктивності праці і низькою ефективністю виробництва».

Особливу роль банківський кредит відіграє для підприємств з сезонними умовами виробництва і реалізації, до яких належать підприємства аграрної сфери. Їм потрібні позикові кошти для формування тимчасових запасів і незавершеного виробництва.

Необхідно відзначити, що всі кошти в процесі кругообігу проходять три стадії: придбання, виробництва та реалізації. На першій стадії кругообігу аграрні товаровиробники витрачають кошти на купівлю необхідних матеріальних ресурсів. Тривалість перебування оборотних коштів на другій стадії визначається специфічними умовами виробництва. Так, для рослинництва характерна нерівномірність наростання витрат, тобто їх збільшення в першому півріччі і зниження в другому. Виробництво і реалізація готової продукції починаються, як правило, у третьому кварталі. Вкладення оборотних коштів та їх вивільнення в тваринництві здійснюються також неритмічно.

У підприємствах аграрної сфери позикові кошти спрямовуються на створення сезонних запасів, що знижує ризик призупинення процесу виробництва. Кредитні кошти є важливим економічним важелем і джерелом формування господарських капіталів, прискорюють операції з придбання матеріалів і є важелем прискорення реалізації продукції. Програми кредитування аграрних підприємств пропонують АТ «Креді Агріколь», Райфайзенбанк Аваль, АТ «Ощадбанк», Укрсиббанк, АТ КБ «Приватбанк», зокрема досить поширеними є овердрафт, кредит на поповнення обігових коштів, кредити на придбання транспортних засобів та обладнання тощо, з різними умовами кредитування. Також в рамках партнерських програм банки (Ощадбанк, Райфайзенбанк Аваль) запроваджують співпрацю із провідними дистриб'юторами сільгосптехніки та засобів захисту рослин, що дає змогу пропонувати клієнтам особливі умови придбання товарів необхідних для успішного ведення агробізнесу.

Банківські кредитні ресурси, що надаються аграрним підприємствам, розрізняються залежно від терміну погашення, позичальника, призначення кредиту.

Так, за строками користування кредити поділяються здебільшого на:

- а) короткострокові – до 1 року;
- б) середньострокові – до 3 років;
- в) довгострокові – більше 3 років.

З погляду підприємств (у контексті фінансової звітності) позичковий капітал (зобов'язання) поділяється на довгостроковий і короткостроковий.

Короткострокові банківські кредити залучаються здебільшого для фі-

нансування оборотних активів підприємства, зокрема на покриття тимчасового дефіциту платіжних засобів, придбання товарів, виробничих запасів тощо.

Тривалість відтворювального циклу – одна з основних особливостей сільськогосподарського підприємства. Підприємства аграрної сфери через тривалий процес відтворення мають потребу в позикових коштах на термін, не менше півроку. Комерційні банки віддають перевагу в наданні кредитів підприємствам більш прибуткових галузей економіки, тобто мають справу з так званими «короткими» грошима. Тому більшість аграрних товаровиробників, по суті, залишаються без кредитів. У більшості розвинених країн діє спеціалізована система сільськогосподарського кредитування, пов'язана зі специфікою галузі.

Функціонування аграрного виробництва практично не можливо тільки за рахунок власних коштів, у зв'язку зі специфікою відтворювального процесу. Йому потрібна підтримка держави. найчастіше роль державного регулювання у сфері фінансування аграрної сфери досить висока (наприклад, програма кредитування Агро-КУБ).

Під *довгостроковими кредитами банків* розуміються зобов'язання підприємства перед кредитною установою (банком), які повинні погашатися протягом терміну, що перевищує один рік з дати складання балансу, а також пролонговані короткострокові кредити (позички), які перейшли до складу довгострокових.

Довгострокові кредити залучаються підприємствами для фінансування довгострокових активів, зокрема основних засобів (їх придбання, реконструкція, модернізація), нового будівництва, інших видів необоротних активів, а також окремих видів оборотних активів, в яких кошти заморожуються на тривалий період. В економічно розвинутих країнах до довгострокових банківських кредитів вдаються, як правило, підприємства малого та середнього бізнесу. Великі підприємства довгострокову потребу в капіталі задовольняють здебільшого шляхом емісії облігацій.

Аналізуючи різні види кредитів, необхідно звернути увагу на відмінності між ними та способи їх надання.

Усі питання, пов'язані з наданням кредиту, банки здійснюють на договірній основі. Знайомлячись зі змістом кредитної угоди, необхідно звертати увагу на права й обов'язки сторін, що її уклали. Сама ж схема кредитування включає етапи представлені табл. 6.2.

Таблиця 6.2

Організація фінансової роботи із залучення банківського кредиту

Етапи залучення банківської позички	Основні питання, на які слід звернути увагу
1) Попередні переговори з обраним банком	Критерії та умови надання кредиту Діапазон процентних ставок Строки та порядок погашення Список документів, які слід надати банку
2) Рішення про доцільність подальших переговорів з банком	Оцінка шансів на отримання кредиту Зіставлення з умовами надання кредиту, які пропонують інші банки
3) Рішення зборів власників	Якщо сума кредиту є значною і це передбачено статутом

Етапи залучення банківської позички	Основні питання, на які слід звернути увагу
щодо залучення	
4) Підготовка пакету документів відповідно до переліку банку	Перелік документів кожний банк встановлює індивідуально Формулювання цілей, під які залучається кредит Особливий акцент на бізнес-план і прогноз Cash-flow
5) Передача пакету документів до банку	Дата прийняття банком пакету документів є офіційною датою подачі кредитної заяви
6) Відкриття рахунка в банку	Подається типовий набір документів, необхідних для відкриття рахунка
7) Фінансово-економічна експертиза діяльності підприємства	Кредитний експерт може вимагати додаткової інформації Перевірка достовірності отриманих даних на місцях Слід створити всі умови для забезпечення кредитного експерта інформацією
8) Узгодження параметрів кредиту	Уміння вести переговори
9) Укладення кредитної угоди	У письмовому вигляді Не потребує нотаріального засвідчення
10) Моніторинг та контроль	Створення умов для контролю з боку працівників банку за цільовим використанням коштів

Важливими детермінантами політики фінансування підприємства за рахунок позичкового капіталу є:

- 1) управління кредитоспроможністю підприємства як позичальника;
- 2) використання інструментів забезпечення виконання зобов'язань підприємства (зокрема, кредитного забезпечення).

Під кредитоспроможністю підприємства (*credit rating* або *creditworthiness*) розуміють його фінансову спроможність належним чином обслуговувати свої фінансові зобов'язання, зокрема здатність своєчасно погашати борг, у повному обсязі виплачувати проценти за кредитом.

Складовою системи управління кредитоспроможністю підприємства є аналіз кредитоспроможності. Кожен банк розробляє власні критерії та методики оцінки кредитоспроможності позичальника. У науково-практичній літературі здебільшого виокремлюють кількісні та якісні критерії кредитоспроможності.

Кількісні критерії пов'язані з оцінкою поточного та перспективного фінансового стану позичальника, а *якісні* виявляються на основі оцінки менеджменту підприємства та його ситуації на ринку факторів виробництва і збуту продукції. Кредитоспроможність підприємства, а отже його інвестиційна привабливість як позичальника на фінансовому ринку, значною мірою залежить від наявності та якості забезпечення виконання зобов'язань перед третіми особами, а також його форми. Під забезпеченням зобов'язань слід розуміти джерело та (або) засіб забезпечення виконання зобов'язань боржника незалежно від подій, що мали місце на момент погашення забезпеченого зобов'язання перед кредитором.

Якщо попередні переговори пройшли успішно, фінансові служби підприємства готують пакет документів, необхідних для розгляду банком питання про надання кредиту.

Фінансовий менеджер підприємства повинен усвідомлювати, що, окрім одержаного пакета документів, у процесі оцінки доцільності надання кредиту працівники банку проводять збір додаткової інформації про підприємство: вони можуть здійснити перевірку достовірності отриманих даних на місці, в т. ч. відвідати виробничі, складські та інші приміщення.

Кредитний експерт, як правило, проводить співбесіду з керівником підприємства, його фінансовим директором, головним бухгалтером, іншими провідними менеджерами. Оцінивши кредитний ризик, кредитний експерт (чи група експертів) узгоджує з потенційним позичальником рівень процентної ставки та умови погашення позички і сплати процентів. У вітчизняній практиці досить часто рішення про встановлення процентної ставки приймається за суб'єктивними критеріями, зокрема здатністю керівника підприємства (чи фінансового менеджера) презентувати свій бізнес та імідж (інвестор relations), а також від уміння вести переговори з відповідними працівниками банку, його керівництвом.

Банки дуже неохоче дають кредити представникам малого бізнесу на селі, вважаючи за краще працювати з великими агрофірмами. У даний час аграрні товаровиробники зазнають труднощів із заставою і поручительством при оформленні кредитів. У зв'язку з цим, на перспективу необхідно розвивати іпотечне кредитування під заставу земель сільськогосподарського призначення.

Тривалість розгляду кредитної заявки значною мірою залежить від строку, на який видається позичка, та кваліфікації відповідних працівників банку. Як правило, рішення приймається протягом 1-3 тижнів. Зрозуміло, що чим довшими є строки та більшою сума кредитування, тим ґрунтовнішим і тривалішим є кредитний аналіз.

У разі прийняття позитивного рішення щодо видачі кредиту банк оформляє відповідні документи, що регламентують кредитні взаємовідносини. До таких документів належать:

- кредитний договір (укладається між кредитором і позичальником тільки у письмовій формі);
- договори поручительства (гарантії);
- договори застави.

Чинним законодавством України передбачена можливість використання серед інших механізмів зобов'язально-правових форм забезпечення, які мають більш превентивний характер - неустойка та завдаток (аванс). Під *кредитним забезпеченням (collateral)* слід розуміти фінансово-правові механізми забезпечення виконання підприємством зобов'язань, передбачених умовами залучення позичкового капіталу. Відповідно до законодавства України підприємства можуть використовувати такі форми кредитного забезпечення:

- застава;
- іпотека;
- перевідступлення права вимоги (цесія);

- порука та гарантії третіх осіб, у тому числі держави;
- страхування.

За порушення строків повернення кредиту і процентів сплачується передбачена кредитним договором пеня;

- у разі виникнення тимчасових фінансових ускладнень можна порушувати перед банком питання про перенесення строків платежів за кредитом;
- основну суму кредиту та проценти по ньому можна сплачувати достроково.

Перш ніж планувати залучення капіталу шляхом одержання банківської позички, фінансові служби підприємства повинні оцінити можливості отримання кредиту. Для цього доцільно провести аналіз відповідності параметрів діяльності підприємства критеріям кредитоспроможності, які вимагаються тим чи іншим банком. Кожен банк розробляє власні критерії та методики оцінки кредитоспроможності позичальника.

3. Комерційне кредитування підприємств. В ході здійснення підприємницької діяльності досить часто використовується комерційний кредит. *Комерційним кредитом* називають кредит, наданий одним функціонуючим підприємцем іншому у вигляді продажу товарів із відстрочкою платежу.

Комерційний кредит оформлюється векселем, його об'єктом виступає товарний капітал. Він обслуговує кругообіг промислового капіталу, рух товарів зі сфери виробництва у сферу споживання. Особливістю комерційного кредиту є те, що позичковий капітал тут зливається з промисловим.

Мета комерційного кредиту – прискорити реалізацію товарів і одержати прибуток. Це стосується, наприклад, випадків, товар надійшов, сьогодні, а оплата за нього буде, завтра. Розміри цього кредиту обмежені величиною резервних кредитів промислових і торгових капіталів. Передача цих капіталів можлива тільки в напрямках, визначених умовою угоди: від підприємця, на підприємстві яких виробляють засоби виробництва, до підприємців, на підприємствах яких вони споживаються, або від підприємця, що виробляє товари, до торгових фірм, що реалізують їх.

Комерційний кредит кардинально відрізняється від фінансового кредиту тим, що комерційний кредит не вимагає від сторін окремого юридичного оформлення, його умови включаються в цивільно-правові договори, а фінансовий кредит вправі надавати тільки кредитні установи.

У сучасній комерційній та фінансовій практиці виділяють такі види товарного (комерційного) кредиту:

- товарний кредит із відстрочкою платежу за умовою контракту;
- товарний кредит з оформленням заборгованості векселем;
- товарний кредит по відкритому рахунку (постійні відносини, поставки дрібними партіями);
- товарний кредит у формі консигнацій (від зовнішньоекономічної комісійної операції відвантаження на склад за дорученням реалізувати товар. Розрахунок з консигнантом після реалізації товару).

Переваги та недоліки товарного (комерційного) кредиту

Переваги	Недоліки
відносно швидка та технічна зручність отримання	процентна ставка, як правило, перевищує вартість банківського кредиту
як правило відсутність потреби у додатковому кредитному забезпеченні, окрім застереження щодо заборони застави майна під інші кредити	небезпека високої залежності від постачальників
занижені вимоги щодо кредитоспроможності позичальника (відсутність оцінки кредитоспроможності позичальника з боку кредиторів)	застереження щодо заборони надавати в заставу майно під інші кредити, що є типовим видом забезпечення товарних кредитів, звужує кредитні рамки позичальника
порівняно легший процес узгодження пролонгації кредиту	знижується контроль за ефективністю використання позичкового капіталу

Потрібно відзначити, що комерційний кредит має обмежені можливості, тому що його можна одержати не у будь-якого кредитора, а лише в того, хто виробляє сам товар. Він обмежений за розмірами (тимчасовим вільним капіталом), має короткостроковий характер, а позичальник часто потребує в довгостроковий кредит.

Важливим елементом позичкового капіталу підприємства є одержані *аванси від клієнтів*. Йдеться про одержані аванси під поставку матеріальних цінностей або виконання робіт, а також суми попередньої оплати покупцями та замовниками рахунків постачальника. Аванси можуть бути як коротко-, так і довгостроковими.

Оцінка вартості залучення *короткострокових авансів* здійснюється за тією ж схемою, що і товарних (комерційних) кредитів. Одним з чинників виникнення поточної заборгованості за авансами одержаними є уникнення ризику неплатежів за поставлені товари. *Довгострокові аванси* як джерело формування позичкового капіталу використовуються при виконанні досить великих партій, зокрема у галузях: будівництві, суднобудуванні, великому верстатобудуванні тощо.

Стримуючим чинником розвитку товарного кредиту є необхідність інвестування постачальником значних грошових коштів в дебіторську заборгованість, а також організаційні питання побудови продажів в кредит, починаючи з того, кому продавати, як відстежувати прихід платежів, що робити, якщо покупець не платить і т.д. Тому побудова продажів у кредит вимагає не тільки інвестицій в оборотний капітал, але також значний обсяг ресурсів витрачається на побудову технології.

Важливим джерелом короткострокового фінансування оборотних коштів малих і середніх підприємств є короткострокові банківські кредити (до 1 року), які розділяють на засоби овердрафту і короткострокові банківські позики, а також факторинг.

Факторинг і банківський кредит мають різну природу і направлені на задоволення різних потреб постачальників. Кредит характеризується терміновістю, що припускає його погашення через певний термін. Таким чи-

ном, банківський кредит абсолютно неприйнятний для фінансування поставок з відстроченням платежу. Якщо шестимісячний кредит буде направлений на фінансування відвантажень товарів з відстроченням платежу, то як зміняться умови роботи компанії в ситуації погашення товарного кредиту, і що буде, якщо постачальнику не вдасться одержати новий кредит після його погашення. Аналітичні дані країн Європи свідчать, що частка факторингу у ВВП Великобританії становить – 13,93%, Польщі 9,52%, Литві 7,17%, Болгарії 5,79%, тоді як в Україні усього 0,3% від ВВП. Ще однією характерною рисою нашого ринку факторингу є високий рівень концентрації факторингового фінансування. Орієнтовно половину таких послуг надає один гравець – ПУМБ. Основною перевагою проведення факторингових операцій для банку (фактора) є посилення ділових відносин із клієнтами через пропозицію додаткової конкурентоспроможної послуги.

Факторинг же на сьогодні є єдиним безстроковим пасивом в українській економіці і дозволяє планувати програму розвитку на багато років вперед.

Характерною особливістю банківського кредиту є наявність застави. Важлива розбіжність між факторингом і кредитом – кредит орієнтований на успіхи бізнесу у минулому, на ті активи, які були зароблені вчора, а факторинг же орієнтований на майбутні успіхи продажу, і навіть якщо продажі виростуть у кілька разів, це не буде обмеженням для фінансування в рамках факторингу. Докладніше порівняння фінансування при факторингу з іншими кредитними продуктами представлено у табл. 6.4.

Таблиця 6.4

Фінансування суб'єктів підприємництва за допомогою факторингу, кредиту, овердрафту

Критерій	Факторинг	Короткостроковий кредит	Овердрафт
Умови надання грошових коштів	Договір факторингу	Кредитний договір	Договір овердрафту
Цільовий характер надання грошових коштів	Не передбачає цільового характеру надання засобів	Кредит, як правило, передбачає строго цільове використання виданих грошових коштів	Не передбачає цільового призначення використання одержаних коштів
За рахунок кого відбувається погашення грошових коштів	Погашається з грошей, що поступають від дебіторів клієнта	Кредит повертається Банку позичальником	Повертається Банку позичальником
Період, на який надаються грошові кошти	Виплачується на термін фактичного відстрочення платежу	Кредит видається на фіксований термін, як правило, до 1 року	Встановлюються жорсткі терміни користування траншем (30 днів)
Час надання грошових коштів	Виплачується в день поставання товару	Виплачується в обумовлений кредитним договором день	Термін дії договору по поновлюваній кредитній лінії не може перевищувати 3-6 місяців
Забезпечення надання грошових коштів	Для факторингового фінансування забезпечення немає грошовою вимогою, що поступила	Кредит, як правило, видається під заставу і передбачає обороти по розрахунковому рахунку, адекватно	Передбачено підтримку певного обороту по поточному рахунку. Забезпечення у вигляді застави не

Критерій	Факторинг	Короткостроковий кредит	Овердрафт
		ватні сумі позики	потрібне
Обмеження при наданні грошових коштів	Розмір фактичного фінансування не обмежений і може безмежно збільшуватися у міру зростання обсягу продажів клієнта	Кредит видається наперед обумовлену суму	Ліміт овердрафту встановлюється з розрахунку 15-30 % від місячних кредитових надходжень на поточний рахунок позичальника
Дата повернення грошових коштів	Факторингове фінансування погашається в день фактичної оплати дебітором поставленого клієнтом товару	Кредит погашається внаперед обумовлений день	Всі кредитові надходження автоматично списуються з розрахункового рахунку в погашення овердрафту і відсотків по ньому
Оформлення надання грошових коштів	Оформляється автоматично при наданні накладної і рахунку-фактури	Для отримання кредиту необхідно оформляти величезну кількість документів	Необхідно оформляти велику кількість документів
Додаткові послуги	Сервісом включає: управління дебіторською заборгованістю, покриття ризиків, пов'язаних з поставаннями на умовах відстрочення платежу, консалтинг тощо	При кредитуванні крім надання засобів клієнту і розрахунково-касового обслуговування Банк не надає позичальнику яких-небудь додаткових послуг	При овердрафті крім надання засобів клієнту і розрахунково-касового обслуговування Банк не надає позичальнику яких-небудь додаткових послуг

Крім переваг на ринку позичкових капіталів факторинг має також недоліки та ускладнення, що перешкоджають більш широкому його використанню у вітчизняній практиці. Найбільш істотною з них є його відносна дорожнеча. У даний час рівень факторингової комісії складає до 3 % від суми грошовою вимогою, що поступилася. Залежно від терміну оборотності дебіторської заборгованості ця комісія при перерахунку доходить до 20-30 % річних.

На Заході, наприклад, вартість факторингу перевищує вартість кредиту в чотири рази, але не можна говорити про те, що ці гроші дорожчі в чотири рази. Погоджуючись на вищу ставку, клієнт одержує набір послуг з управління дебіторською заборгованістю і страхування пов'язаного з нею ризику. Компанія-фактор бере на себе всю технічну роботу по інкасації дебіторській заборгованості і інформуванню клієнта про стан його дебіторської заборгованості, дякуючи чому звільняються ресурси бухгалтерії клієнта. Крім того, вона може надавати клієнту незалежну інформацію про платоспроможність його дебіторів.

Іншим негативним моментом у використанні факторингу є організаційні проблеми, пов'язані з ускладненням документообігу, слідством чого є зниження з боку клієнта оперативності управління своїм підприємством.

Крім фінансування оборотних коштів при факторингу банк покриває значну частину ризиків постачальника, зокрема: кредитні ризики; ліквідні ризики, валютні ризики; процентні ризики. Нейтралізувати кредитні ризики можна використовуючи документарні акредитиви і банківські гарантії.

Акредитив являє собою зобов'язання банку виплатити постачальнику товару за рахунок замовника-покупця певну суму за умови, що постачальник надасть банку у встановлений термін документи, підтверджуючі виконання цих зобов'язань перед замовником.

Його важливою функцією є зниження недовіри між покупцем і продавцем, за умов, коли вони працюють один з одним вперше. *Банківська гарантія*, на відміну від акредитиву, не є платіжним інструментом (платіж по ній настає у виняткових випадках) і служить додатковим забезпеченням виконання зобов'язань по операції. Зокрема, гарантія дозволяє не вносити передоплату, а провести платіж за фактом постачання або з розстрочкою. Іноді надання банківської гарантії є неодмінною умовою участі клієнта в операціях або операціях (наприклад, митні або тендерні гарантії).

Окрім банків, факторинг надають інші фінансові установи, наприклад, компанії: Факторинг Фінанс, Європейська факторингова компанія розвитку, Avistar, ОТП Факторинг Україна тощо. Небанківські компанії мають більше свободи в прийнятті ризиків, тож можуть пропонувати більш гнучкі умови або фінансувати тих клієнтів, ризик яких неприйнятний для банку. Міжнародний досвід свідчить, що на ринку однієї країни можуть успішно працювати 5-7 факторингових компаній.

Суть факторингу полягає у купівлі банком або спеціалізованою факторинговою компанією грошових вимог постачальника до покупця та їх інкасація за визначену винагороду. Факторингова компанія купує у своїх клієнтів платіжні вимоги до покупців на умовах негайної оплати 80-90 % вартості прямих поставок (за винятком комісійних), незалежно від терміну надходження виторгу від покупців.

Схема факторингової операції досить проста. Після отримання документів про постачання товарів (послуг) банк або фінансова компанія (фактор), здебільшого після перевірки платоспроможності покупця, виплачує своєму клієнту, як правило, від 60 % до 90 % суми платежу за поставлений товар або вартості наданої послуги. Інші 10-40 % суми боргу фактор тимчасово утримує у зв'язку з прийняттям ризику погашення боргу. У вартість факторингових послуг включається *плата за обслуговування (комісія) і плата за надані в кредит кошти*. У середньому на вітчизняному ринку комісія встановилася на рівні 0,5-3 % від вартості рахунків-фактур.

Факторинг актуальний для підприємств, які:

- 1) здійснюють поставки товарів (виконання робіт, надання послуг) з відстрочкою платежу (на умовах товарного кредиту) терміном від 15 до 60 днів;
- 2) прагнуть до нарощування обсягів поставок за умов маркетингової та технологічної готовності, але не мають достатнього фінансування обігових коштів.

Основними конкурентними перевагами факторингу, як для постачальників, так і для покупців, представлено в табл. 6.5.

Переваги факторингу для постачальників та покупців

Постачальники	Покупці
1) можливість збільшення кількості потенційних покупців за рахунок побудови ефективної системи продажу в кредит;	1) можливість проведення розрахунків із постачальниками з відстрочкою платежу після реалізації товару (робіт, послуг) кінцевому споживачу;
2) можливість збільшення обсягів поставок за рахунок збільшення кількості покупців;	2) можливість користування товарним кредитом, а тому відсутність необхідності в кредиті банку;
3) можливість трансформації дебіторської заборгованості у грошові кошти та досягнення, таким чином, балансу грошових потоків, збільшення за рахунок цього ліквідності та рентабельності поставок;	3) можливість збільшення обсягів закупівель із відстрочкою платежу.
4) можливість здійснення оптових закупівель значних партій товарів та, відповідно, підтримання розширеного асортименту, за рахунок наявності обігових коштів, для миттєвого задоволення вимог покупців;	
5) поліпшення ділового іміджу та платоспроможності через можливість проведення своєчасних розрахунків зі своїми кредиторами;	
6) зміцнення ринкової позиції;	
7) відсутність застави;	
8) гарантована відсутність іммобілізації оборотних коштів у дебіторську заборгованість.	

Альтернативою самостійному розширенню комерційного кредиту є факторинг, який здатен позитивно вплинути на ефективність управління дебіторською заборгованістю сільськогосподарських підприємств, відчутно збільшити обсяги залучених ресурсів тощо.

4. Облігації підприємств. Облігації підприємства розглядаються як класичний інструмент залучення суб'єктами господарювання позичкового капіталу на довгостроковий період. Облігації підприємств розміщуються юридичними особами тільки після повної сплати свого статутного капіталу. Таке розміщення борговий цінних паперів, як правило, розраховане не на якихось конкретних капіталодавців, а на ринок капіталів у цілому. Облігації – це цінні папери, що засвідчує внесення його власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання емітента відшкодувати йому номінальну вартість, проте не дають право на участь в управлінні емітентом. Облігації підприємств можуть існувати виключно у бездокументарній формі.

Не допускається розміщення облігацій підприємств для формування і поповнення статутного капіталу емітента, а також покриття збитків від господарської діяльності шляхом зарахування доходу від продажу облігацій як результату поточної господарської діяльності.

Облігації можуть випускатися об'єднаннями підприємств, акціонерними та іншими товариствами. За звичай, облігації розміщують великі АТ чи ТОВ, які мають достатній рівень кредитоспроможності та репутацію для успішного розміщення цінних паперів на ринку. Підприємства мають право розміщувати відсоткові або/та дисконтні облігації на суму, яка не перевищує трикратного розміру власного капіталу. Порядок емісії, обігу та викупу цільових облігацій підприємств встановлюється Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку.

Емітент може здійснювати емісію таких облігацій:

- відсоткових, що можуть мати фіксовану і плаваючу ставку);
- цільових;
- дисконтних;
- конвертованих (для акціонерних товариств).

Облігації можуть випускатися іменними (наприклад, конвертовані) і на пред'явника. Враховуючи те, що строк, на який розміщуються облігації, становить здебільшого від 5 до 15 років, для спрощення процедури передачі права власності більшість підприємств випускають облігації на пред'явника. Облігації підприємств повинні мати такі реквізити:

- найменування цінного папера – «облігація»,
- найменування і місцезнаходження емітента облігацій;
- найменування або ім'я покупця (для іменної облігації);
- номінальна вартість облігації;
- строки погашення, розмір і строки виплати процентів (для відсоткових облігацій);
- місце і дату випуску, а також серію і номер облігації;
- підпис керівника емітента або іншої уповноваженої на це особи, печатку емітента.

До основні переваги та недоліки цього інструменту фінансування представлено в табл. 6.6.

Таблиця 6.6

Переваги та недоліки фінансування на основі випуску облігацій

Переваги	Недоліки
диверсифікація капіталодавців, зокрема кредиторів	порівняно високий рівень накладних витрат, пов'язаних із випуском облігацій
залучення коштів здійснюється на довгостроковий період	ризик сплати завищених процентів, у разі зменшення ставок на ринку капіталів
податкові переваги, оскільки проценти за облігаціями відносяться на зменшення оподаткованого доходу емітента	через значну кількість держателів облігацій і широку географію їх знаходження можуть виникнути труднощі ведення переговорів з капіталодавцями у разі необхідності пролонгації
порівняно з акціями облігації є менш ризиковим об'єктом вкладення коштів для інвесторів	строків погашення

Умови випуску і розміщення облігацій підприємств визначаються приймається відповідним органом управління емітента згідно з нормами законів, що регулюють порядок створення, діяльності та припинення юридичних осіб відповідної організаційно-правової форми. Розміщення облігацій на ринку може здійснюватися або безпосередньо емітентом, або з допомогою фінансового посередника (через андеррайтера на основі договору). Реєстрацію випуску облігацій підприємств здійснює Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку.

В європейських країнах звичною є ситуація, коли розміщенням облігацій займаються банківські консорціуми, які викуповують усю емісію в емітента за певну винагороду, яка в середньому становить від 2,5 до 4,0 % вартості емісії.

Витрати, пов'язані із залученням коштів на основі емісії облігацій складаються з одноразових накладних витрат і поточних (чи остаточних) виплат доходів за облігаціями. Одноразові накладні витрати становлять у середньому 4-7 % вартості емісії.

Виділяють 10 етапів розміщення облігацій (табл. 6.7).

Таблиця 6.4

Порядок розміщення облігацій

Етапи	Назва	Характеристика
1	Прийняття рішення про випуск облігацій	рішення ухвалюється органом, уповноваженим на це установчими документами підприємства-емітента. Рішення оформляється протоколом та підписується керівником підприємства-емітента (скріплений печаткою).
2	Підготовка проспекту емісії	для підприємств, які будуть розміщувати облігації відкрито
3	Залучення до обслуговування випуску облігацій професійного учасника ринку цінних паперів	необхідно укласти договір з реєстратором про ведення реєстру, з Центральним депозитарієм цінних паперів на обслуговування випуску облігацій
4	Укладення договору емітентом з андеррайтером на розміщення (при потребі)	рішення про залучення андеррайтера ухвалюється органом, уповноваженим на це засновницькими документами підприємства-емітента
5	Оформлення проспекту емісії облігації і/або випуску облігацій	при відкритому розміщенні облігацій одночасній реєстрації підлягають проспект емісії облігацій і випуск облігацій, у разі ж закритого розміщення облігацій реєстрації підлягає тільки випуск облігацій
6	Оформлення та депонування глобального сертифіката	в Центральному депозитарії цінних паперів
7	Оприлюднення інформації про реєстрацію проспекту емісії облігацій	не пізніше 3 робочих днів після реєстрації інформаційного звіту про результати емісії облігацій реєструвальним органом
8	Розміщення облігацій	продаж облігацій здійснюється в національній валюті, а якщо це передбачено законодавством та проспектом або рішенням про емісію відповідного випуску облігацій, - в іноземній валюті
9	Затвердження результатів розміщення облігацій і отримання свідоцтва про розміщення облігацій підприємств	у тому випадку, якщо хоч одна облігація була розміщена, підприємство-емітент повинно скласти звіт про результати розміщення облігацій

Аудиторна робота (практичні заняття)

Мета заняття:

навчальна – засвоїти основні теоретичні та практичні аспекти, пов'язані з фінансуванням діяльності суб'єктів підприємництва за рахунок запозичених ресурсів.

виховна – навчити здобувача вищої освіти формально-логічному (розсудливому) і діалектичному (розумному) мисленню, вміню прогнозувати, передбачати ситуацію, набуті впевненості у прийнятті рішень, прагненню до постійного особистісного зростання.

Елементи заняття:

1. Організаційна частина: перевірка готовності до занять здобувачів вищої освіти, аудиторії, обладнання; відмітка в журналі присутніх.
2. Актуалізація опорних знань.
3. Викладення нового матеріалу:
 - 3.1. Тема заняття.
 - 3.2. Мотивація вивчення теми: мета (навчальна, виховна); завдання.
 - 3.3. План вивчення нового матеріалу.
4. Виклад нового матеріалу.
5. Закріплення нового матеріалу.
6. Підведення підсумків заняття.
7. Видача завдань самостійної роботи.

Навчальні питання, що виносяться для обговорення:

1. Охарактеризуйте позичковий капітал підприємств, його ознаки та складові.
2. Систематизуйте різновиди фінансових кредитів підприємства.
3. Розкрийте особливості оцінки кредитоспроможності підприємства та використання кредитного забезпечення.
4. Узагальніть порядок фінансування підприємства за рахунок емісії облігацій.
5. Дайте оцінку необхідності комерційного кредитування підприємств.
6. Проаналізуйте особливості застосування факторингу підприємством.

Методи навчання:

МН 1. Словесні методи (лекція); МН 2. Наочні методи (демонстрування, спостереження); МН 3. Практичні методи (практичні роботи, робота з навчально-методичною літературою);

МСМ 2. Методи стимулювання і мотивації обов'язку й відповідальності;

МНК 1. Методи усного контролю (усне опитування, обговорення теоретичних питань); МНК 2. Методи письмового контролю (контрольна робота, письмове виконання практичних завдань);

МНІ 4. Комп'ютерні і мультимедійні методи (дистанційне навчання).

Перелік практичних завдань:

Завдання 1

Визначити найбільш вигідний варіант розміщення грошових коштів на депозитному рахунку, якщо дохід нараховується за простим процентами.

Вихідні дані:

Перед інвестором стоїть завдання розмістити 500000 грн на депозитний вклад строком на 3 роки. Є чотири альтернативних способи нарахування відсотків за розміщення коштів.

	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
Спосіб № 1	11 % один раз в квартал	5 % один раз в два місяці	9 % один раз в квартал	4 % один раз в два місяці
Спосіб № 2	7 % один раз в чотири місяці	8 % один раз в квартал	10 % один раз в чотири місяці	6 % один раз в квартал
Спосіб № 3	15 % два рази в рік	11 % один раз в чотири місяці	13 % два рази в рік	8 % один раз в чотири місяці
Спосіб № 4	30 % один раз в рік	16 % два рази в рік	18 % один раз в рік	10 % два рази в рік

Завдання 2

Визначити найбільш вигідний варіант розміщення грошових коштів на депозитному рахунку, якщо дохід нараховується за складними процентами.

Вихідні дані:

Перед інвестором стоїть завдання розмістити 850000 грн на депозитний вклад строком на 1 рік. Є чотири альтернативних способи нарахування відсотків за розміщення коштів.

	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
Спосіб № 1	6 % один раз в два місяці	10 % один раз в квартал	7 % один раз в два місяці	12 % один раз в квартал
Спосіб № 2	9 % один раз в квартал	13 % один раз в чотири місяці	9 % один раз в квартал	15 % один раз в чотири місяці
Спосіб № 3	12 % один раз в чотири місяці	18 % два рази в рік	11 % один раз в чотири місяці	19 % два рази в рік
Спосіб № 4	15 % два рази в рік	22% один раз в рік	13 % два рази в рік	23 % один раз в рік

Завдання 3

Визначити наявність переваги одержання обладнання по лізингу, порівняно з придбанням його за рахунок кредиту під процент на рівні облікової ставки. Скласти графік лізингових платежів і визначити загальну суму витрат лізингоодержувача.

Вихідні дані:

Показник	<i>Варіант 1</i>	<i>Варіант 2</i>	<i>Варіант 3</i>	<i>Варіант 4</i>
Стартова вартість об'єкту лізингу (основний засіб – комбайн), грн	3000000	3000000	4500000	4500000
Період повної амортизації основного засобу, місяців	12	24	36	12
Метод нарахування амортизації	прямолінійний			
Облікова ставка, %	14	16	15	18
Щомісячні витрат по наданню кредитних та інших послуг, % від фактично задіяних основних засобів на початок місяця	5	3,5	4	2,5

Тип процентної ставки для розрахунку суми відсотків за користування кредитом використовується складний.

Для складання графіку лізингових платежів скористайтесь наступною таблицею:

Місяці	Загальна вартість об'єкта лізингу (основний засіб) на початок місяця, грн	Щомісячні амортизаційні відрахування, грн	Щомісячні відрахування в покриття лізингових послуг, грн	Сума щомісячних лізингових платежів, грн
1	2	3 =	4 = 2 *	5 = 3 + 4
I				
II				
III				
.....				

Завдання 4

Визначити суму, яку одержить підприємство Україна в результаті факторингу.

Вихідні дані:

Підприємство Україна 10 березня поточного року відвантажило продукцію підприємству Зоря на суму 2250000 грн. В договорі купівлі продажу зазначено, що підприємство Зоря має повністю розрахуватись за одержану продукцію до 25 серпня цього ж року.

10 липня підприємство Україна вирішило продати право на вимогу дебіторської заборгованості факторинговій компанії.

Облікова ставка 18 % річних.

Плата за послуги факторингу складає 2,5 %.

Розрахунки провести керуючись наступними умовами:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
<i>Відхилення (+,-) від вихідних даних становить</i>				
Вартість відвантаженої продукції	+11 %	-9 %	+12 %	-8 %
Облікова ставка	+1 %	+2 %	-3 %	-1 %
Плата за факторинг	-0,3 %	-0,2 %	+1,3 %	+0,6 %

Завдання 5

Визначити ефект фінансового левериджу та зробити висновок про доцільність використання позикових коштів

Вихідні дані:

За звітний період про підприємство відома наступна інформація:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Середньорічна вартість майна (активів) / капіталу (пасивів), грн	1250000	4280000	980000	2349000
Валовий прибу-	400000	1670000	179000	687000

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
ток, грн				
Питома вага власного капіталу в структурі балансу, %	60	55	52	60
Відсоткова ставка по кредиту, %	25	36	22	30

Для складання ефекту фінансового левериджу скористайтесь наступною таблицею:

№ п/п	Показник	Алгоритм розрахунку	Значення
1	Валовий прибуток, грн		
2	Середньорічна вартість активів, грн		
3	Величина позикового капіталу, грн		
4	Величина власного капіталу, грн		
5	Середньозважена вартість позикового капіталу, %		
6	Валова рентабельність активів, %		
7	Податковий коректор		
8	Диференціал фінансового левериджу		
9	Плече фінансового левериджу		
10	Ефект фінансового левериджу		

Завдання 6

Розрахувати показники, що характеризують структуру капіталу підприємства станом на кінець минулого та поточного року. Зробити висновки про рівень залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування своєї діяльності та його зміну за досліджуваний період.

Вихідні дані:

Відома наступна інформація з балансу підприємства

Стаття балансу підприємства	Значення, тис. грн			
	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Інформація станом на кінець минулого року				
Зареєстрований (статутний) капітал	600	720	480	920
Капітал у дооцінках	20	75	36	
Додатковий капітал	250	320	179	410
Резервний капітал	300	275	411	718
Нерозподілений прибуток	160	380	782	652
Вилучений капітал	12		66	110
Довгострокові кредити	800	320	450	920
Короткострокові кредити	220	620	1120	1200
Поточні зобов'язання	200	228	380	860
Зміни (+,-), %				
Зареєстрований (ста-	+5	+8	+5	+7

Стаття балансу підприємства	Значення, тис. грн			
	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
тутний) капітал				
Капітал у дооцінках	+2	-2	+5	-3
Додатковий капітал	+11	+4	+2	-12
Резервний капітал	+6	+11	+6	+4
Нерозподілений прибуток	+18	+21	+9	+9
Вилучений капітал	-2	+5	-5	+1
Довгострокові кредити	-11	+6	-12	+5
Короткострокові кредити	-9	+13	-22	-19
Поточні зобов'язання	+12	-17	+4	-3

Розрахунки провести в наступній таблиці:

Показник	Алгоритм розрахунку	Минулий рік	Поточний рік	Відхилення (+,-)	
				абсолютне	відносне, %
Коефіцієнт автономії					
Коефіцієнт концентрації залученого капіталу					
Коефіцієнт фінансової стабільності					
Коефіцієнт фінансового ризику					
Коефіцієнт фінансового лівериджу					
Коефіцієнт страхування бізнесу					
Коефіцієнт страхування власного капіталу					

Завдання 7

Розрахувати:

- 1) загальну суму, яку треба виплатити в період погашення облігацій;
- 2) загальну суму дисконту (доходу) інвесторів, які придбали облігації підприємства;
- 3) ефективну процентну ставку (середньорічний дохід) інвесторів, які придбали облігації підприємства, якщо:
 - 3.1) погашення облігацій здійснюватиметься в кінці періоду їх обігу;
 - 3.2) погашення облігацій здійснюватиметься щорічно рівними частинами.

Вихідні дані:

Емісія облігацій підприємства характеризується наступними параметрами:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Потреба підприємства у залученні фінансових ресурсів (загальна вартість емісії облігацій), грн	620000	570000	1104000	374000
Курс погашення облігацій, % від номіна-	100	100	100	100

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
льної вартості				
Період обігу облігацій, років	8	9	12	7
Номінальна відсоткова ставка, %	10	12	14	15

Завдання 8

Провести розрахунок погашення кредиту. Визначити розмір залишку основного боргу та витрати по відсотках за кредит на кінець кожного року.

Вихідні дані:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Величина отриманого кредиту, грн	250000	675000	900000	440000
Термін залучення кредитних ресурсів, років	8	4	6	11
Умови кредитування:				
- річна відсоткова ставка, %	18	20	22	14
- умова нарахування відсотків за користування кредитом (Носб ¹ / Нзб ²)	Нзб	Носб	Нзб	Носб
- частота нарахування відсотків (К / П / Р) ³	Р	К	П	Р

¹Носб – нарахування на основну суму боргу; ²Нзб – нарахування на залишок боргу; ³(К / П / Р) – К нарахування в кінці кварталу, П – нарахування в кінці півріччя, Р – нарахування в кінці року.

Методика виконання практичних завдань:

Завдання 1

Визначити, що вигідніше для підприємства: придбати обладнання по лізингу чи за рахунок кредиту під складні проценти.

Вихідні дані:

Початкова вартість об'єкта лізингу 60000 грн. Період повної амортизації основного засобу – 12 місяців (прямолінійний метод). Банківська ставка облікована у розмірі 30 % річних. Щомісячні відрахування в покриття витрат по наданню кредитних та інших послуг становлять 5 % в місяць від фактично задіяних основних засобів на початок звітного місяця.

Розв'язання

1. Розрахуємо суму щомісячних лізингових платежів та відрахувань у покриття витрат по наданню кредитних та інших послуг. Розрахунки проведемо в наступній таблиці:

Місяці	Загальна вартість обладнання на початок місяця, грн	Щомісячні амортизаційні відрахування, грн	Щомісячні відрахування в покриття лізингових послуг, грн	Сума щомісячних лізингових платежів, грн
1	2	$3 = 60000 \div 12$	$4 = 2 \times 5 \%$	$5 = 3 + 4$
1	60000	5000	3000	8000
2	55000	5000	1650	6650
3	50000	5000	1500	6500
4	45000	5000	1350	6350
5	40000	5000	1200	6200
6	35000	5000	1050	6050
7	30000	5000	900	5900
8	25000	5000	750	5750

Місяці	Загальна вартість обладнання на початок місяця, грн	Щомісячні амортизаційні відрахування, грн	Щомісячні відрахування в покриття лізингових послуг, грн	Сума щомісячних лізингових платежів, грн
9	20000	5000	600	5600
10	15000	5000	450	5450
11	10000	5000	300	5300
12	5000	5000	150	5150
Разом	x	60000	12900	72900

2. *Визначемо суму проценту, яку заплатить підприємство, якщо придбає обладнання за рахунок кредиту:*

$$60000 \times (1 + 0,3)^1 - 60000 = 18000 \text{ (грн)}.$$

Отже, за весь період дії лізингової угоди витрати лізингоодержувача складуть 72900 грн, при чому на покриття витрат по наданню кредитних та інших послуг припадає 12900 грн, що менше на 5100 грн від суми процентів у разі залучення кредиту на рівні облікової ставки. Отже, вигідніше придбати обладнання по лізингу.

Завдання 2

Визначити найбільш вигідний варіант розміщення грошових коштів на депозитному рахунку, якщо дохід нараховується за простими і складними процентами.

Вихідні дані:

Перед інвестором стоїть завдання розмістити 20000 грн на депозитний вклад строком на 2 роки. Є три альтернативних варіанти нарахування відсотків:

1 варіант – 4 % один раз в чотири місяці;

2 варіант – 17 % один раз в рік;

3 варіант – 5 % один раз в квартал.

Розв'язання:

Для розрахунку доходу використовуємо наступні формули:

$$I_{\text{пр}\%} = P \times (1 + i \times n) - P;$$

$$I_{\text{скл}\%} = P \times (1 + i)^n - P,$$

де $I_{\text{пр}\%}$ – сума доходу за простими процентами;

P – теперішня вартість грошових коштів;

i – ставка проценту за відповідний період, виражена десятковим дробом;

n – кількість періодів;

$I_{\text{скл}\%}$ – сума доходу за складними процентами.

1. *Знаходимо суму процентів, яку отримає вкладник за кожним із варіантів, якщо дохід нараховується за простими процентами:*

$$1 \text{ варіант: } 20000 \times (1 + 0,04 \times 6) - 20000 = 4800 \text{ (грн)};$$

$$2 \text{ варіант: } 20000 \times (1 + 0,17 \times 2) - 20000 = 6800 \text{ (грн)};$$

$$3 \text{ варіант: } 20000 \times (1 + 0,05 \times 8) - 20000 = 8000 \text{ (грн)}.$$

2. *Знаходимо суму процентів, яку отримає вкладник за кожним із варіантів, якщо дохід нараховується за складними процентами:*

1 варіант: $20000 \times (1 + 0,04)^6 - 20000 = 5306,38$ (грн);

2 варіант: $20000 \times (1 + 0,17)^2 - 20000 = 7378$ (грн);

3 варіант: $20000 \times (1 + 0,05)^8 - 20000 = 9549,11$ (грн).

Отже, третій варіант є найвигіднішим варіантом вкладання коштів на депозит як за простими, так і за складними процентами.

Завдання 3

Розрахувати суму, яку одержить підприємство «Аврора» у результаті проведення факторингової операції.

Вихідні дані:

Підприємство «Аврора» 25 травня відвантажило продукцію підприємству «Богдан» на суму 100000 грн із строком оплати 10 липня. Однак, 1 червня вирішує продати право на вимогу дебіторської заборгованості факторинговій компанії. Облікова ставка 20 % річних, плата за факторингові послуги 3 %.

Розв'язання:

1. Розраховуємо суму дисконту (Д) при передачі факторинговій компанії права вимоги дебіторської заборгованості за формулою:

$$Д = \frac{P \times C_{\%} \times T}{365},$$

де Р – розмір дебіторської заборгованості, що продається;

C% – ставка дисконту, виражена десятковим дробом;

T – строк у днях від дати продажу дебіторської заборгованості до дати її оплати.

$$Д = \frac{100000 \times 0,2 \times 39}{365} = 2137 \text{ (грн)}.$$

2. Визначаємо плату за факторингові послуги:

$$100000 \times 3 \% = 3000 \text{ (грн)}.$$

3. Розраховуємо загальні витрати підприємства «Аврора» від здійснення факторингової операції:

$$2137 + 3000 = 5137 \text{ (грн)}.$$

4. Знаходимо суму, яку одержить підприємство «Аврора» в результаті факторингу

$$100000 - 5137 = 94863 \text{ (грн)}.$$

Самостійна робота (домашні завдання)

Коротка характеристика змісту навчального матеріалу:

Позичковий капітал підприємства, його ознаки та складові. Фінансові кредити, їх характеристика. Довгострокові та короткострокові банківські кредити. Практична робота із залучення банківських кредитів. Кредитоспроможність підприємства. Кредитне забезпечення господарюючих суб'єктів. Кредит в іноземній валюті. Облігації підприємств, їх види та параметри. Емісія облігацій. Погашення облігацій підприємств. Облігації з нульовим купоном (Zerobond). Конвертовані облігації. Варанти, їх види та характеристика. Комерційні кредити. Факторинг.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати письмове повідомлення по одній із рекомендованих чи запропонованих самостійно, тем:

1. Особливості оцінки кредитоспроможності підприємства банком (на прикладі конкретного банку).
2. Аналіз найпоширеніших видів кредитного забезпечення в Україні.
3. Варант як різновид опціону.
4. Оцінка доцільності залучення кредитів банку з допомогою ефекту фінансового левериджу.
5. Вибір між придбанням основних засобів за рахунок кредиту та лізингу.
6. Вплив вартості позичкового капіталу на оптимальну структуру джерел фінансування підприємства.
7. Проблеми здійснення обліку векселів в Україні.
8. Особливості використання факторингу в Україні.
9. Кредитні програми підтримки малого і середнього бізнесу.
10. Фінансування підприємств за рахунок емісії облігацій: вітчизняний і зарубіжний досвід.
11. Проблемні питання кредитування сільськогосподарських підприємств.
12. Аналіз облігацій із нульовим купоном в Україні.
13. Організація лізингових операцій в Україні.
14. Особливості залучення іноземних кредитів.

Питання для самоконтролю:

1. Сутність, ознаки і класифікація позичкового капіталу підприємства.
2. Організація фінансової роботи по залученню банківського кредиту.
3. Вплив кредитоспроможності на рішення щодо надання кредиту.
4. Гарантії, застава та поручительство як основні види забезпечення кредиту.
5. Особливості державного кредитування, одержання іноземних позик та отримання кредитів в іноземній валюті.
6. Залучення капіталу з допомогою емісії облігацій.
7. Конвертовані облігації як спосіб залучення коштів та збільшення статутного капіталу.
8. Ефективна ставка процента для емітента облігацій та інвестора.
9. Оцінка вартості комерційного кредитування.
10. Факторингові операції комерційних банків та факторингових компаній.

Форма контролю – підготовка реферату.

Рекомендована література (джерела інформації для засвоєння теми)

1. Аранчій В.І, Бойко Л.М., Черненко Л.В. Гроші та кредит. Навчальний

посібник. Львів: Магнолія 2006, 2010. 300 с.

2. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Бражник Л. В. Фінанси підприємств : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2018. 350 с.

3. Бражник Л.В., Дорошенко О.О. Вибір фінансової стратегії розвитку підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38. С. 99-103.

4. Бражник Л.В., Дорошенко О.О. Діяльність інститутів спільного інвестування в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 42. С. 279-284. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct42-47>.

5. Бражник Л.В. Фінансові ресурси підприємства: їх формування та використання. *Економіка та суспільство*. 2018. № 14. С. 778-783. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua>.

6. Зятковський І. В., Зятковська Л. І., Романів М. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Чернівці : Золоті литаври, 2007. 274 с.

7. Квасницька Р.С. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Магнолія-2006, 2013. 631 с.

8. Кравчук О. М., Лещук В. П. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 504 с.

9. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 268 с.

10. Терещенко О. О., Невмержицький Я. І., Куліш А. П. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2006. 312с.

11. Філіна Г. І. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Київ : Центр учб. л-ри, 2010. 320 с.

12. Чумак В. Д., Собчишин В. М. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч.-метод. посіб. Полтава : ПДАА, 2015. 188 с.

Тема 7. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва на етапі реорганізації

Теоретичний матеріал (лекція)

Навчальні питання:

1. Реорганізація як напрям фінансової діяльності підприємства
2. Реорганізація шляхом укрупнення підприємств
3. Реорганізація підприємства, спрямована на розукрупнення

1. Реорганізація як напрям фінансової діяльності підприємства. У сучасних умовах економіки менеджери аграрних підприємств та організацій усвідомили, що для виживання та забезпечення конкурентоспроможності необхідно постійно змінювати вектори діяльності. Для більшості українських підприємств постійна адаптація діяльності до зовнішніх змін та пошук оптимальної моделі реорганізації, яка допомогла б досягти бажаних результатів з найменшими втратами, є головною умовою виживання.

Реорганізація – це повна або часткова зміна власників корпоративних прав підприємства, зміна організаційно-правової форми організації бізнесу, ліквідація окремих структурних підрозділів або створення на базі одного підприємства кількох, наслідком чого майно, кошти, права та обов'язки передаються іншому суб'єкту підприємництва. У процесі реорганізації може бути задіяний один або кілька суб'єктів господарської діяльності.

Рішення щодо здійснення реорганізації підприємств слід розглядати в контексті стратегічного менеджменту. Основними *причинами* реорганізації здебільшого виокремлюють такі:

- суттєве нарощення масштабів діяльності підприємства;
- згортання виробничої діяльності;
- потреба у проведенні фінансової санації;
- необхідність зміни повноти відповідальності власників за зобов'язаннями підприємства;
- диверсифікація діяльності;
- податкові умови;
- потреба у збільшенні власного капіталу.

Реструктуризація може бути спрямована на зміну наступного: правового статусу майна; організаційної структури підприємства; виробничої структури; структури виробничої програми; структури залученого капіталу; структури активів; структури доходів і витрат; структури персоналу тощо.

Таким чином, причини та мотиви, які спонукають засновників і керівництво підприємства до прийняття рішення щодо реорганізації, визначають в майбутньому і її форму.

За формальними ознаками розрізняють три напрями реорганізації (рис. 7.1).

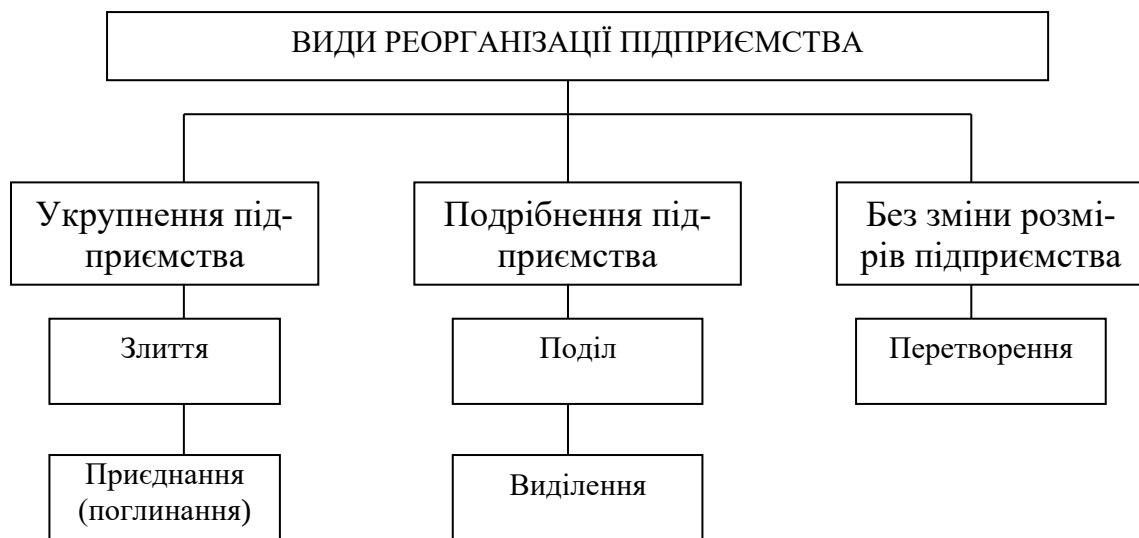

Рис. 7.1. Форми корпоративної реструктуризації підприємств

Процес реорганізації підприємства здійснюється з дотриманням вимог антимонопольного законодавства, за рішенням власників, а у деяких випадках – за рішенням власників та за участю працівників або органу, уповноваженого створювати такі підприємства, чи за рішенням суду.

Основою оцінки економічної ефективності та фінансового стану аграрних підприємств, що підлягають процедурі реструктуризації, є детальний аналіз їх господарсько-фінансової діяльності з метою оцінки його вартості. При виборі оптимального варіанту здійснення реструктуризації найбільш привабливим є такий, що передбачає чітке визначення приватної власності на землю і майно та усвідомлення власником відповідальності за результати господарювання.

Важливим напрямком структурної перебудови сучасних агроформувань є створення різноманітних інтегрованих об'єднань, де технологічна взаємопов'язаність виробництва сільськогосподарської сировини, її заготівлі, переробки, випуску і збуту готової продукції забезпечує максимальне використання матеріально-технічних, фінансових, земельних і трудових ресурсів.

Слід розуміти, що єдиної універсальної моделі реструктуризації не існує. Для кожного конкретного підприємства вона залежить від його розміру, структури, технології, ресурсів, кваліфікації працівників, рівня менеджменту, загроз і можливостей, становища на ринку і конкуренції, поточного стану і наявних проблем. Кожний проект реструктуризації вимагає індивідуального підходу. При цьому беруться до уваги цілі реструктуризації, її масштаби та глибина, джерела фінансування, можливі соціальні наслідки та їх згладжування.

Важливим документом, який складається під час реорганізації підприємств, є передатний або роздільний баланс (передатний складається у разі злиття чи приєднання підприємств, роздільний – при поділі чи виділенні).

Необхідною передумовою реорганізації суб'єктів господарювання є відповідна прийнята ухвала власників (чи інших уповноважених на це органів), яка приймається після детального економіко-правового обґрунтування менеджментом підприємства доцільності такої операції. Доведення до носіїв рішень переваг реорганізації здійснюється в ході доповіді про реорганізацію.

Важливим документом, який визначає права та обов'язки сторін у ході реорганізації і має забезпечувати швидке її проведення та безперебійну роботу підприємств, є *програма про умови проведення реорганізації*.

Відокремлюють основні складові структури програми реструктуризації:

1. Резюме. Воно відображає загальну інформацію про підприємство; причини, що спонукали підприємство до реструктуризації; основні цілі реструктуризації; головні напрями реструктуризації; кількісні та якісні результати, які очікується отримати в результаті реструктуризації.

Після характеристики поточного стану підприємства для переконливого обґрунтування необхідності реструктуризації важливо показати, яким буде підприємство у разі збереження існуючих тенденцій. Така оцінка дасть змогу не тільки довести необхідність реструктуризації, але і визначити цілі та напрями реструктуризації. Під основними напрямками реструктуризації розуміють сфери діяльності підприємства, де будуть запроваджуватися зміни. Закінчується резюме представленням очікуваних в результаті реструктуризації кількісних та якісних результатів.

2. Програма реструктуризації – це перелік заходів у межах основних напрямів. Програма розробляється для всього підприємства, має укрупнений характер, передбачає етапність тих чи інших дій із зазначенням строків і задіяних служб та підрозділів.

3. План реструктуризації розробляється шляхом деталізації програми реструктуризації. План містить перелік конкретних дій по кожному заходу, терміни початку і закінчення дій, відповідальних осіб і виконавців, необхідні ресурси (кошти), очікувані результати.

План реорганізації в обов'язковому порядку має регламентувати такі питання:

- призначення комісій для проведення реорганізації у складі представників підприємств, що реорганізуються;

- повний перелік та обсяг активів і джерел фінансування підприємств, що реорганізуються, які підлягають прийманню-передачі в обмін на корпоративні права правонаступника, а також терміни та механізм оформлення такої передачі;

- перелік документів фінансового та управлінського обліку, бланків суворой звітності, архівів, що підлягають прийманню-передачі, а також терміни передачі;

- умови обміну корпоративних прав реорганізованих підприємств на корпоративні права підприємств, які є їх правонаступниками, а також суми можливих доплат чи компенсацій)

- терміни обміну цінних паперів учасників підприємства, що реорганізується, на цінні папери підприємства- правонаступника, порядок реалізації часток учасниками та інші організаційні питання, що пов'язані з формуванням статутного капіталу;

- права, які надаватимуться підприємством- правонаступником власникам корпоративних прав, інших цінних паперів та спеціальних прав, емітованих підприємствами, що припиняють свою діяльність у результаті реорганізації;

- економіко-правові наслідки реорганізаційних заходів для працівників підприємств, що реорганізуються.

У разі реорганізації підприємства слід враховувати ряд *законодавчих передумов і вимог*, а саме:

- порядок державної реєстрації (перереєстрації) та ліквідації суб'єктів підприємництва;
- вимоги антимонопольного законодавства;
- вимоги щодо захисту інтересів кредиторів підприємства, його засновників, працівників тощо;
- порядок емісії акцій (у разі реорганізації АТ);
- можливі екологічні, демографічні та інші наслідки локального масштабу.

У результаті реорганізації підприємства виникає необхідність у ліквідації державної реєстрації одних підприємств та реєстрації або перереєстрації інших. У разі, якщо реорганізація пов'язана зі створенням на базі підприємств, що реєструються, нових юридичних осіб, у засновницьких документах останніх слід відобразити дану обставину.

Необхідність перереєстрації підприємства виникає, якщо реорганізація підприємства призводить до змін:

- 1) організаційно-правової форми організації бізнесу;
- 2) форми власності;
- 3) назви юридичної особи.

У результаті реорганізації у підприємств, до яких здійснюється приєднання або від яких відокремлюються деякі структурні підрозділи, може виникнути потреба внесення змін і доповнень до засновницьких документів, які також підлягають державній реєстрації. Внесення цих змін або доповнень оформляється у вигляді окремих додатків або шляхом викладення нових установчих документів.

Антимонопольним законодавством України передбачено, що в окремих випадках з метою запобігання монополізації ринків такі види реорганізації, як злиття, поглинання, приєднання, можуть бути здійснені лише за умови одержання згоди на це Антимонопольного комітету України.

Зазначимо, що згідно Закону України «Про захист економічної конкуренції» монопольним вважається становище підприємця, частка якого на ринку певного товару перевищує 35 %. Після вирішення загальними зборами власників підприємств рішення щодо реорганізації слід письмово повідомити кожного з кредиторів.

Коли відбувається злиття, приєднання, виділення, поділ чи перетворення слід дотримуватися правових вимог щодо захисту інтересів кредиторів, зокрема стосовно переведення боргу на правонаступників. Ці вимоги зводяться до такого:

- а) передача боргу на іншу особу допускається лише за згодою кредитора;
- б) новий боржник має право висувати всі заперечення проти вимог кредитора;
- в) порука та встановлена третьою особою застава припиняються з пере-

данням боргу, якщо поручитель або заставадавець не виявив згоди відповідати за нового боржника;

г) уступка вимог та передача боргу, базуються на угоді, укладеній у письмовій формі.

Реорганізація не може бути завершена до владнання проблематики заборгованості. При цьому кредитор може звернутися з письмовою вимогою про здійснення підприємством-боржником однієї з дій: забезпечення виконання зобов'язань шляхом укладання договорів застави чи поруки; дострокового виконання зобов'язань та відшкодування збитків, якщо інше не передбачено угодою між підприємством, що реорганізується, та боржником.

У процесі реорганізації акціонерного товариства цей процес регламентується положеннями та рекомендаціями Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку.

Публічні акціонерні товариства, що формуються в результаті реорганізації (злиття, поділ, виділення та перетворення), а також товариства, до яких здійснюється приєднання, зобов'язані зареєструвати інформацію про емісію акцій. Для цього, окрім стандартного набору документів, який подається при звичайній емісії, слід подати такі документи:

- нотаріально засвідчену копію договору про злиття (приєднання, поділ, виділення, перетворення);
- рішення вищих органів підприємств, які беруть участь у реорганізації;
- передатний (роздільний) баланс.

Реєстрація інформації про емісію акцій АТ, які створені шляхом реорганізації, здійснюється до державної реєстрації зазначених товариств як суб'єктів підприємницької діяльності.

Приймаючи фінансові рішення в процесі реорганізації підприємств, слід враховувати такий важливий фактор, як податковий аспект. Зокрема, можливість виникнення об'єкта оподаткування в результаті засвідчення у фінансовій звітності прихованих резервів. При здійсненні передачі майнових прав та обов'язків слід вбачати те, що передача активів від одного суб'єкта до іншого не оподатковується лише в тому випадку, якщо ця передача здійснюється як внесок одного підприємства в статутний капітал іншого для формування цілісного майнового комплексу останнього в обмін на його корпоративні права. Реорганізаційний прибуток для власників може виникнути в тому разі, якщо вартість чистих активів, що передаються правонаступнику, перевищує номінальну вартість корпоративних прав, емітованих реорганізованим підприємством.

2. Реорганізація шляхом укрупнення підприємств. *До основних форм реорганізації, результатом яких є укрупнення підприємств, належить злиття кількох підприємств в одне, приєднання одного або кількох підприємств до одного, вже функціонуючого підприємства, а також придбання підприємства.*

Порядок відображення у фінансовому обліку та звітності придбання інших підприємств, гудвілу, який виник при придбанні або злиття, а також розкриття інформації про об'єднання підприємств встановлено Н(С)БО 19 «Об'єднання підприємств». Згідно з ним результатом об'єднання підприємств

може бути:

- придбання одним підприємством частини капіталу іншого або активів в обмін на грошові кошти;
- отримання інших активів або зобов'язань;
- реєстрація нової юридичної особи;
- отримання контрольного пакета акцій;
- передача активів об'єднаних підприємств іншому підприємству та ліквідація одного з підприємств, що об'єднуються.

Укрупнення підприємств здійснюється, якщо виникає можливість отримати економічну вигоду для всіх учасників реорганізації. До основних мотивів, які впливають на рішення щодо реорганізації шляхом укрупнення, можна віднести такі:

1. *Ефект синергізму.* Синергізм – це умова, за якої загальний результат є більшим за суму часток. При цьому вартість підприємства після реорганізації перевищує загальну вартість окремих підприємств до реорганізації. Цей ефект синергізму досягається завдяки дії таких чинників: а) економія на витратах, яка проявляється при збільшенні масштабів виробництва; б) економія фінансових ресурсів; в) збільшення контролю на ринку.

2. *Бажання заволодіти ліцензіями, патентами, ноу-хау іншого підприємства,* які є в його розпорядженні.

3. *Отримання надійного постачальника засобів виробництва* (наприклад, сировини чи комплектуючих).

4. *Зменшення ризику* при завоюванні нових ринків збуту та збільшення їх кількості.

5. *Зменшення кількості конкурентів.*

6. *Податкові переваги.* Прибуткове підприємство може купити компанію, яка має від'ємний об'єкт оподаткування, і таким чином отримати економію на податкових платежах.

7. *Придбання активів* за ціною, яка може бути нижча за вартість заміщення, передачі технологічних і управлінських знань і навичок (технологічні трансферти) тощо.

8. *Диверсифікація* активів та діяльності з метою зменшення ризиків і підвищення ефективності бізнесу.

9. *Попередження захоплення компанії* великими корпоративними «хижаками» та збереження контролю над підприємством.

10. *Особисті мотиви вищої ланки менеджерів,* авторитет і престиж яких підвищуються зі збільшенням розмірів бізнесу, яким вони керують.

В антимонопольних законодавствах більшості країн розрізняють горизонтальне злиття (приєднання, поглинання), вертикальне та діагональне.

Горизонтальне укрупнення – це об'єднання двох або більше підприємств, які виробляють однаковий тип товару або надають однакові послуги.

Вертикальне укрупнення – це об'єднання одного підприємства з його постачальником сировини або споживачем продукції.

Діагональне укрупнення – це об'єднання суб'єктів підприємництва різних галузей і сфер діяльності (здійснюється здебільшого з метою диверсифікації ді-

яльності).

У традиційному розумінні *злиття* означає припинення діяльності двох або кількох підприємств як юридичних осіб та передачу належних їм активів і зобов'язань до правонаступника, який створюється в результаті злиття. Фінансова звітність, зокрема баланси підприємств при цьому консоліднуються.

Приєднання означає зупинення діяльності одного підприємства як юридичної особи та передачу належних йому майнових прав та зобов'язань до правонаступника.

Отже, головна відмінність між злиттям та приєднанням полягає в тому, що у випадку злиття всі майнові права та обов'язки кількох юридичних осіб концентруються на балансі одного підприємства, яке є наново створеним, а при приєднанні – на балансі вже функціонуючого на момент прийняття рішення про приєднання підприємства.

Порядок реорганізації підприємства шляхом *злиття* включає ряд взаємопов'язаних етапів:

Перший етап реорганізації полягає в прийнятті рішення вищими органами підприємств, що реорганізуються, про обрану форму реорганізації. Одночасно з прийняттям рішення узгоджується програма реорганізаційної угоди.

На *другому* етапі між власниками підприємств, що реорганізуються, укладається угода про умови проведення злиття.

Третій етап зводиться до перевірки фінансово-господарської діяльності підприємств аудиторською фірмою (якщо це передбачено законодавством чи реорганізаційною угодою). Наразі здійснюється оцінка вартості підприємств у цілому та окремих майнових об'єктів. При потребі до процесу оцінки залучається оцінювач. Правильна оцінка майна має вагоме значення при розрахунку частки корпоративних прав підприємства- правонаступника, якими володітимуть власники кожного з реорганізованих підприємств.

Четвертий етап – проведення засновницьких зборів юридичної особи, яка виникає в результаті злиття. Потім розпочинається підготовка засновницьких документів правонаступника.

На *п'ятому* етапі відбувається реєстрація випуску акцій у НКЦПФР та публікація інформації про емісію акцій акціонерного товариства, яке створюється шляхом злиття (у разі, якщо в результаті реорганізації створюється АТ). На даному етапі здійснюється обмін часток у статутних капіталах товариств, що реорганізуються, на письмові зобов'язання про видачу відповідної їх кількості правонаступнику.

Шостий етап передбачає проведення зборів засновників підприємства, яке створюється в результаті злиття, затверджують статут підприємства та інші установчі документи.

На *сьомому* етапі відбувається остаточне узгодження та підписання передатних балансів між підприємствами-попередниками та правонаступником.

Восьмий етап передбачає виключення підприємств-правопопередників з державного реєстру.

Етапи реорганізації підприємства шляхом *приєднання* подібні до етапів при реорганізації шляхом злиття. Проте має певні особливості, що пов'язані з

тим, що внаслідок приєднання нова юридична особа не створюється, а відбувається лише внесення змін у засновницькі документи правонаступника.

Важлива і складна фінансова проблема, яка виникає при злитті чи приєднанні підприємств є визначення правильного *співвідношення обміну* корпоративних прав у статутному капіталі підприємств, що реорганізуються, на акції або частки в статутному капіталі підприємства- правонаступника.

Необхідним елементом злиття чи приєднання є складання передатного балансу на день припинення його діяльності. У даному випадку передатний баланс має силу акта приймання-передачі та підписується директорами та головними бухгалтерами підприємства, що реорганізується, а також підприємства- правонаступника.

Деяких завдань реорганізації підприємств (диверсифікація, вступ на ринок, одержання доступу до ресурсів, створення конернів, холдингів тощо) можна досягти не лише на основі злиття чи приєднання підприємств, а і в результаті придбання значного пакета корпоративних прав інших суб'єктів господарювання (*поглинання*). Такого роду операції у фінансовій літературі досить часто об'єднують під поняттям «аквізиція» (acquisition).

Аквізиція (від лат. *acquisitio* – придбавати, досягати) – це купівля корпоративних прав підприємства, у результаті чого покупець набуває контроль над чистими активами та діяльністю такого підприємства. Придбання може здійснюватися в обмін на передачу активів, прийняття покупцем на себе зобов'язань.

Почупцем вважають суб'єкта підприємництва, до якого переходить контроль над господарською діяльністю іншого підприємства. Підкреслимо, що в результаті класичної операції аквізиції підприємство – об'єкт поглинання зберігає статус юридичної особи, існуючу правову форму організації бізнесу, але при цьому змінюються суб'єкти контролю над ним. Досить часто операції поглинання (приєднання, злиття) здійснюються через фінансових посередників, які за відповідну винагороду відшуковують на ринку відповідні об'єкти для аквізиції.

3. Реорганізація підприємства, спрямована на розукрупнення. Розукрупнення підприємства (поділ, виділення) здійснюється, як правило, в таких випадках:

1. Якщо поряд з прибутковими секторами діяльності у підприємства є значна кількість збиткових виробництв. Метою такої форми реорганізації є виділення підрозділів, які санаційно спроможні для проведення їх фінансового оздоровлення. Структурні ж підрозділи, які не підлягають санації, залишаються у структурі підприємства, яке з часом оголошується банкрутом.

2. Якщо високий рівень диверсифікації сфер діяльності у підприємств і до них виявляють інтерес декілька інвесторів. Тож, у результаті розукрупнення кожен з інвесторів може вкласти кошти в ту сферу, яка його найбільше приваблює, не обтяжуючи себе при цьому непрофільними виробничими структурами.

3. При проведенні передприватизаційної підготовки державних підприємств з метою підвищення їх інвестиційної привабливості.

4. За рішенням антимонопольного комітету, якщо підприємства зловжи-

вають монопольним становищем на ринку (може бути прийнято рішення про примусовий поділ даних монопольних утворень).

5. Якщо виникає потреба у створенні інтегрованих корпоративних структур (концернів, холдингів), наприклад у результаті виділення з материнської компанії дочірніх підприємств.

Реорганізація підприємства, яке підлягає примусовому розукрупненню, здійснюється монополістом самостійно за умови ліквідації даного монопольного утворення на ринку.

Примусовий поділ не застосовується у випадках:

а) якщо немає можливості організаційного або територіального відокремлення підприємств, структурних підрозділів чи структурних одиниць;

б) якщо є наявний досить тісний технологічний зв'язок підприємств, структурних підрозділів чи структурних одиниць (якщо частка внутрішнього обороту в загальному обсязі валової продукції підприємства становить менше 30 %).

Розрізняють дві основні форми розукрупнення – *поділ та виділення*.

Реорганізація шляхом поділу – це спосіб змін, за якого одна юридична особа припиняє свою діяльність, а на її базі створюється кілька нових підприємств, оформлених у вигляді самостійних юридичних осіб. Така реорганізація характеризується певними особливостями:

- до рішення про реорганізацію обов'язково мають бути включені положення, які визначають спосіб розподілу між правонаступниками капіталу підприємства (статутного, резервного тощо);

- угода про реорганізацію укладається між групами засновників підприємств, які створюються в результаті поділу;

- при підготовці установчих документів кожного новоствореного підприємства має бути враховано, що воно створюється шляхом поділу і бере на себе у відповідній частині майнові права та обов'язки цього реорганізованого підприємства;

- підприємствами- правонаступниками та підприємством, яке реорганізується, підписується роздільний баланс.

- угода про реорганізацію шляхом поділу, окрім інших стандартних позицій, має містити:

- а) весь перелік та обсяг активів і пасивів балансу, що підлягають передачі кожному правонаступнику;

- б) термін складання роздільного балансу з тлумаченням кожної статті.

Якщо кількість засновників підприємства, що реорганізується, менша за кількість підприємств, що створюються в результаті поділу, то частка кожного засновника в його статутному капіталі відповідним чином розподіляється між новоствореними підприємствами. Кожен із засновників стає співзасновником кожного (або деяких) з підприємств- правонаступників.

На практиці можна зустріти особливий вид поділу, який має деякі спільні риси з приєднанням. За цього способу реорганізації активи та пасиви реорганізованого підприємства переходять не до новостворених, а до вже функціонуючих підприємств. Власники реорганізованого підприємства згідно із заздалегідь визначеними пропорціями наділяються корпоративними правами підприємств,

до яких перейшли активи та пасиви.

Реорганізація шляхом виділенням передбачає, що підприємство може бути створене в результаті відокремлення зі складу діючого підприємства одного або кількох структурних підрозділів, а також на базі структурної одиниці діючих об'єднань за рішенням їх трудових колективів, за згоди власників або уповноваженого ними органу.

При виділенні з підприємства одного або кількох нових підприємств до кожного з них переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частинах майнові права та обов'язки реорганізованого підприємства. При такій формі реорганізації підприємство продовжує свою фінансово-господарську діяльність. Воно не втрачає статусу юридичної особи, а лише вносить зміни до установчих документів згідно з чинним законодавством.

Етапи реорганізації підприємства шляхом виділення в основному збігаються з тими, які були описані у разі реорганізації шляхом поділу. Виключенням є лише останній етап, оскільки при виділенні реорганізоване підприємство не виключається з державного реєстру.

Важливим елементом розукрупнення є роздільний баланс, в якому відображається частка майна, вимог і зобов'язань, яка передається підприємствам, що утворюються в результаті поділу чи виділення.

У роздільному балансі показуються баланси новостворених підприємств на момент початку їх фінансово-господарської діяльності. Перед складанням роздільного балансу слід провести підготовчу роботу щодо забезпечення реальності статей, які будуть відображені в ньому. Для досягнення цієї цілі проводиться інвентаризація всіх майнових прав і зобов'язань підприємства, що реорганізується. Особлива увага при цьому звертається на виявлення та списання майна, непридатного до використання, та безнадійної дебіторської заборгованості.

На практиці досить часто виникає ситуація, коли через певний проміжок часу з моменту започаткування бізнесу змінюються параметри критеріїв, що визначають вибір форми організації бізнесу. Це може бути зумовлено зміною податкового законодавства, необхідністю розширення можливостей фінансування, у т. ч. поліпшення кредитоспроможності, залучення нових інвесторів, коригування стратегічних цілей тощо.

З цією метою, щоб привести у відповідність правову форму організації бізнесу до внутрішніх та зовнішніх умов застосовують таку форму реорганізації, як перетворення.

Реорганізація шляхом перетворення – це спосіб, який передбачає зміну форми власності або організаційно-правової форми юридичної особи без припинення фінансово-господарської діяльності підприємства. При перетворенні одного підприємства в інше до підприємства, яке щойно виникло, переходять усі майнові права та обов'язки колишнього підприємства. Найпоширенішими прикладами перетворення підприємств є:

- товариство з обмеженою відповідальністю перетворюється в акціонерне товариство;
- приватне підприємство перетворюється в товариство з обмеженою від-

повідальністю;

- приватне акціонерне товариство перетворюється у публічне.

Важливим є те, що розмір частки (у відсотках) кожного засновника (учасника, акціонера) в статутному капіталі підприємства, що реорганізується, повинен дорівнювати розміру його частки в статутному капіталі товариства, створеного в результаті перетворення.

Розглянемо один із варіантів перетворення – реорганізація товариства з обмеженою відповідальністю на публічне акціонерне товариство. Така реорганізація проводиться шляхом реєстрації випуску акцій у порядку, передбаченому законодавством про цінні папери і фондову біржу, з одночасним внесенням відповідних змін до статуту підприємства.

На першому етапі вищий орган товариства з обмеженою відповідальністю приймає рішення про перетворення, яке оформлюється протоколом. Протокол в обов'язковому порядку повинен мати рішення про формування статутного капіталу та випуск акцій, а також інші відомості про емітента та умови розміщення акцій. Після цього здійснюється реєстрація в НКЦПФР інформації про відкриті підписку на акції та публікація даної інформації.

На другому етапі відбувається обмін свідоцтв учасників про внесення вкладу до статутного капіталу ТОВ на тимчасові свідоцтва (письмові зобов'язання) про видачу відповідної кількості акцій АТ, яке створюється в результаті перетворення.

На третьому етапі проводять установчі збори АТ, на яких приймається рішення про його створення та затверджується засновницький документ у новій редакції. Установчі збори публічного акціонерного товариства підбивають підсумки проведеної підписки на акції і засвідчують створення ПАТ, обирають виконавчий орган і ревізійну комісію. В установчих документах новоствореного внаслідок перетворення підприємства обов'язково має бути зазначено, що воно створюється внаслідок перетворення ТОВ у ПАТ, яке бере на себе всі його майнові права та обов'язки і є його правонаступником.

На четвертому етапі проводять перереєстрацію АТ в державних органах реєстрації.

Заключний п'ятий етап передбачає обмін письмових зобов'язань і тимчасових свідоцтв на акції АТ, створеного в результаті перетворення.

Аудиторна робота (практичні заняття)

Мета заняття:

навчальна – засвоїти основні теоретичні та практичні аспекти, пов'язані з фінансовою діяльністю суб'єктів підприємництва на етапі реорганізації підприємства.

виховна – навчити здобувача вищої освіти формально-логічному (розсудливому) і діалектичному (розумному) мисленню, вмінню прогнозувати, передбачати ситуацію, набуті впевненості у прийнятті рішень, прагненню до постійного особистісного зростання.

Елементи заняття:

1. Організаційна частина: перевірка готовності до занять здобувачів вищої освіти, аудиторії, обладнання; відмітка в журналі присутніх.
2. Актуалізація опорних знань.
3. Викладення нового матеріалу:
 - 3.1. Тема заняття.
 - 3.2. Мотивація вивчення теми: мета (навчальна, виховна); завдання.
 - 3.3. План вивчення нового матеріалу.
4. Виклад нового матеріалу.
5. Закріплення нового матеріалу.
6. Підведення підсумків заняття.
7. Видача завдань самостійної роботи.

Навчальні питання, що виносяться для обговорення:

1. Дайте характеристику реорганізації як напряду фінансової діяльності підприємства та систематизуйте загальні передумови реорганізації.
2. Розкрийте сутність і основні завдання реорганізації, спрямованої на укрупнення підприємства.
3. Узагальніть відмінності між злиттям, приєднанням і поглинанням (аквізицією).
4. Проаналізуйте основні засади реорганізації підприємства, спрямованої на його розукрупнення.
5. Охарактеризуйте перетворення як особливу форму реорганізації підприємства.

Методи навчання:

МН 1. Словесні методи (лекція); МН 2. Наочні методи (демонстрування, спостереження); МН 3. Практичні методи (практичні роботи, робота з навчально-методичною літературою);

МСМ 2. Методи стимулювання і мотивації обов'язку й відповідальності;

МНК 1. Методи усного контролю (усне опитування, обговорення теоретичних питань); МНК 2. Методи письмового контролю (контрольна робота, письмове виконання практичних завдань);

МНІ 4. Комп'ютерні і мультимедійні методи (дистанційне навчання).

Перелік практичних завдань:

Завдання 1

Визначити ліквідаційну та економічну вартість підприємства. Зробити висновок про те, що вигідніше: ліквідація чи реорганізація?

Вихідні дані:

Від реалізації необоротних активів в результаті ліквідації підприємство планує отримати:

- III група 12500 тис. грн (витрати пов'язані з реалізацією (ВПР) – становлять 4,5 %);
- IV група на 19 % менше ніж III група (ВПР – 3,8 %);

- V група на 26 % менше ніж III група (ВІР – 2,2 %);
- VII група на 18 % більше ніж IV група (ВІР – 4,1 %);
- VIII група на 2 % більше ніж V група (ВІР – 5,2 %)

За прогностичними розрахунками підприємства середньорічний чистий грошовий потік у випадку реорганізації складе – 6500 тис. грн.

Підприємство на кінець звітної періоду мало обсяг капіталу в розмірі ? тис. грн, який був з формований за рахунок: зареєстрованого (статутного) капіталу – 675 тис. грн, вартість якого 21 %; нерозподіленого прибутку – 337,5 тис. грн (вартість 18 %); короткострокового банківського кредиту – 787,5 тис. грн (вартість 17 %) та кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги – 450 тис. грн (вартість 6 %).

Розрахунки провести керуючись наступними умовами:

	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Відхилення (+,-) від вихідних даних становить:				
Дохід від реалізації необоротних активів III групи	-9	+4	-7	-7
Прогнозний середньорічний чистий грошовий потік	+11	+7	-11	+13
Зареєстрований (статутний) капітал	+12	+6	-17	-22
Нерозподілений прибуток	-11	+14	-1	-5
Короткостроковий банківський кредит	-8	-6	+4	+8
Кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги	+7	-3	-19	+1

Розрахунки відобразити наступним чином:

Показник	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Ліквідаційна вартість підприємства, тис. грн				
Прогнозний середньорічний чистий грошовий потік, тис. грн				
Середньозважена вартість капіталу ¹ , %				
Економічна вартість підприємства, тис. грн				

¹Середньозважена вартість капіталу показує середню дохідність, якої очікують капіталодавці (власники та кредитори), вкладаючи кошти в підприємство і розраховується за формулою:

$$WACC = K_{вк} * ВК / К + K_{пк} * ПК / К,$$

де WACC – середньозважена вартість капіталу, %;

K_{вк} – очікувана ставка вартості власного капіталу;

K_{пк} – очікувана ставка вартості позичкового капіталу;

ВК – сума власного капіталу;

ПК – сума позичкового капіталу

К – сума капіталу підприємства.

Завдання 2

Скласти розподільний баланс підприємства.

Вихідні дані:

Збори учасників ТОВ «Промінь» прийняли рішення про його поділ на два товариства у визначеному співвідношенні.

Вихідні дані:

1. Баланс ТОВ «Промінь» до реорганізації має наступний вигляд

Актив, тис. грн	Пасив, тис. грн
Основні засоби – 500	Зареєстрований капітал – 420
Запаси – 100	Капітал у дооцінка – 20
Товари – 30	Додатковий капітал – 50
Дебіторська заборгованість – 150	Резервний капітал – 160
Грошові кошти – 120	Зобов'язання – 250
Баланс – 900	Баланс – 900

2. В процесі реорганізації було здійснено наступні господарські операції:

2.1. Проведена дооцінка основних засобів на: *варіант 1 - 20 %, варіант 2 – 18 %, варіант 3 – 15 %, варіант 4 – 25 %;*

2.2. Списана безнадійна дебіторська заборгованість обсягом: *варіант 1 – 30 тис. грн; варіант 2 – 42 тис. грн, варіант 3 – 14 тис. грн варіант 4 – 28 тис. грн;*

2.3. Здійснено добровільний внесок без зміни в установчих документах у вигляді основних засобів на: *варіант 1 – 45 тис. грн; варіант 2 – 62 тис. грн, варіант 3 – 34 тис. грн варіант 4 – 31 тис. грн* та товарів на: *варіант 1 – 15 тис. грн; варіант 2 – 18 тис. грн, варіант 3 – 17 тис. грн варіант 4 – 23 тис. грн.*

2.4. Погашено поточну кредиторську заборгованість по розрахунках з бюджетом в сумі: *варіант 1 – 18 тис. грн; варіант 2 – 29 тис. грн, варіант 3 – 13 тис. грн варіант 4 – 16 тис. грн*

Розрахунки відобразити наступним чином:

Баланс підприємства А

Актив, тис. грн	Пасив, тис. грн

Баланс підприємства Б

Актив, тис. грн	Пасив, тис. грн

Завдання 3

Розрахувати суму збільшення статутного капіталу АТ «Зоря» та його загальну суму після реорганізації для того, щоб наділити корпоративними правами акціонерів АТ «Промінь» згідно із заданими пропорціями.

Вихідні дані:

Прийнято рішення про реорганізацію АТ «Промінь» шляхом приєднання його до АТ «Зоря». Співвідношення, з яким робиться обмін корпоративних прав при приєднанні, становить 5:3, тобто 5 акцій АТ «Промінь» обмінюються на 3 акції АТ «Зоря». Кількість акцій АТ «Промінь», які перебувають в обігу, дорівнює 10 000 шт. (номінал акцій 50 грн.), АТ «Зоря» – 16000 шт. (номінал 40 грн).

Завдання 4

Визначити чисті активи підприємства та зробити висновки щодо необхідності зменшення зареєстрованого капіталу.

Вихідні дані:

Актив, тис. грн	Пасив, тис. грн
Основні засоби – 530	Зареєстрований капітал – 950
Запаси – 125	Капітал у дооцінках – ?
Готова продукція – 164	Резервний капітал – 60
Дебіторська заборгованість – 175	Короткострокові кредити банку – 120
Грошові кошти – 180	Кредиторська заборгованість – 25
Баланс -	Баланс -

Розрахунки провести керуючись наступними умовами:

	Варіант 1	Варіант 2	Варіант 3	Варіант 4
Відхилення (+,-) від вихідних даних становить:				
Основні засоби	-9	-22	+5	-7
Запаси	+11	+7	-11	+13
Готова продукція	+8	-2	+4	+4
Дебіторська заборгованість	-11	-9	+4	-7
Грошові кошти	-8	-6	+3	+10
Зареєстрований капітал	+7	-3	-19	+1
Додатковий капітал	+14	-1	-5	+8
Резервний капітал	-7	+12	+6	-17
Короткострокові кредити банку	+4	+5	+9	-11

Завдання 5

Необхідно визначити чи обов'язкова ліквідація підприємства після задоволення вимог кредиторів?

Вихідні дані:

Після реалізації його майна було отримано 4 млн грн, а вимоги кредиторів становили: оплата праці – 300000 грн., податкові зобов'язання – 275000 грн, витрати, пов'язані з проведенням справи про банкрутство – 50000 грн., кредити банків – 1,8 млн грн, інша заборгованість – 1,1 млн грн.

Завдання 6

Визначити пропорції обміну корпоративних прав ПАТ «А» та ВАТ «Б» на корпоративні права новоствореного ПрАТ «В», якщо базою визначення пропорцій обміну є величина чистих активів підприємств, що реорганізуються.

Вихідні дані:

Прийнято рішення про злиття двох відкритих акціонерних товариств «А» та «Б» із заснуванням нового ПрАТ «В». Номінальна вартість акції ПАТ «А» становить 30 грн, ПАТ «Б» – 45 грн. Баланси обох підприємств наведені нижче.

Баланс ПАТ «А» до реорганізації, тис. грн:

Актив		Пасив	
1. Основні засоби	966	1. Зареєстрований капітал	660
2. Запаси	330	2. Додатковий капітал	197
3. Поточна дебіторська заборгованість	450	3. Резервний капітал	236
4. Грошові кошти	194	4. Нерозподілений прибуток	35
		5. Довгострокові зобов'язання	482
		6. Короткострокові зобов'язання	?
Баланс	?	Баланс	?

Баланс ПАТ «Б» до реорганізації, тис. грн:

Актив		Пасив	
1. Основні засоби	736	1. Зареєстрований капітал	585
2. Запаси	445	2. Додатковий капітал	35
3. Поточна дебіторська забор- гованість	178	3. Резервний капітал	140
4. Грошові кошти	121	4. Нерозподілений прибуток	100
		5. Короткострокові зобов'язання	620
Баланс	?	Баланс	?

Новостворене ПрАТ «В» випускає акції номінальною вартістю 20 грн для формування статутного капіталу загальною вартістю 1,4 млн грн.

Завдання 7

Визначити величину додаткової емісії корпоративних прав ПАТ «Зоря» та приріст чистої вартості після приєднання ПрАТ «Промінь». Скласти баланс ПАТ «Зоря» після приєднання до нього ПрАТ «Промінь».

Вихідні дані:

Прийнято рішення про реорганізацію ПрАТ «Промінь» шляхом приєднання його до ПАТ «Зоря». Корпоративні права ПрАТ «Промінь» обмінюються на корпоративні права додаткової емісії ПАТ «Зоря» у співвідношенні 8 : 5. Як компенсація акціонерам ПрАТ «Промінь» виплачується 5 грн. за кожну акцію номінальною вартістю 40 грн. Зареєстрований капітал ПрАТ «Промінь» сформований із 20000 простих акцій. В обігу перебуває 100000 простих акцій ПАТ «Зоря» номінальною вартістю 20 грн. кожна. Баланси обох підприємств наведені нижче.

Баланс ПрАТ «Промінь» до реорганізації, тис. грн:

Актив		Пасив	
1. Основні засоби	890	1. Статутний капітал	800
2. Запаси	330	2. Додатковий капітал	190
3. Поточна дебіторська забор- гованість	430	3. Резервний капітал	300
4. Грошові кошти	250	4. Зобов'язання	610
Баланс	?	Баланс	?

Баланс ПАТ «Зоря» до реорганізації, тис. грн:

Актив		Пасив	
1. Основні засоби	1900	1. Статутний капітал	2000
2. Запаси	630	2. Додатковий капітал	60
3. Поточна дебіторська забор- гованість	370	3. Резервний капітал	190
4. Грошові кошти	200	4. Зобов'язання	850
Баланс	?	Баланс	?

Методика виконання практичних завдань:

Завдання 1

Визначити чисті активи акціонерного товариства та на підставі цього зробити висновки

а) щодо необхідності зменшення статутного капіталу;

б) щодо необхідності його ліквідації.

Вихідні дані:

Актив, тис. грн		Пасив, тис. грн	
1. Основні засоби	6000	1. Статутний капітал	9000
2. Запаси	1300	2. Додатковий капітал	600
3. Готова продукція	1700	3. Резервний капітал	900
4. Поточна дебіторська заборгованість	1800	4. Короткострокові кредити	1500
5. Грошові кошти	2000	5. Кредиторська заборгованість	800
Баланс	12800	Баланс	12800

Розв'язання

1. Визначаємо чисті активи підприємства як різницю між активами та зобов'язаннями:

$$12800 - 1500 - 800 = 10500 \text{ (тис. грн).}$$

Існує умова, якщо чисті активи менші за статутний капітал, то необхідно зменшити останній та внести необхідні зміни до статуту. Оскільки в нашому випадку чисті активи (10500 тис. грн) більші за статутний капітал (9000 тис. грн), то статутний капітал зменшувати не потрібно.

Існує й інша умова, згідно з якою, якщо чисті активи менші за визначений законодавством мінімальний розмір статутного капіталу, то необхідна ліквідація підприємства. Мінімальний розмір статутного капіталу акціонерного товариства становить 1250 мінімальних заробітних плат, тобто на даний час 4 млн грн (1250×3200 грн). Оскільки в даному випадку чисті активи акціонерного товариства (10500 тис. грн) більші за законодавчо визначений мінімальний розмір його статутного капіталу (4000 тис. грн), то ліквідовувати підприємство не потрібно.

Завдання 2

Визначити пропорції обміну корпоративних прав ПАТ «А» та ПАТ «Б» на корпоративні права новоствореного ПрАТ «В», якщо базою визначення пропорцій обміну є величина чистих активів підприємств, що реорганізуються.

Вихідні дані:

Прийнято рішення про злиття двох публічних акціонерних товариств «А» та «Б» із заснуванням нового ПрАТ «В». Номінальна вартість акції ПАТ «А» становить 40 грн, ПАТ «Б» – 50 грн. Баланси обох підприємств наведені нижче.

Баланс ПАТ «А» до реорганізації, тис. грн:

Актив		Пасив	
1. Основні засоби	860	1. Статутний капітал	700
2. Запаси	250	2. Додатковий капітал	157
3. Поточна дебіторська заборгованість	450	3. Резервний капітал	200
4. Грошові кошти	94	4. Нерозподілений прибуток	29
		5. Довгострокові зобов'язання	242
		6. Короткострокові зобов'язання	326
Баланс	1654	Баланс	1654

Баланс ПАТ «Б» до реорганізації, тис. грн:

Актив		Пасив	
1. Основні засоби	698	1. Статутний капітал	590
2. Запаси	202	2. Додатковий капітал	20
3. Поточна дебіторська заборгованість	165	3. Резервний капітал	160
4. Грошові кошти	105	4. Нерозподілений прибуток	80
Баланс	1170	5. Короткострокові зобов'язання	320
		Баланс	1170

Новостворене ПрАТ «В» випускає акції номінальною вартістю 25 грн для формування статутного капіталу загальною вартістю 2 млн грн.

Розв'язання:

1. Розраховуємо величину чистих активів підприємств як різницю між активами та зобов'язаннями:

ПАТ «А»: $1654 - 242 - 326 = 1086$ (тис. грн);

ПАТ «Б»: $1170 - 320 = 850$ (тис. грн).

2. Розраховуємо співвідношення, за яким буде здійснюватись обмін корпоративних прав новоствореного підприємства та підприємств-попередників:

850 співвідноситься із 1086 як 1 до 1,278.

3. Складемо рівняння, позначивши через «х» частку підприємства «Б» у загальній кількості акцій ПрАТ «В», %; тоді $1,278x$ – буде частка підприємства А у загальній кількості акцій ПрАТ «В», %. Рівняння матиме вигляд:

$x + 1,278x = 100$ %. Звідси х становить 43,9 %, тоді частка підприємства А у загальній кількості акцій ПрАТ «В» дорівнює 56,1 % ($43,9 \% \times 1,278$).

4. Знаходимо кількість акцій, які випускає ПрАТ «В»:

$2000000 \div 25 = 80000$ (штук). Із них ПАТ «А» належатиме 44880 штук (56,1 %), а ПАТ «Б» 35120 штук (43,9 %).

5. Визначаємо кількість акцій ПАТ «А» та ПАТ «Б» до реорганізації:

ПАТ «А»: $700000 \div 40 = 17500$ (штук);

ПАТ «Б»: $590000 \div 50 = 11800$ (штук).

6. Знаходимо пропорції обміну акцій підприємств-попередників:

ПАТ «А»: $44880 \div 17500 = 2,565$ (акції);

ПАТ «Б»: $35120 \div 11800 = 2,976$ (акції).

Отже, на кожну стару акцію ПАТ «А» отримає 2,565 акції новоствореного ПрАТ «В», а на кожну стару акцію ПАТ «Б» отримає 2,976 акції новоствореного ПрАТ «В».

Завдання 3

Розрахувати економічну вартість підприємства. Що вигідніше: ліквідація чи реорганізація?

Вихідні дані:

Ліквідаційна вартість підприємства становить 53 млн грн. Плановий середньорічний чистий грошовий потік у випадку реорганізації – 6500 тис. грн. Середньозважена вартість капіталу становить 12 %.

Розв'язання:

Визначемо економічну вартість підприємства за формулою:

Економічна вартість підприємства = [Середньорічний чистий грошовий потік у випадку реорганізації] $\div$ [Середньозважена вартість капіталу]

$6500000 \div 0,12 = 54166667$ (грн).

Звідси видно, що економічна вартість підприємства більша за його ліквідаційну вартість ($54166667 \text{ грн} > 53000000 \text{ грн}$).

Отже, вигідніша реорганізація.

Самостійна робота (домашні завдання)

Коротка характеристика змісту навчального матеріалу:

Реорганізація як специфічний напрям фінансової діяльності підприємства. Загальні передумови реорганізації. Сутність та основні завдання реорганізації, спрямованої на укрупнення підприємства. Злиття та приєднання під час реорганізації. Поглинання (аквізиція). Реорганізація підприємства, спрямована на його розукрупнення. Перетворення як особлива форма реорганізації підприємства.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати письмове повідомлення по одній із рекомендованих чи запропонованих самостійно, тем:

1. Порівняльна характеристика форм реорганізації.
2. Захист інтересів власників і кредиторів у процесі реорганізаційних процедур.
3. Організація фінансування при різних формах реорганізації.
4. Аналіз процесів поглинання в аграрній сфері.
5. Аналіз процесів злиття в аграрній сфері.
6. Проблемні питання складання передавального балансу.
7. Проблемні питання визначення пропорцій обміну корпоративних прав при злитті та приєднанні.

Питання для самоконтролю:

1. Форми корпоративної реструктуризації підприємств.
2. Зміст угоди про умови проведення реорганізації.
3. Мотиви реорганізації шляхом укрупнення та причини розукрупнення підприємств.
4. Відмінності між злиттям та приєднанням підприємств.
5. Організаційні особливості поглинання (аквізиції).
6. Відмінності між поділом і виділенням підприємств.
7. Перетворення як особлива форма реорганізації підприємства.

Форма контролю – підготовка реферату.

Рекомендована література (джерела інформації для засвоєння теми)

1. Азаренкова Г. М., Біломістний О. М., Біломістна І. І. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : підручн. Київ : УБС НБУ, 2014. 303 с.

2. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Смолянська О. Ю., Череннеко Л. В. Фінансова діяльність підприємств : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 240 с.
3. Зятковський І. В., Зятковська Л. І., Романів М. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Чернівці : Золоті литаври, 2007. 274 с.
4. Квасницька Р.С. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Магнолія-2006, 2013. 631 с.
5. Кравчук О. М., Лещук В. П. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 504 с.
6. Науменко Н. Ю., Коротка Л. І. Розробка інформаційно-аналітичної системи аналізу фінансової діяльності підприємств. *Економічний вісник ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»*. 2016. № 1. С. 16–20.
7. Паєнтко Т. В. Податкове регулювання фінансової діяльності підприємств. *Ефективна економіка*. 2015. № 6. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_6_4.
8. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 268 с.
9. Терещенко О. О., Невмержицький Я. І., Куліш А. П. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2006. 312с.
10. Філіна Г. І. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Київ : Центр учб. л-ри, 2010. 320 с.
11. Чумак В. Д., Собчишин В. М. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч.-метод. посіб. Полтава : ПДАА, 2015. 188 с.

Тема 8. Фінансовий контролінг на підприємстві

Теоретичний матеріал (лекція)

Навчальні питання:

1. Сутність, необхідність та основні завдання фінансового контролінгу
2. Методи контролінгу
3. Система раннього попередження та реагування

1. Сутність, необхідність та основні завдання фінансового контролінгу. В умовах ринку підприємство є самостійним суб'єктом економіки, як цілісний організм повністю інтегрований в економічне середовище.

Підприємство, окрім вирішення проблем розвитку, повинно постійно боротися за своє існування, за збереження себе як суб'єкта фінансової діяльності.

У період світової економічної кризи, в умовах невизначеності і мінливості політичних, економічних і соціальних факторів, система управління підприємством зазнає глибоких змін. Наявність різноманітних форм господарювання призводить до розмаїтості у формах і методах управління. З'являються поняття, що характеризують нові функціональні зобов'язання керуючого суб'єкта. Так з'явилося і ввійшло в нашу економіку поняття «фінансовий контролінг».

Поняття *контролінг* похідне від англійського *to control* – «контролювати, керувати», яке, в свою чергу, пішло від французького слова, що означає «реєстр, перевірочний список». Але в англійських джерелах термін «контролінг» майже не використовується. У Великобританії та США базовим терміном є «управлінський облік», хоча працівників, в обов'язки яких входить ведення управлінського обліку, там називають «контролерами». Власне термін «контролінг» використовується у Німеччині, звідти він і прийшов до України. Німці визначили ним якісно нове явище в теорії та практиці управління підприємством. Проте у вітчизняній практиці використовуються обидва терміни: контролінг та управлінський облік. Він передає характер цього сучасного явища в управлінні та містить у собі не тільки облікові функції, але і весь спектр управління процесом, досягнення кінцевих цілей та результатів підприємства.

Контролінг – функціонально визначають, як відокремлена сфера фінансово-економічної роботи на підприємстві, що пов'язана з реалізацією фінансово-економічної інформативної функції в менеджменті для прийняття оперативних та стратегічних управлінських рішень.

Необхідність запровадження на сучасних підприємствах такого феномена, як фінансовий контролінг, можна пояснити наступними причинами:

- підвищенням нестабільності зовнішнього середовища, що висуває додаткові вимоги до системи фінансового контролю підприємства;
- перенесенням акценту з контролю минулого на аналіз майбутнього;
- збільшенням швидкості реакції на зміни зовнішнього середовища, підвищенням гнучкості підприємства;

- необхідністю у безперервному відстеженні змін, що відбуваються у зовнішньому і внутрішньому середовищах підприємства;
- необхідністю продуманої системи дій щодо забезпечення виживання підприємства і запобігання кризових ситуацій;
- ускладненням структури підприємства, що вимагає механізму координації усередині системи фінансового контролінгу підприємства;
- інформаційним бумом за відсутності істотної (значимої) інформації, що вимагає побудови спеціальної системи інформаційного забезпечення управління;
- природним прагненням до синтезу, інтеграції різних сфер знань і людської діяльності.

Більшість фахівців під фінансовим контролінгом розуміють функціональну систему планування, контроль, аналіз відхилень фінансової діяльності підприємства, координацію, внутрішнього консалтингу та загального інформаційного забезпечення управління підприємством. Іншими словами *фінансовий контролінг* – це спеціальна саморегулююча система методів та інструментів, що спрямована на функціональну підтримку менеджменту підприємства (зокрема, фінансового менеджменту) і містить у собі інформаційне забезпечення, планування, координацію, контроль та внутрішній консалтинг.

Функціями фінансового контролінгу є:

- формування інформаційних каналів та інформаційного забезпечення для ефективної діяльності підприємства;
- координація фінансової діяльності та фінансових планів;
- стратегічне та оперативне планування;
- контроль, ревізія та внутрішній аудит фінансової діяльності підприємства.

Зарубіжний досвід показує, що застосування фінансового контролінгу на підприємствах має сенс лише у тому випадку, коли менеджмент застосовує системний підхід до його організації. Розвиток лише окремих функцій управління фінансами не дозволяє досягти відповідного ефекту.

Контролінг – технологія управління різними сферами фінансово-господарської діяльності компанії, що включає в себе:

- визначення цілей діяльності;
- відображення цих цілей у системі показників;
- планування діяльності і визначення планових (цільових) значень показників;
- регулярний контроль (вимір) фактичних значень показників;
- аналіз і виявлення причин відхилення фактичних значень показників від планових;
- прийняття на цій основі управлінських рішень з мінімізації відхилень.

На підприємствах, окрім вище зазначених функцій, повинні реалізовуватися такі основні функції:

- методологічна (наприклад, запровадження системи базових показників ефективності, методології планування й обліку, участь у реалізації облікової політики, системи матеріального стимулювання);

- контрольна (обрані служби контролінгу повинні забезпечити ймовірність облікових даних, не змінюючи власне облік; якщо на підприємстві діє інтегрована інформаційна система управління, завдання істотно стає простішим);
- аналітична (дослідження відхилень, пошук причин, розробка пропозицій та рекомендацій керівникам підприємства).

Фахівці практики визначають три групи концепцій контролінгу, що пов'язані з його функціональним обґрунтуванням та інституціональним виразом: концепції, орієнтовані на бухгалтерський облік, інформацію і координацію.

Про концепції з орієнтацією на облік говорять, коли переслідуються інформаційні цілі, що можуть бути реалізовані, в першу чергу, за допомогою даних бухгалтерського обліку. Увага концентрується на показниках успіху в грошовому еквіваленті, при цьому мова йде, насамперед, про забезпечення прибутку всього підприємства. Цей підхід може бути охарактеризований як орієнтований на прибуток або обмежено орієнтований на інформацію, тому що ґрунтується тільки на даних бухгалтерського обліку. Контролінг з цієї точки зору належить, насамперед, до оперативного рівня і лише частково - до стратегічного, коли мова йде про потенціал успіху.

Концепції з орієнтацією на інформацію виходять за рамки підходу, орієнтованого на бухгалтерський облік, і охоплюють усю цільову систему підприємства, включаючи не тільки грошові величини. Поряд з бухгалтерськими даними використовується чисто кількісна і якісна інформація, причому її джерелом є безпосередньо господарська сфера підприємства. Головне завдання контролінгу визначається у координації одержання і підготовки інформації за потребами споживача.

Інший підхід припускає орієнтацію концепцій на координацію формування функціональної інформації. У рамках цієї групи концепцій до контролінгу відносять координацію усередині управлінської системи, що розбивається на ряд підсистем.

Основною метою фінансового контролінгу є орієнтація управлінського процесу на максимізацію прибутку та вартості капіталу власників при мінімізації ризику та забезпеченні ліквідності і платоспроможності підприємства.

Система контролінгу складається з певних елементів:

1. *Види витрат*, цей елемент використовують для ранжування однорідних витрат за видами. Вони поділяються: перемінні і постійні, первинні і вторинні. Якщо поділ витрат на перемінні і постійні обумовлений їхнім відношенням щодо обсягів виробництва (продажу; масштабів діяльності взагалі), то поділ на первинні і вторинні пов'язаний двома основними моментами: по-перше, технічним моментом і по-друге, сферою виникнення витрат. Первинні витрати є вхідними витратами, тобто виникають в наслідок взаємодії підприємства з контрагентами-постачальниками, підрядниками, персоналом, органами влади і управління. Вторинні витрати виникають всередині самого підприємства, тобто є результатом взаємодії підрозділів підприємства та потоків витрат у ньому.

2. *Центри витрат*. Центрами витрат можуть бути визначені підрозділи підприємства або його процеси. Наприклад, центрами витрат є підрозділи: бух-

галтерія, відділ продажу, ферма.

3. *Центри прибутку* (місця виникнення прибутку, профіти-центри). Місцем виникнення прибутку можуть бути визначені підрозділи, продукти/продуктові групи, ринкові сегменти, процеси тощо, тобто та база, що найбільше відповідає завданням менеджменту. Головні практичні інструменти контролінгу – це бюджетування й аналіз відхилень.

Завдання контролінгу полягають у підготовці та наданні необхідної управлінської інформації, яка має зорієнтувати керівництво на прийняття важливих рішень і необхідні дії. Таким чином, основне завдання контролінгу визначається як підтримка керівництва підприємства.

Оптимізація фінансового результату при гарантованій ліквідності розглядається як головна мета контролінгу, для досягнення якої вирішуються основні завдання – формування цілеспрямованого комплексу заходів щодо досягнення головної мети.

З основного завдання контролінгу, яке полягає в інформаційному забезпеченні й підтримці орієнтованого на результат управління підприємством, відокремлюють спеціальні завдання, до яких належать:

- планування і контроль на підприємстві (особливо орієнтовані на результат планово-контрольні розрахунки);
- бухгалтерський облік як документування; підготовка і передача первинної, орієнтованої на результат інформації;
- формування систем, методики й організаційних структур контролінгу;
- нормування витрат;
- запровадження заходів щодо поліпшення роботи на підставі інформації про відхилення від норм;
- прогнозування у ціноутворенні;
- оцінка стану та тенденцій розвитку підприємства;
- прогнозування господарської і комерційної ситуації залежно від зміни умов роботи;
- координування цілі різних рівнів управління для досягнення загальної мети підприємства;
- моніторинг фінансового стану підприємства.

Залежно від реалізуючих функцій і методологічної підтримки фінансовий контролінг поділяють на стратегічний та оперативний.

Стратегічний фінансовий контролінг являє собою комплекс функціональних завдань, інструментів і методів довгострокового (три і більше років) управління фінансами, вартістю та ризиками.

Завдання фінансових служб у рамках стратегічного фінансового контролінгу:

- визначення стратегічних напрямів і факторів успіху діяльності підприємств;
- формування стратегічних цілей і розробка фінансової стратегії підприємства;
- запровадження дієвої системи раннього попередження та реагування;
- визначення векторів планування;

- довгострокове фінансове планування - планування прибутків та збитків, *cash-flow*, балансу, основних фінансових показників;
- довгострокове управління вартістю підприємства та прибутками його власників;
- забезпечення інтеграції довгострокових стратегічних цілей та оперативних завдань, які ставляться перед окремими працівниками та структурними підрозділами.

Найважливіше завдання стратегічного контролінгу – забезпечення життєдіяльності підприємства в довгостроковому періоді на основі управління існуючим потенціалом та створення додаткових факторів успіху.

Як показує практика, приблизно на 70% успішна фінансово-господарська діяльність залежить від стратегічної спрямованості, майже на 20 % – від ефективності оперативного управління і на 10 % від якості виконання поточних завдань.

Стратегія – це визначення основних довгострокових цілей та завдання підприємства, прийняття курсу дій і розподілу ресурсів, необхідних для досягнення поставлених цілей.

Важливою формою прояву стратегічного фінансового контролінгу є система стратегічного (довгострокового) планування. Стратегічний план повинен базуватися на результатах аналізу сильних і слабких сторін підприємства, вимог партнерів по ринку та інтересах власників. У плані зазначаються цілі, які підприємство прагне досягти в довгостроковому періоді. Ці цілі можуть мати немонетарний (якісні цілі) або монетарний вигляд (орієнтовані на прибуток і рентабельність, орієнтовані на *Cash-flow*, на ліквідність, на зростання вартості підприємства та корпоративних прав).

Оперативний фінансовий контролінг (на відміну від стратегічного) спирається переважно на внутрішні джерела інформації, зокрема дані рахунків прибутків і збитків, руху грошових коштів тощо. Основна увага при цьому орієнтується на дослідженні таких співвідношень, як «доходи-затрати» та «грошові надходження – грошові видатки», у той час як стратегічний контролінг сконцентрований на аналізі шансів і ризиків, сильних і слабких місць.

Важливим елементом оперативного контролінгу є внутрішній консалтинг. Це консультування менеджерів підприємства, керівників структурних підрозділів, окремих стратегічних одиниць з питань оптимізації досягнення поставлених цілей та вирішення поточних проблем.

2. Методи контролінгу. Обрані служби контролінгу в процесі реалізації своїх функцій використовують велику кількість методів. Окрім загальнометодологічних та загальноекономічних методів можуть також використовуватися специфічні.

До перших належать такі методи, як спостереження, порівняння, групування, трендовий аналіз, синтез, систематизація, прогнозування. До основних специфічних методів контролінгу відносять:

- аналіз точки беззбитковості;
- портфельний аналіз;

- бенчмаркінг;
- вартісний аналіз;
- SWOT-аналіз (аналіз сильних і слабких місць);
- XYZ-аналіз;
- ABC-аналіз;
- методи фінансового прогнозування (експертні, екстраполяції тощо).

Аналіз точки беззбитковості (Break-Even-Analyse). Основним завданням контролінгу (управлінського обліку) є калькуляція ціни, планування фінансового результату підприємства та асортименту його продукції. Дієвим інструментом виконання цього завдання є розрахунок точки беззбитковості та пошук необхідної суми покриття. Даний метод контролінгу зводиться до знаходження мінімального обсягу реалізації продукції (за стабільних умовно постійних витрат), за якого підприємство може, з одного боку, забезпечити беззбиткову операційну діяльність у плановому періоді, з іншого – створити умови, які б реалізували принцип самофінансування суб'єкта підприємництва.

Точка беззбитковості визначає такий обсяг реалізації продукції за якого прибуток підприємства дорівнює нулю, тобто виручка від реалізації продукції відповідає валовим затратам на її виробництво та реалізацію. Також таким стан ще називають точкою «порогового» прибутку або точкою рівноваги. Цей метод побудований на дослідженнях, що свідчать – із збільшенням обсягів реалізації розмір умовно постійних витрат на одиницю продукції зменшується.

При аналізі точки беззбитковості здійснюється розрахунок *суми покриття (маржинального прибутку)*. *Маржинальний прибуток* – це показник, який показує частину виручки, що спрямовується на заміщення умовно постійних витрат і формування прибутку від реалізації.

Розрізняють одноступінчастий (спрощений) та багатоступінчастий розрахунок суми покриття. За першої схеми сума покриття дорівнює різниці між виручкою від реалізації продукції та умовно змінними витратами:

Початковим етапом розрахунку суми покриття є правильний розподіл усіх витрат підприємства (чи витрат на виробництво певного виду продукції) на постійні та змінні.

До *умовно змінних* належать витрати, абсолютний розмір яких зростає зі зростанням обсягу випуску продукції і навпаки – зменшується з його зниженням. До них можна віднести витрати на сировину та матеріали, комплектуючі вироби, напівфабрикати, паливо та енергію, оплату праці працівникам, зайнятим у виробництві продукції, та ряд інших витрат.

Умовно постійні – це витрати, абсолютний розмір яких зі збільшенням (зменшенням) випуску продукції істотно не змінюється. Прикладами таких витрат можуть бути витрати, пов'язані з обслуговуванням й управлінням виробничої діяльності виробничих підрозділів, а також витрати на забезпечення господарських потреб виробництва.

Поряд з витратами, які одразу можна віднести до постійних чи змінних, є види витрат, які частково належать до постійних, частково – до змінних. Це такі загальновиробничі витрати, наприклад: витрати на управління виробництвом (заробітна плата керівного складу цехів, виробничі відрядження тощо); аморти-

зація основних засобів та нематеріальних активів загальновиробничого призначення; витрати на утримання виробничих приміщень тощо.

До *змінних загальновиробничих витрат* належать витрати на обслуговування й управління виробництвом (цехів, дільниць), що змінюються прямо (або майже прямо) пропорційно до зміни обсягу діяльності.

Змінні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням обраної бази розподілу (годин праці, заробітної плати, обсягу діяльності, прямих витрат тощо), виходячи з фактичного обсягу виробництва (потужності) звітного (чи планового) періоду.

До *постійних загальновиробничих витрат* належать витрати на обслуговування й управління виробництвом, що залишаються незмінними (або майже незмінними) при зміні обсягу діяльності. Постійні загальновиробничі витрати розподіляються на кожен об'єкт витрат з використанням бази розподілу при звичайній потужності потужності. Нерозподілені постійні загальновиробничі витрати включаються до складу собівартості реалізованої продукції (робіт, послуг) у періоді їх створення. Загальна сума розподілених та нерозподілених постійних загальновиробничих витрат не може перевищувати їх фактичну величину.

Перелік, склад змінних і постійних витрат, у т. ч. загальновиробничих, устанавлюються підприємством на етапі формування облікової політики.

Слідуючим етапом розрахунку точки беззбитковості є визначення показника покриття. Виручка від реалізації в точці беззбитковості розраховується діленням величини постійних витрат на показник покриття.

Дослідження беззбитковості може проводитися за двома напрямками: за допомогою відповідних математичних розрахунків; шляхом побудови графіків. При використанні графічного методу аналізу точкою беззбитковості вважається точка перетину лінії сукупних (повних) затрат та лінії, яка характеризує виручку від реалізації продукції.

До досягнення точки беззбитковості підприємство зазнає збитків від виробництва відповідного виду продукції, а після перетину навпаки – отримує прибутки. Додатня різниця між фактичною виручкою від реалізації та виручкою від реалізації, що відповідає точці беззбитковості, називається *зоною безпеки*.

На розраховану різницю підприємство може зменшити обсяги реалізації або підвищити рівень затрат без загрози зазнати збитків. Таким чином, кожне підприємство повинно намагатися розширити зону безпеки, оскільки чим вона більша, тим меншим є ризик одержання збитків.

Отже, на основі розрахунку точки беззбитковості можна зробити висновки щодо оптимальності виробництва тих чи інших видів продукції, мінімальних цін або обсягів реалізації, які формують беззбиткову діяльність. Досліджуючи точку беззбитковості, можна сформулювати висновок, наскільки успішно підприємство працює (у разі його прибутковості) і наскільки глибокою є криза (у разі отримання збитків). На підставі отриманих результатів розробляються рекомендації щодо шляхів зменшення збитковості та збільшення прибутковості операційної діяльності суб'єкта підприємництва.

Важливим інструментом аналізу конкурентоспроможності підприємства є бенчмаркінг. *Бенчмаркінг* (від англ. *benchmarking* – встановлення контрольної точки) – це перманентний, повсякчасний процес порівняння товарів (робіт, послуг), виробничих процесів, інструментів, методів та інших параметрів досліджуваного підприємства або структурного підрозділу з аналогічними об'єктами інших підприємств чи структурних підрозділів.

Основний зміст та ціль бенчмаркінгу полягає в пошуку відмінностей з порівнюваним аналогом (еталоном), визначення причин цих розбіжностей та виявлення можливостей щодо вдосконалення об'єктів бенчмаркінгу.

Об'єктами бенчмаркінгу можуть бути: методи, інструменти, механізми, процеси, технології, системи, якісні параметри продукції, показники фінансово-господарської діяльності підприємств або його структурних підрозділів. Досліджуючи виробничі процеси, напрями чи технології виробництва та збуту продукції, при цьому головну увагу приділяють пошуку резервів зниження витрат виробництва та підвищенню конкурентоспроможності продукції. За допомогою такого інструменту контролінгу можна визначити цільові вектори діяльності підприємства, яких слід дотримуватися, щоб забезпечити його стабільну конкурентоспроможність.

Здебільшого розрізняють три види бенчмаркінгу:

1. *Внутрішній бенчмаркінг*, який характеризується аналізом та порівнянням показників діяльності різних структурних підрозділів одного й того самого об'єкта дослідження.

2. *Бенчмаркінг, зорієнтований на конкурентів* – характеризується переважною концентрацією досліджень на порівняльному аналізі товарів (робіт, послуг), продуктивності виробничих процесів та інших параметрів даного підприємства з аналогічними елементами підприємств-конкурентів. Прийнято за базис «ринковий лідер», як найкращий аналогом для порівняння. Пошук та ідентифікація факторів, які зумовлюють погіршення фінансового стану досліджуваного підприємства від лідера, дає можливість розробити висновки та рекомендації щодо зменшення відставання.

3. *Функціональний бенчмаркінг* характеризується аналізом певних процесів, функцій, інструментів, методів і технологій порівняно з іншими підприємствами, які не є конкурентами досліджуваного.

Отже, у разі використання бенчмаркінгу за *порівняльні аналоги* можна брати підприємства-конкуренти або підприємства, які є кращими у своїй галузі, суб'єкти підприємницької діяльності інших галузей, структурні підрозділи досліджуваного чи інших підприємств.

Бенчмаркінг (як метод контролінгу) вперше було використано на початку 80-х років американською фірмою *Xerox*, яка через високу собівартість продукції опинилась під великим тиском з боку японських конкурентів. З метою оптимізації фінансово-виробничих функцій було проведено дослідження ефективності виконання окремих процесів компанією порівняно з фірмами інших галузей виробництва. Таким чином, їм вдалося вирішити важливі функціональні проблеми, які були пов'язані з технікою реалізації продукції, зокрема пришвидшити процес відвантаження продукції, вдосконалити систему складування

тощо.

Розрізняють три фази бенчмаркінгу:

1. На *підготовчій* фазі здійснюють вибір об'єкта бенчмаркінгу та порівняльних аналогів; обирають показники щодо оцінювання (зокрема, собівартість, затрати часу, частка браку); акумулюють необхідну для аналізу інформацію. Важливо, що порівняльних аналогів має бути якомога менше, оскільки зі зростанням їх кількості – витрати на бенчмаркінг також зростають, а результати можуть стати більш поверховими.

2. У ході другої *аналітичної* фази бенчмаркінгу на основі порівняння з підприємством-партнером здійснюється пошук недоліків (слабких місць) в об'єктах бенчмаркінгу та ідентифікуються причини їх виникнення. Критерієм оцінки процесів, функцій, інструментів, методів чи виробничих процесів є показники їх продуктивності.

3. Фаза *впровадження* характеризується веденням роботи з реалізації результатів аналізу в практичній діяльності суб'єкта підприємництва. Основна увага акцентується на розробці стратегії та тактики нейтралізації виявлених у ході бенчмаркінгу слабких місць у ході господарської діяльності.

Відштовхуючись від тези, що ринок є системою, яка постійно та динамічно розвивається, забезпечує стабільну конкуренцію, суб'єкти підприємництва повинні проводити перманентний бенчмаркінг з тим, щоб на цій основі забезпечити формування та впровадження інновацій і раціоналізаторства.

Вартісний аналіз – це такий метод контролінгу, що полягає в дослідженні функціональних характеристик продукції, яка виробляється та реалізується, на предмет еквівалентності їх вартості та корисності.

У центрі уваги даного методу перебувають функціональні та вартісні параметри продукції (робіт, послуг), саме тому вартісний аналіз називають також функціонально-вартісний. В процесі аналізу здійснюється класифікація функцій продукту у розрізі функціональних класів, наприклад: головні, додаткові та непотрібні. На основі такого дослідження формуються висновки та пропозиції щодо мінімізації затрат на виконання кожної функції, а також щодо викреслення другорядних функцій, які потребують значних затрат.

Фахівці-практики визначають два основні завдання вартісного аналізу:

- скорочення вартості окремих компонентів продукції без зміни обсягів її виробництва та реалізації;
- покращення функціональних параметрів продукції за мінімальних затрат.

Вартісний аналіз, виходячи із згаданих завдань, передбачає концентрацію уваги на мінімізації затрат при перегляді функціональних параметрів у разі:

а) зниження вимог до якості продукції (якщо споживачам байдуже на підвищення рівня якості продукції або не готові сплачувати більшу ціну за кращу якість);

б) зростання вимог до якості (якщо споживачі виражають бажання сплачувати вищу ціну за продукцію кращої якості).

В останньому випадку в процесі вартісного аналізу слід довести, що збільшення виручки від реалізації продукції в результаті вдосконалення функціо-

нальних параметрів продукції перевищить приріст витрат на це вдосконалення.

Функціонально-вартісний аналіз у першу чергу спрямований на те, щоб виявити непотрібні з погляду їх вартості та корисності для споживачів параметри продукції. З приводу організації системи фінансового контролінгу це означає, що вона повинна забезпечувати менеджмент найкориснішою та потрібною інформацією, яка порівняно з вартістю її отримання приносить значний управлінський результат та ефект.

Вартісний аналіз розглядається як один з найдієвіших напрямів скорочення собівартості продукції, зокрема витрат на сировину та матеріали. Під час аналізу досліджуються всі без винятку характеристики продукту, статті калькуляції на предмет пошуку резервів зниження собівартості.

За дослідженнями західних експертів, за успішного вартісного аналізу можна знайти резерви зниження витрат у розмірі до 20 % собівартості продукції. Особливістю вартісного аналізу є те, що його можна проводитися не лише стосовно продукції (робіт, послуг), а також у розрізі окремих структурних підрозділів (центрів затрат) чи виробничих процесів. У практичній діяльності вартісний аналіз, як правило, поєднується або доповнюється з іншими методами контролінгу, наприклад ABC-аналізом, бенчмаркінгом, SWOT-аналізом, причому результати аналізу сильних і слабких місць є базисом для вибору об'єктів вартісного аналізу.

Портфельний аналіз – ефективний інструмент стратегічного контролінгу. Портфельний аналіз, як інструмент традиційно використовується при оптимізації портфеля цінних паперів інвестора. Фінансові менеджери під терміном «портфоліо» розуміють оптимальний з погляду комбінації ризику та прибутковості набір інвестицій (концепція оптимізації портфеля інвестицій Марковіца, модель оцінки капітальних активів).

В основі портфельного аналізу покладено два основні критерії щодо оцінки: теперішня вартість очікуваних доходів від володіння цінними паперами (проценти, дивіденди) і рівень ризиковості вкладень.

Проводячи аналогію з цінними паперами також можна здійснювати аналіз портфеля продукції (послуг), виробництвом яких займається підприємство. Особливістю портфельного аналізу є те, що його доцільно запроваджувати на тих підприємствах, які займаються виробництвом кількох видів продукції. Під час аналізу окремі продуктові групи виділяються у відповідні стратегічні «бізнес-одиниці», кожна з яких оцінюється з погляду ризиковості та прибутковості виробництва.

Портфельний аналіз передбачає використання дві широко відомі в теорії та практиці портфельні матриці:

- портфель «ріст ринку – частка ринку» (матриця Бостонської консультативної групи);
- портфель «привабливість ринку – конкурентні переваги» (матриця Мак-Кінсі).

На основі досліджень портфельного аналізу приймаються рішення щодо можливих додаткових інвестицій в окремі виробничі програми, реінвестицій чи дезінвестицій, а також формується стратегія управління ризиками в розрізі ко-

жної із стратегічних бізнес-одиниць.

АВС-аналіз характеризується пошуком та оцінкою незначного числа кількісних величин, які є найціннішими та мають найбільшу питому вагу у загальній сукупності вартісних показників.

Згідно з цим методом досліджувана сукупність, наприклад запаси сировини та матеріалів, ділиться на три частини:

- *група А* – запаси, які є найціннішими з погляду їх вартості, однак можуть використовуватися підприємством у незначній кількості в натуральному виразі;

- *група В* – середні за величиною запаси як у кількісному, так і в грошовому виразі;

- *група С* – запаси з найбільшою часткою в натуральному виразі, однак незначні з погляду їх вартості.

Основна увага в процесі управління товарно-матеріальними запасами приділяється запасам, віднесеним до групи А, меншою мірою – групи В та С. Обрання найпріоритетніших напрямів управління запасами та дебіторською заборгованістю, зменшення собівартості продукції, найреальніших шляхах збільшення обсягів реалізації дозволяє покращити ефективність управління фінансами підприємства в цілому.

Так, концентрація зусиль на пошуку резервів зниження затрат, які займають найбільшу питому вагу в структурі собівартості продукції, принесе вагоміші результати, ніж у разі визначення резервів зниження тих затрат, які займають невелику частку. У структурі собівартості продукції більшості аграрних вітчизняних підприємств значнішу питому вагу займають переважно витрати на сировину та матеріали. Таким чином, суб'єктам підприємництва необхідно проводити АВС-аналіз даного елемента затрат.

З метою проведення ефективного АВС-аналізу сировини та матеріалів у зарубіжні експерти у практичній діяльності рекомендують використовувати таку класифікацію окремих їх видів:

- 1) А-сировина – види сировини (матеріалів), на які припадає понад 50 % затрат у загальній структурі;

- 2) В-сировина – види сировини (матеріалів), питома вага яких у загальній структурі закупок перевищує 25 %;

- 3) С-сировина – інші, незначні види сировини (матеріалів).

Очевидно, що найбільші резерви зниження затрат за елементом «сировина та матеріали» можуть бути виявлені при аналізі А-сировини. Для встановлення даних резервів обирається відповідний каталог заходів:

- детальна оцінка втрат сировини (матеріалів) на кожному етапі виробництва;

- мінімізація втрат якості сировини (матеріалів);

- розрахунок норм витрат за методом нуль-базис бюджетування;

- підбір економічних технологій;

- оптимізація запасів;

- домовленість з постачальниками на предмет зниження цін закупівель;

- знаходження додаткових постачальників;

- більш жорсткий контроль за збереженням сировини (матеріалів).

З метою оптимізації запасів на практиці досить часто АВС-аналіз комбінують з іншим методом контролінгу – *XYZ-аналізом*, який передбачає рівномірність запуску окремих видів сировини (матеріалів) у виробництво.

Він широко використовується під час нормування оборотних коштів для створення виробничих запасів. У ході XYZ-аналізу найчастіше вживані види сировини та матеріалів об'єднуються залежно від рівня їх споживання в три класи:

1) X-сировина – види сировини (матеріалів), які рівномірно споживаються у виробництві без вагомих коливань;

2) Y-сировина – види сировини (матеріалів), рівень споживання яких вагомо коливається, наприклад залежно від виробничого циклу чи сезонності виробництва;

3) Z-сировина – сировина та матеріали, які споживаються не повсякчасно та характеризуються високим рівнем коливання в їх потребі. Залежно від класу, до якого віднесена сировина, залежить якість прогнозування її потреби для виробництва, а отже, розмір запасів.

Таким чином, потреба в X-сировині характеризується найвищим рівнем точності прогнозування та нормування; Y-сировині – середнім рівнем точності. Потребу в Z-сировині дуже важко спрогнозувати.

Отже, виходячи з цього можна зробити висновок, щодо оптимальної величини запасів (обсягу оборотних коштів, які заморожуються в них): у першому випадку обсяги запасів є мінімальними; у другому – в певні періоди запаси повинні бути високими; у третьому – постійні запаси створювати взагалі недоречно.

В цілому, АВС-аналіз можна використовувати для пошуку резервів зниження собівартості в розрізі окремих центрів затрат, інвестиційних проектів чи видів продукції. Також, означений метод аналізу ефективний для оптимізації портфеля продукції (якою займається підприємство), виробництва та реалізації, максимізації обсягів реалізації продукції тощо.

Одним з важливих методів стратегічного контролінгу є *аналіз сильних і слабких місць на підприємстві*. Окрім аналізу сильних (*Strength*) і слабких (*Failure*) місць, він також допомагає пошуку наявних шансів (*Opportunity*) і ризиків (*Threat*). Фахівці з фінансового менеджменту цей вид аналізу також називають, як SWOT-аналіз (*SWOT-analysis*).

Особливістю його є, що він може здійснюватися стосовно всього підприємства або його структурних підрозділів, а також у розрізі окремих видів продукції. На основі досліджень аналізу ендогенного середовища розробляються рекомендації:

1) усунення наявних слабких місць;

2) ефективне використання існуючого потенціалу (сильних сторін).

За результатами SWOT-аналізу екзогенного середовища здійснюється пошук позитивного і негативного впливу на підприємство ззовні. На основі цього виробляються пропозиції з приводу:

1) нейтралізації можливих ризиків;

2) використання додаткових шансів.

Так, ліквідність підприємства на визначену дату може бути сильною стороною бізнесу, однак через певний термін внаслідок дії зовнішніх факторів вона може стати недостатньою та перетворитися на слабе місце. Оскільки сильні та слабкі місця, як правило, є відносними величинами, під час аналізу їх слід порівнювати з аналогіями на підприємствах-конкурентах.

В процесі аналізу сильних і слабких місць визначаються критичні зони, які під дією специфічних зовнішніх і конкурентних факторів впливають на кінцеві результати економічної діяльності підприємства. Потім визначаються ключові параметри, що впливають на ефективність господарської діяльності.

На практиці досить часто в ході SWOT-аналізу використовуються такі методи контролінгу, як анкетування та ABC-аналіз. За результати аналізу дослідження представляються у вигляді діаграм, матриць, схем, графіків.

Методи фінансового прогнозування. Виконання функцій стратегічного та оперативного контролінгу, система раннього попередження та реагування, довгострокове планування та бюджетування значною мірою ґрунтуються на фінансових прогнозах. Науковці-практику визначають три базисні групи методів прогнозування: суб'єктивні (експертні) методи визначення прогнозних показників; каузальне прогнозування; методи екстраполяції.

Експертне (суб'єктивне) прогнозування. Суб'єктивні методи прогнозування ще називають прагматичними чи експертними методами. Використання математичних і статистичних прийомів за цих методів зведено до мінімуму, натомість пріоритет надається методиці евристики (сукупність прийомів оцінки явищ за допомогою навідних питань).

Планові показники визначаються на основі експертних оцінок. Вирішальними при цьому є набутий досвід, професійна інтуїція, суб'єктивні очікування, освіта експертів, відповідальних за складання прогнозів.

До процесу прогнозування залучаються спеціалісти-експерти, як правило це: керівники структурних підрозділів і провідні фахівці. Доречним та необхідним є також залучення до процесу опитування зовнішніх експертів, наприклад нинішніх і потенційних клієнтів, дистриб'юторів тощо. Роль модератора (ведучого дискусії) та організатора під час експертного прогнозування виконує, як правило, фінансовий контролер.

До *основних методологічних прийомів*, що використовуються за суб'єктивного методу прогнозування, належать такі:

- 1) індивідуальні опитування;
- 2) мозкова атака (*brainstorming*);
- 3) метод Дельфі;
- 4) розробка сценаріїв.

Не складним прийомом експертного прогнозування є *індивідуальне опитування* окремих експертів на предмет сильних і слабких сторін підприємства, наявних резервів, існуючих тенденцій. Для успішного використання даного методу прогнозування слід дотримуватися таких передумов:

1. Керівництво підприємства повинно приймати безпосередню участь в організації опитування (анкетування).

2. Завчасне погодження з керівництвом питань, які вносяться в анкету для опитування.

3. Готовність адміністративного персоналу враховувати результати опитування в процесі складання та затвердження планів і бюджетів.

4. Опитування не повинно вплинути на відносини між керівництвом і працівниками, окремими структурними підрозділами тощо.

5. Добровільна участь керівників і співробітників в опитуванні.

6. Анкетування та оцінки мають бути анонімними.

7. Результати аналізу опитування повинні бути матеріалізовані у формі конкретних заходів з удосконалення тієї чи іншої функціональної ділянки підприємства, відображатися у бюджетах та планах.

Хоча, анкетування може мати недолік, зокрема діапазон можливих варіантів відповідей може бути дуже широким. Це призводить до складності у виявленні наявної тенденції. За таких умов результати анкетування можуть бути лише підґрунтям для застосування складніших методів експертного прогнозування, які ґрунтуються на виробленні єдиної оцінки групою експертів.

Метод мозкової атаки (brainstorming) – це груповий спосіб щодо вирішення складних проблем, в ході якого учасники групи експертів висувують якомога більше пропозицій з приводу вирішення поставленої проблеми. Особливістю цього методу є те, що в процесі дискусії виключається будь-яка критика висунутих ідей. Проте є і недолік цього методу – в групі може домінувати позиція найбільш авторитетного експерта, яка може бути хибною, однак вирішальним чином впливає на результати прогнозування.

Метод Дельфі – це метод експертного прогнозування, який ґрунтується на зведенні, систематизації та оцінці думок групи експертів, на основі їх письмового опитування на предмет оцінки майбутніх кількісних та якісних показників розвитку підприємства. До основних характеристик методу Дельфі належать такі:

- використання формально ідентичних анкет для опитування;
- анонімність опитування;
- визначення середньостатистичної відповіді опитуваної групи експертів;
- інформування учасників про результати опитування та середньостатистичну відповідь;
- повторне опитування.

Відповідно до цього підходу опитування групи експертів щодо можливостей вирішення певного комплексу проблем здійснюється в кілька етапів (турів). Різні оцінки ймовірності настання окремих подій у майбутньому зіставляються між собою.

Метод Дельфі має деякі недоліки, зокрема можна віднести те, що загальна тенденція може сформуватись не на основі незалежних інтуїтивних оцінок, а в результаті пристосування думок окремих експертів до середньої оцінки. Окрім цього, може відбуватися звуження та конвергенція окремих оцінок за двома полярними напрямками, результатом чого можуть бути дві протилежні тенденції.

Отримані внаслідок використання методу Дельфі результати використовують при розробці *прогнозних сценаріїв розвитку економічних процесів* на під-

приємстві за альтернативних зовнішніх і внутрішніх факторів впливу на фінансово-господарську діяльність. Як правило, планові показники розраховують за песимістичного, оптимістичного та базового сценарію розвитку.

3. Система раннього попередження та реагування. Для підвищення ефективності процесів управління підприємством, а саме його фінансовою діяльністю, необхідно використовувати не тільки аналіз, що базується на констатації фактів, а й активну систему попередження, зовнішнього реагування і застереження, особливо у випадках, які пов'язані з певними ризиками. Необхідні умови для здійснення такої діяльності створює система раннього застереження (СРП).

Система раннього застереження – це особлива інформаційна система, завдяки якій керівництво підприємства отримує інформацію про потенційну зовнішню і внутрішню небезпеку, для того, щоб своєчасно реагувати на них та застерігати їх вплив на функціонування підприємства.

Завданням раннього застереження та реагування в системі фінансового контролінгу є управління ризиками неплатоспроможності. Для його вирішення система повинна містити показники, які допоможуть відслідковувати динаміку неплатоспроможності, оцінювати ризик неплатоспроможності. Дана система показників повинна оцінювати кількісну та якісну структуру зобов'язань.

Одним із головних завдань стратегічного контролінгу є своєчасне виявлення стратегічних проблем підприємства. Оскільки інформація – це основа проведення аналізу фінансово-господарської діяльності, оцінки ризиковості, планування, вироблення стратегії тощо, то недоліки в побудові інформаційного забезпечення можуть стати «рушієм» кризи. Як правило, функція забезпечення інформацією виконується на основі створення системи раннього попередження та реагування.

Система раннього попередження та реагування – це особлива інформаційна система, яка сигналізує керівництву про потенційні ризики та шанси, що можуть надходити до підприємства як із зовнішнього, так і з внутрішнього середовища.

Етапи створення СРПР:

- обрання сфер спостереження;
- виокремлення індикаторів раннього попередження, що можуть вказувати на розвиток того чи іншого негативного процесу;
- аналіз цільових показників та інтервалів їх зміни в розрізі кожного індикатора;
- складання висновків щодо впливу тієї чи іншої інформації на діяльність підприємства ;
- забезпечення інформаційного зв'язку між джерелами інформації та її користувачами - керівниками всіх рівнів.

Індикатори раннього попередження групуються за такими блоками:

- загальноекономічні (розвиток економіки в цілому);
- ринкові (тенденції на ринку, в яких здійснюють діяльність підприємства);
- технологічні (поява на ринку нових процесів, методів, продуктів);

- соціальні (демографічна ситуація в країні, рівень мінімальної заробітної плати і т.ін.);
- політичні (тенденції в економічному законодавстві, політика протекціонізму);
- внутрішні (показники, що визначаються на базі внутрішнього управлінського обліку та звітності).

Одним із найважливіших інструментів СРПР та методом прогнозування банкрутства є *дискримінантний аналіз*. Він охоплює комплекс математичної статистики, за допомогою якого здійснюється класифікація досліджуваних одиниць (підприємств) залежно від значень обраної сукупності показників відповідно до побудованої метричної шкали. Така шкала будується на основі досліджень фінансових показників великої кількості підприємств.

У теорії і практиці здебільшого беруть до уваги однофакторні і багатофакторні дискримінантні аналізи.

При *однофакторному (одновимірному)* аналізі віднесення підприємств до «здорових» чи «хворих» відбувається в розрізі окремих показників відповідно до побудованої шкали граничних значень досліджуваного показника.

Найважливішими моделями однофакторного аналізу є система *Бівера* та система *Вайбеля*. Американець Бівер проаналізував 30 найчастіше вживаних у фінансовому аналізі показників, які поділив на 6 груп. У кожній групі вибрав найтипівіші показники, що склали його систему прогнозування:

- чистий прибуток до валюти балансу;
- робочий капітал до валюти балансу;
- позичковий капітал до валюти балансу;
- *cash-flow* до позичкового капіталу;
- оборотні активи до поточних зобов'язань (показника покриття);
- очікувані грошові надходження за вирахуванням поточних зобов'язань до витрат підприємства (без амортизації).

Німець Вайбель запропонував здійснювати аналіз на основі розрахунку таких показників:

- позичковий капітал до валюти балансу;
- оборотні активи до поточних зобов'язань;
- *cash-flow* до поточних (короткострокових) зобов'язань;
- очікувані грошові надходження за вирахуванням поточних зобов'язань до витрати підприємства (без амортизації);
- середній залишок кредиторської заборгованості до вартості закупівель помножено на 365;
- середні залишки виробничих запасів до витрат сировини помножено на х 365.

Головний суперечливий момент однофакторного аналізу полягає в тому, що значення окремих показників свідчать про позитивний та динамічний розвиток, а інших – про незадовільний.

Одним із шляхів розв'язання проблеми є багатофакторний аналіз. Найвідоміші моделі прогнозування банкрутства:

- тест на банкрутство *Тамарі*;

- модель *Альтмана*;
- модель *Бермана*;
- система показників *Бетге-Хуса-Ніхауса*;
- модель *Краузе*.

У зарубіжній практиці використовують моделі прогнозування банкрутства, найвідомішими серед яких є *модель Альтмана* та *модель Спрінгейта*.

Модель Альтмана була розроблена у 1968 р. на основі статистичного аналізу фінансових показників діяльності суб'єктів підприємництва. Цю модель називають 2-показником. Значення 2-показника обчислюють за формулою:

$$Z = 1,2A + 1,4B + 3,3C + 0,6D + 1,0E,$$

де *A* - робочий капітал / загальна вартість активів;

B - чистий прибуток / загальна вартість активів;

C - чистий дохід / загальна вартість активів;

D - ринкова капіталізація компанії (ринкова вартість акцій) / сума заборгованості;

E - обсяг продажу / загальна вартість активів.

Якщо значення $< 1,8$, то ймовірність банкрутства дуже висока. Якщо $= 1,81 - 2,7$, то ймовірність банкрутства висока. Якщо $= 2,71 - 2,99$, то банкрутство можливе. Якщо $= 3,0$ - ймовірність банкрутства дуже низька, тоді точність прогнозування банкрутства за цією моделлю становить 95%.

Модель Спрінгейта записується таким виразом:

$$Z = 1,3A + 3,07B + 0,66C + 0,4D,$$

де *A* - робочий капітал / загальна вартість активів;

B - прибуток до сплати податків / загальна вартість активів;

C - прибуток до сплати податків / короткотермінові зобов'язання;

D - обсяг продажу / загальна вартість активів.

Якщо значення менше ніж 0,862, тоді підприємство є потенційним банкрутом з ймовірністю 92 %.

Для країн із перехідною економікою, що характерна для України, використовують таку модель оцінки ризику банкрутства:

$$R = 8,38K1 + K2 + 0,054K3 + 0,63K4,$$

де *R* - показник ризику банкрутства підприємства;

K1 - оборотний капітал / вартість активів;

K2 - чистий прибуток / власний капітал;

K3 - дохід від реалізації продукції / вартість активів;

K4 - чистий прибуток / загальні витрати.

Якщо значення *Z* до 1,8 - ймовірність банкрутства висока, якщо в рамках 1,8-2,67, то не можна однозначно визначити, а якщо 2,67 і вище - ймовірність банкрутства низька.

Аудиторна робота (практичні заняття)

Мета заняття:

навчальна – засвоїти основні теоретичні та практичні аспекти, пов'язані з організацією та впровадженням фінансового контролінгу на підприємстві.

виховна – навчити здобувача вищої освіти формально-логічному (розсудливому) і діалектичному (розумному) мисленню, вмінню прогнозувати, передбачати ситуацію, набуті впевненості у прийнятті рішень, прагненню до постійного особистісного зростання.

Елементи заняття:

1. Організаційна частина: перевірка готовності до занять здобувачів вищої освіти, аудиторії, обладнання; відмітка в журналі присутніх.
2. Актуалізація опорних знань.
3. Викладення нового матеріалу:
 - 3.1. Тема заняття.
 - 3.2. Мотивація вивчення теми: мета (навчальна, виховна); завдання.
 - 3.3. План вивчення нового матеріалу.
4. Виклад нового матеріалу.
5. Закріплення нового матеріалу.
6. Підведення підсумків заняття.
7. Видача завдань самостійної роботи.

Навчальні питання, що виносяться для обговорення:

1. Узагальніть сутність, необхідність та основні завдання фінансового контролінгу.
2. Поясніть взаємозв'язок стратегічного й оперативного фінансового контролінгу.
3. Проаналізуйте значення координації в процесі планування фінансово-господарської діяльності.
4. Розкрийте сутність та основні завдання внутрішнього аудиту.
5. Поясніть необхідність вирішення проблеми неефективного управління ризиками з допомогою системи раннього попередження та реагування.
6. Узагальніть значення аналізу точки беззбитковості у плануванні прибутку суб'єкта підприємництва.
7. Розкрийте сутність бенчмаркінгу та його види.
8. Дайте оцінку вартісному та портфельному аналізу як методам контролінгу.
9. Обґрунтуйте необхідність поєднання ABC- та XYZ-аналізу для потреб фінансового контролінгу.
10. Охарактеризуйте порядок аналізу сильних і слабких місць на підприємстві.
11. Систематизуйте методи фінансового прогнозування.

12. Узагальніть етапи, принципи й способи бюджетування суб'єктів підприємництва.
13. Проаналізуйте систему бюджетів підприємства.
14. Розкрийте види потреби в капіталі підприємства.
15. Узагальніть особливості визначення потреби в капіталі для фінансування основних засобів і нематеріальних активів суб'єкта господарювання.
16. Дайте характеристику методів та етапів визначення потреби в капіталі для фінансування оборотних активів.
17. Поясніть сутність оцінки якості прийняття фінансових рішень на основі перевірки дотримання правил фінансування підприємства.
18. Проаналізуйте порядок визначення оптимальної структури капіталу з допомогою механізму фінансового левериджу.
19. Розкрийте особливості планування фінансових результатів, показників балансу та прогнозування руху грошових коштів.
20. Обґрунтуйте важливість організації бюджетного контролю та аналізу відхилень.

Методи навчання:

МН 1. Словесні методи (лекція); МН 2. Наочні методи (демонстрування, спостереження); МН 3. Практичні методи (практичні роботи, робота з навчально-методичною літературою);

МСМ 2. Методи стимулювання і мотивації обов'язку й відповідальності;

МНК 1. Методи усного контролю (усне опитування, обговорення теоретичних питань); МНК 2. Методи письмового контролю (контрольна робота, письмове виконання практичних завдань);

МНІ 4. Комп'ютерні і мультимедійні методи (дистанційне навчання).

Перелік практичних завдань:

Завдання 1

Визначити загальну потребу в оборотних коштах (норматив) та середню норму оборотних коштів по сировині та матеріалах.

Вихідні дані:

Норма оборотних коштів по сировині становить 21 день, а по матеріалах – 19 днів; одноденні витрати по сировині дорівнюють 9,8 тис. грн, по матеріалах – 11,3 тис. грн.

Завдання 2

Перевірити виконання золотого правила фінансування.

Вихідні дані:

Актив, тис. грн		Пасив, тис. грн	
1. Необоротні активи	6000	1. Статутний капітал	4500
2. Оборотні активи	7000	2. Довгострокові зобов'язання	2000
		3. Короткострокові зобов'язання	6500
Баланс	?	Баланс	?

Завдання 3

Визначити суму виручки від реалізації та обсяг реалізації в точці беззбитковості.

Вихідні дані:

Ціна реалізації одиниці продукції становить 200 грн, умовно змінні витрати на одиницю продукції 160 грн, умовно постійні витрати на виробництво товарної продукції 18000 грн.

Завдання 4

Розрахувати потребу в капіталі для фінансування оборотних активів протягом одного кварталу кумулятивним та елективним методами.

Вихідні дані:

- плановий обсяг витрат на виробництво та реалізацію продукції – 2,8 млн грн;
- планові залишки готової продукції на складі на початок та на кінець періоду залишаються незмінними;
- структура витрат підприємства характеризується такими даними: прямі витрати на оплату праці та нарахування на неї – 35 %; прямі матеріальні витрати – 30 %; адміністративні витрати – 20 %; загальновиробничі витрати – 20 %; витрати на збут – 5 %.
- середній строк постачання та зберігання сировини та матеріалів на складі – 5 днів;
- за домовленістю з постачальниками сировини термін її оплати становить 3 дні з часу її оприбуткування на складі;
- тривалість виробництва готової продукції – 10 днів;
- тривалість зберігання готової продукції на складі – 2 дні;
- з метою стимулювання збуту продукції підприємство надає відстрочку в її оплаті на 10 днів.

Завдання 5

Визначити оптимальний варіант фінансування придбання сівалки за критерієм мінімізації середньозваженої вартості капіталу.

Вихідні дані:

Показник	Варіанти розрахунку				
	1	2	3	4	5
1. Загальна потреба в капіталі, тис. грн	300	300	300	300	300
2. Варіанти структури капіталу, %:					
а) власний капітал	60	50	30	10	–
б) позиковий капітал	40	50	70	80	100
3. Вартість власного капіталу, %	21	21	21	21	21
4. Вартість позикового капіталу, %	23	23	23	23	23
5. Премія за ризик, %	–	–	0,5	1,0	1,5
6. Рівень вартості позикового капіталу з урахуванням премії за ризик, % (п.4+п.5)					
7. Вартість складових елементів капіталу, %:					
а) власного капіталу (п.2а×п.3÷100)					
б) позикового капіталу (п.2б×п.6÷100)					
8. Середньозважена вартість капіталу, % (п.7а+п.7б)					

Результати розрахунків:

Найоптимальніший варіант _____

Тобто питома вага власного капіталу _____ %

питома вага позикового капіталу _____ %

Завдання 6

Визначити оптимальну структуру фінансування інвестицій з метою максимізації рентабельності власного капіталу.

Вихідні дані:

Сільськогосподарське підприємство, що є платником єдиного податку 4 групи (частина річної суми цього податку, що може бути віднесена на дану інвестицію становить 30 тис. грн), планує здійснити реальні інвестиції на суму 200 тис. грн. Базова рентабельність інвестицій – 25 %, безризикова ставка процентів за кредит 20 %. Можливі варіанти структури джерел фінансування (частка власного капіталу): 100 %; 70 %; 50 %; 30 %; 10 %.

Премія за ризик при зростанні частки позикового капіталу наведена в таблиці.

Показник	Варіанти розрахунку				
	1	2	3	4	5
1. Сума власного капіталу, тис. грн					
2. Можлива сума банківського кредиту, тис. грн					
3. Загальна сума інвестицій, тис. грн	200	200	200	200	200
4. Коефіцієнт фінансового левириджу (п.2÷п.1)					
5. Базова рентабельність інвестицій, %	25	25	25	25	25
6. Ставка процентів за кредит без ризику, %	20	20	20	20	20
7. Премія за ризик, %	–	–	0,5	1,0	1,5
8. Ставка відсотків за кредит із урахуванням премії за ризик, % (п.6+п.7)					
9. Сума валового прибутку (збитку) до сплати відсотків за кредит, тис. грн (п.3×п.5÷100)					
10. Сума процентів за кредит, тис. грн (п.2×п.8÷100)					
11. Сума валового прибутку (збитку) після сплати процентів за кредит, тис. грн (п.9-п.10)					
12. Сума єдиного податку, тис. грн	30	30	30	30	30
13. Сума прибутку (збитку) після сплати єдиного податку, тис. грн (п.11-п.12)					
14. Коефіцієнт прибутковості (збитковості) власного капіталу (коефіцієнт фінансової рентабельності (збитковості)), % (п.13÷п.1×100)					

Результати розрахунків:

Найоптимальніший варіант _____.

Тобто сума власного капіталу _____ тис. грн

сума кредитів банку _____ тис. грн

Завдання 7

З'ясуйте та дайте відповіді на такі питання:

1. Пропонується зниження змінних витрат за рахунок використання дешевих матеріалів, однак це призведе і до зниження якості виробів. Змінні ви-

трати в такому разі складатимуть 205 грн, а обсяг реалізації може знизитись до 2000 виробів. Чи варто переходити на використання дешевих матеріалів?

2. Пропонується зниження відпускної ціни набору до 408 грн для стимулювання збуту і доведення його до реалізації 3200 шт. на місяць. Чи слід прийняти пропозицію щодо зниження ціни?

Вихідні дані:

Підприємство виготовляє товар і продає його за ціною 504 грн за одиницю. Щомісяця підприємство може продати 3000 од. Постійні витрати становлять 36800 грн. Змінні витрати на виготовлення одного набору 300 грн.

Завдання 8

На основі нижче наведеної інформації:

- 1) скласти касовий план на I квартал;
- 2) розрахувати величину додаткових банківських кредитів, необхідних для підтримання постійного залишку грошових коштів на рівні 50000 грн упродовж всього часу (процентні виплати до уваги не приймаються);
- 3) скласти прогнозний баланс станом на 31 березня (амортизаційні відрахування за квартал складають 24000 грн).

Вихідні дані:

Станом на 31 грудня баланс підприємства був наступним:

Актив	Тис. грн	Пасив	Тис. грн
Основні засоби (залишкова вартість)	1836	Статутний капітал	400
Товарно-матеріальні запаси	545	Нерозподілений прибуток	1439
Дебіторська заборгованість	530	Довгострокові кредити	450
Грошові кошти	50	Короткострокові кредити	400
		Кредиторська заборгованість	360
		Заборгованість за платежами	212
Баланс	2961	Баланс	2961

Підприємство одержало замовлення та збирається взяти кредит у банку, тому необхідно спрогнозувати потребу в грошових ресурсах на I квартал. Як правило, підприємство інкасує 20 % грошей від суми реалізації в поточному місяці, 70 % в наступному місяці та 10 % через два місяці після реалізації. Весь продаж здійснюється в кредит.

Між закупівлею сировини для виробництва продукції та реалізацією готової продукції проходить місяць. При цьому партія, що закуповується, складає 60 % від продажу в наступному місяці. Оплата цих закупок здійснюється через місяць після одержання сировини. Очікувані витрати на оплату праці, включно з понадурочними, в січні складає 150000 грн, в лютому – 200000 грн, а в березні – 160000 грн.

Збутові, адміністративні, податкові та інші грошові витрати за прогнозами складуть 100000 грн на місяць протягом січня-березня. Фактичний рівень продажу в листопаді-січні та прогнозний на лютий-квітень складає (в тис. грн):

Листопад	500	Лютий	1000
Грудень	600	Березень	650
Січень	600	Квітень	750

Завдання 9

Проаналізувати стан підприємства, використовуючи систему показників Бівера і Вайбеля. Зробити висновки.

Вихідні дані:

Власний капітал підприємства становить 20500 тис. грн. Виручка від реалізації продукції за звітний період склала 16000 тис. грн (в т.ч. ПДВ), собівартість складає 55 % від ціни реалізації (в т.ч. матеріальні витрати 6500 тис. грн). Придбано акції компанії «Міжторг» – 10 тис. грн. За звітний період фінансові витрати склали 130 тис. грн, адміністративні витрати - 920 тис. грн, інші операційні доходи – 1200 тис. грн, інші операційні витрати – 1010 тис. грн, витрати на збут – 210 тис. грн. Оборотні активи підприємства – 10850 тис. грн. (в т.ч. виробничі запаси – 2000 тис. грн)

Кредиторська заборгованість за товари, роботи і послуги становить 450 тис. грн, з оплати праці 10 тис. грн. Підприємство станом на кінець року має короткострокові кредити в банку на загальну суму 120 тис. грн, а також було взято кредит на 5 років в сумі 50 тис. грн. (придбано основні засоби).

Чистий прибуток підприємства за звітний період склав 4300 тис. грн.

Доходи майбутніх періодів в балансі не передбачено.

Завдання 10

Спрогнозувати ймовірність банкрутства підприємств, використовуючи Z-рахунок Альтмана.

Вихідні дані:

Сума витрат і запасів – 255000 грн, грошові кошти та дебіторська заборгованість – 53000 грн, виручка від реалізації продукції – 158000 грн, прибуток – 72000 грн, нерозподілений прибуток – 14000 грн, ринкова вартість всіх акцій – 550000 грн, валюта балансу – 965000 грн.

Завдання 11

Використовуючи модель прогнозування банкрутства Веєрмана, провести необхідні розрахунки та зробити висновки.

Вихідні дані:

Використати баланс та звіт про фінансові результати підприємства – додатки.

Завдання 12

Спрогнозувати ймовірність банкрутства підприємств, використовуючи інтегральний Z-показник, (формула Федотової.)

Вихідні дані:

Сума запасів і витрат становить 125000 грн, грошові кошти та дебіторська заборгованість – 15600 грн, довгострокові позикові кошти та інші пасиви – 42000 грн, короткострокові пасиви – 58000 грн, а валюта балансу – 331000 грн.

Завдання 13

Спрогнозувати ймовірність банкрутства підприємств, використовуючи Z-рахунок Альтмана.

Вихідні дані:

Використати баланс та звіт про фінансові результати підприємства – додатки.

Завдання 14

Спрогнозувати ймовірність банкрутства підприємств, використовуючи інтеграційний Z-показник, (формула Федотової.)

Вихідні дані:

Сума запасів і витрат становить 122000 грн, грошові кошти та дебіторська заборгованість – 14650 грн, довгострокові позикові кошти та інші пасиви – 50100 грн, короткострокові пасиви – 49500 грн, а валюта балансу – 295000 грн.

Методика виконання практичних завдань:

Завдання 1

Розрахувати: 1) обсяг реалізації (порогову кількість) та суму виручки від реалізації в точці беззбитковості; 2) обсяг реалізації (порогову кількість), за якого прибуток становитиме 5010 грн; 3) запас фінансової міцності при реалізації 2000 одиниць продукції.

Вихідні дані:

Підприємство виробляє один вид продукції. Постійні витрати на його виробництво становлять 20010 грн, змінні витрати – 35 грн на одиницю продукції. Ціна одиниці продукції 50 грн (без ПДВ).

Розв'язання

1. Знаходимо обсяг реалізації в точці беззбитковості (ОБР) за формулою:

$$\text{ОБР} = \text{ПВ} \div (\text{Ц} - \text{ЗВ})$$

де ПВ – постійні витрати;

Ц – ціна одиниці продукції;

ЗВ – змінні витрати на одиницю продукції.

$$20010 \div (50 - 35) = 1334 \text{ (одиниць продукції).}$$

2. Знаходимо виручку від реалізації в точці беззбитковості (ВБР) за формулою:

$$\text{ВБР} = \text{ПВ} \div \left(1 - \frac{\text{ЗВ}}{\text{Ц}}\right)$$

$$20010 \div (1 - 35 \div 50) = 66700 \text{ (грн);}$$

3. Визначаємо обсяг реалізації, за якого прибуток становитиме 5000 грн:

$$(20010 + 5010) \div (50 - 35) = 1668 \text{ (одиниць продукції);}$$

4. Знаходимо запас фінансової міцності при реалізації 4000 одиниць продукції:

- як різницю між чистим доходом та виручкою від реалізації в точці беззбитковості $2000 \times 50 - 66700 = 33300$ (грн);

- як різницю між обсягом реалізації в кількісному вираженні та пороговою кількістю $2000 - 1334 = 666$ (одиниць продукції);

- як відношення різниці між чистим доходом та виручкою від реалізації в точці беззбитковості до чистого доходу від реалізації продукції (виражене у

відсотках) $\frac{2000 \times 50 - 66700}{2000 \times 50} \times 100 = 33,3\%$.

Завдання 2

Визначити потребу в капіталі для фінансування оборотних активів протягом одного кварталу кумулятивним та елективним методами.

Вихідні дані:

плановий обсяг витрат на виробництво та реалізацію продукції – 2,5 млн грн;

планові залишки готової продукції на складі на початок та на кінець періоду є незмінними;

структура витрат підприємства характеризується такими даними: прямі матеріальні витрати – 40 %, прямі витрати на оплату праці та нарахування на неї – 25 %, загальновиробничі витрати – 20 %, адміністративні витрати – 10 %, витрати на збут – 5 %;

середній період постачання та зберігання сировини та матеріалів на складі – 4 дні;

за домовленістю з постачальниками сировини строк її оплати становить 2 дні з часу її оприбуткування на складі;

тривалість виробництва готової продукції становить 12 днів;

тривалість зберігання готової продукції на складі – 3 дні;

з метою стимулювання збуту продукції підприємство надає відстрочку в її оплаті на 10 днів.

Розв'язання:

Кумулятивний метод

1. Розрахуємо період, протягом якого кошти будуть знаходитись в оборотних активах (тривалість операційного циклу):

$$4 - 2 + 12 + 3 + 10 = 27 \text{ (днів)}.$$

2. Визначимо загальні середньоденні витрати підприємства на фінансування оборотних активів:

$$2500000 \div 90 = 27778 \text{ (грн)}.$$

3. Визначимо загальний обсяг потреби в обігових коштах для фінансування оборотних активів протягом планового періоду:

$$\text{- всього на оборотні активи } 27778 \times 27 = 750006 \text{ (грн)},$$

в тому числі:

$$\text{виробничі запаси} - 27778 \times 2 = 55556 \text{ (грн)};$$

$$\text{незавершене виробництво} - 27778 \times 12 = 333336 \text{ (грн)};$$

$$\text{готова продукція} - 27778 \times 3 = 83334 \text{ (грн)};$$

$$\text{дебіторська заборгованість} 27778 \times 10 = 277780 \text{ (грн)}.$$

Елективний метод

1. Обчислимо показники окремих елементів витрат підприємства в грошовому виразі:

$$\text{прямі матеріальні витрати} - 2500000 \times 0,4 = 1000000 \text{ (грн)};$$

$$\text{прямі витрати на оплату праці та нарахування на неї} - 25000000 \times 0,25 =$$

= 625000 (грн);

загальновиробничі витрати – $25000000 \times 0,2 = 500000$ (грн);

адміністративні витрати – $2500000 \times 0,1 = 250000$ (грн);

витрати на збут – $25000000 \times 0,05 = 125000$ (грн).

2. Визначимо середньоденні витрати за окремими елементами:

прямі матеріальні витрати – $1000000 \div 90 = 11111,1$ (грн);

прямі витрати на оплату праці та нарахування на неї – $625000 \div 90 = 6944,4$ (грн);

загальновиробничі витрати – $500000 \div 90 = 5555,6$ (грн);

адміністративні витрати – $150000 \div 90 = 2777,8$ (грн);

витрати на збут – $125000 \div 90 = 1388,9$ (грн).

3. Проведемо розподіл окремих видів затрат за окремими статтями оборотних активів. Середньоденні витрати в розрізі окремих статей формуватимуться таким чином:

виробничі запаси включають витрати на сировину та матеріали за її первісною вартістю 11111,1 (грн);

затрати на незавершене виробництво включають прямі матеріальні витрати, прямі витрати на оплату праці та нарахування на неї, загальновиробничі витрати (затрати між незавершеним виробництвом і готовою продукцією в даному разі розподіляти не будемо):

$11111,1 + 6944,4 + 5555,6 = 23611,1$ (грн);

- середньоденні затрати, які авансуються в готову продукцію, що зберігається на складі розраховуємо аналогічним чином:

$11111,1 + 6944,4 + 5555,6 = 23611,1$ (грн);

- середньоденні витрати, що зосереджені в дебіторській заборгованості, включають, окрім перерахованих витрат, ще й адміністративні витрати та витрати на збут:

$11111,1 + 6944,4 + 5555,6 + 2777,8 + 1388,9 = 27777,8$.

4. Визначимо обсяг потреби в обігових коштах для фінансування окремих статей оборотних активів протягом планового періоду:

- виробничі запаси – $11111,1 \times 2 = 22222,2$ (грн);

- незавершене виробництво – $23611,1 \times 12 = 283333,2$ (грн);

- готова продукція – $23611,1 \times 3 = 70833,3$ (грн);

- дебіторська заборгованість – $27777,8 \times 10 = 277778$ (грн).

В цілому на оборотні активи:

$22222,2 + 283333,2 + 70833,3 + 277778 = 654166,7$ (грн).

5. Визначимо величину коштів, яка буде авансована в окремі елементи витрат:

- витрати на сировину і матеріали:

$11111,1 \times (2 + 12 + 3 + 10) = 299999,7$ (грн);

- витрати на пряму зарплату та нарахування на неї:

$6944,4 \times (12 + 3 + 10) = 173610$ (грн);

- загальновиробничі витрати: $5555,6 \times (12 + 3 + 10) = 138890$ (грн);

- адміністративні витрати: $2777,8 \times 10 = 27778$ (грн);

- витрати на збут: $1388,9 \times 10 = 13889$ (грн).

Усього витрат протягом одного операційного циклу:

$299999,7 + 173610 + 138890 + 27778 + 13889 = 654166,7$ (грн).

Завдання 3

Розрахувати норму та норматив оборотних коштів по сировині.

Вихідні дані:

Транспортний запас становить 1 день, час на приймання і складування – 1 день, технологічний запас – 3 дні, поточний запас – 14 днів (страховий запас визначити самостійно). Одноденні витрати по сировині – 16,8 тис. грн.

Розв'язання:

1. Розраховуємо норму оборотних коштів по сировині як суму транспортного запасу, часу на приймання і складування, технологічного, поточного та страхового запасів (страховий запас береться 50 % від поточного):

$1 + 1 + 3 + 14 + 14 \times 50 \% = 26$ (днів).

2. Знаходимо норматив оборотних коштів по сировині, як добуток одноденних витрат сировини на норму:

$16,8 \times 26 = 436,8$ (тис. грн).

Самостійна робота (домашні завдання)

Коротка характеристика змісту навчального матеріалу:

Сутність, необхідність та основні завдання фінансового контролінгу. Стратегічний та оперативний фінансовий контролінг. Координація як центральна функція контролінгу. Внутрішній аудит (ревізія) в системі функцій контролінгу. Зміст, призначення та організація системи раннього попередження і реагування (СРПР). Бюджетування як функція фінансового контролінгу. Система бюджетів на підприємстві. Визначення потреби підприємства в капіталі. Правила фінансування підприємств: золоте правило фінансування; золоте правило балансу; правило вертикальної структури капіталу; ефект фінансового левериджу. Планування прибутків і збитків на підприємстві. Планування ліквідності та платоспроможності. Планування показників балансу. Прогноз руху грошових коштів (Cash-flow). Бюджетний контроль та аналіз відхилень. Методи контролінгу: аналіз точки беззбитковості; бенчмаркінг; вартісний аналіз; портфельний аналіз; ABC-аналіз; аналіз сильних і слабких місць на підприємстві. Методи фінансового прогнозування: експертне (суб'єктивне) прогнозування; каузальне прогнозування; методи екстраполяції.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати письмове повідомлення по одній із рекомендованих чи запропонованих самостійно, тем:

1. Моделювання організаційної структури відділу контролінгу на сільськогосподарському підприємстві.

2. Порівняльна характеристика функцій служби фінансового контролінгу

сільськогосподарського підприємства та підприємства іншої сфери діяльності.

3. Особливості застосування бенчмаркінгу при аналізі конкурентоспроможності підприємства.

4. Особливості організації фінансового контролінгу залишку грошових коштів.

5. Фінансовий контролінг нарахування та своєчасної сплати податків і зборів до бюджету.

6. Вплив досягнення точки беззбитковості на ліквідність і платоспроможність підприємства.

7. Оперативний і стратегічний контролінг: спільні та відмінні риси.

8. Використання вітчизняних моделей прогнозування банкрутства в системі раннього попередження і реагування.

9. Використання вартісного аналізу для задоволення потреб споживачів продукції.

10. Фінансове планування і бюджетування в сільськогосподарських підприємствах та їх удосконалення на сучасному етапі.

11. Вплив організаційної структури та галузевих особливостей діяльності суб'єктів підприємництва на процес бюджетування.

12. Порівняльна характеристика організації бюджетного контролю на вітчизняних і зарубіжних підприємствах.

13. Взаємозв'язок бюджетів підприємства.

14. Проблемні питання визначення потреби в капіталі для фінансування активів підприємства.

15. Суперечності правил фінансування підприємства.

16. Взаємозв'язок прийняття управлінських рішень на основі системи бюджетів підприємства з його фінансовим станом.

17. Складання прогнозного балансу та планування прибутків (збитків) підприємства.

18. Прогнозування й бюджетування руху грошових коштів із метою забезпечення платоспроможності суб'єкта підприємництва.

19. Шляхи вирішення проблеми забезпечення високих фінансових результатів та платоспроможності підприємства при складанні бюджетів.

Питання для самоконтролю:

1. Сутність та основні завдання фінансового контролінгу.

2. Взаємозв'язок стратегічного та оперативного фінансового контролінгу.

3. Координація та внутрішній аудит у системі функцій фінансового контролінгу.

4. Система раннього попередження та реагування.

5. Значення аналізу точки беззбитковості в управлінні прибутком суб'єкта підприємництва.

6. Сутність бенчмаркінгу та його види.

7. Вартісний і портфельний аналіз.

8. ABC- та XYZ-аналіз як методи контролінгу.

9. Аналіз сильних і слабких місць на підприємстві.

10. Методи фінансового прогнозування.
11. Бюджетування як функція фінансового контролінгу: етапи, принципи й способи бюджетування.
12. Сутність нуль-базис-бюджетування.
13. Система бюджетів на підприємстві.
14. Особливості розрахунку потреби в капіталі для фінансування необоротних активів суб'єкта господарювання.
15. Визначення потреби в капіталі для фінансування оборотних активів підприємства.
16. Використання золотого правила фінансування, золотого правила балансу, правила вертикальної структури капіталу в оцінюванні якості прийняття фінансових рішень.
17. Визначення оптимальної структури капіталу на основі механізму фінансового левериджу.
18. Планування показників балансу.
19. Планування прибутків і збитків на підприємстві.
20. Прогноз руху грошових коштів (cash-flow) та планування ліквідності підприємства.
21. Організація бюджетного контролю та аналізу відхилень.

Форма контролю – підготовка реферату.

Рекомендована література (джерела інформації для засвоєння теми)

1. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Смолянська О. Ю., Череннеко Л. В. Фінансова діяльність підприємств : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 240 с.
2. Бражник Л. В., Дорошенко О. О. Вибір фінансової стратегії розвитку підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38. С. 99-103.
3. Бражник Л. В., Волошина Р. Г. Управління прибутком підприємства. *Наукові праці ПДАА*. 2013. Спецвип. С. 72-78.
4. Зятковський І. В., Зятковська Л. І., Романів М. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Чернівці : Золоті литаври, 2007. 274 с.
5. Квасницька Р.С. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Магнолія-2006, 2013. 631 с.
6. Кравчук О. М., Лещук В. П. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 504 с.
7. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : монографія. Київ : КНЕУ, 2004. 268 с.
8. Терещенко О. О. Фінансовий контролінг : навч. посіб. Київ : КНЕУ. 2013. 407 с.
9. Терещенко О. О. Фінансова санація та банкрутство підприємств : навч. посіб. Київ : КНЕУ, 2004. 315 с.
10. Терещенко О. О., Невмержицький Я. І., Куліш А. П. Фінансова діяль-

ність суб'єктів господарювання : навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2006. 312с.

11. Чумак В. Д., Собчишин В. М. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч.-метод. посіб. Полтава : ПДАА, 2015. 188 с.

12. Чумак В. Д., Дорошенко О. О., Кіріченко Н. О. Оцінка неплатоспроможності підприємств при загрозі банкрутства. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 3. С. 130–137.

13. Чумак В. Д., Зоря С. П., Мисник Т. Г. Теоретичні аспекти фінансових ризиків та управління ними. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 4. С. 92–99.

Список використаних джерел інформації

1. Азаренкова Г. М., Біломістний О. М., Біломістна І. І. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : підручн. Київ : УБС НБУ, 2019. 303 с.
2. Аранчій В. І., Краснікова О. М., Бражник Л. В. Фінанси : навч. посіб. Полтава : РВ ПДАУ, 2021. 180 с.
3. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Бражник Л. В. Фінанси підприємств : навч. посіб. Полтава : РВВ ПДАА, 2018. 350 с.
4. Аранчій В. І., Чумак В. Д., Смолянська О. Ю., Череннеко Л. В. Фінансова діяльність підприємств : навч. посіб. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 240 с.
5. Бражник Л.В., Ралко І.О., Яловега В.О., Завалевська В.О. Джерела фінансування господарської діяльності підприємств. *Наукові праці ПДАА*. 2013. Вип. 1 (6). Т.3. С. 57-62.
6. Бражник Л. В., Дорошенко О. О. Вибір фінансової стратегії розвитку підприємства. *Причорноморські економічні студії*. 2019. Вип. 38. С. 99-103.
7. Бражник Л. В., Дорошенко О. О. Діяльність інститутів спільного інвестування в Україні. *Інфраструктура ринку*. 2020. Вип. 42. С. 279-284. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastructure42-47>.
8. Бражник Л. В. Стан і тенденції інвестиційної діяльності аграрного сектора економіки в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. Вип. 5. С. 120-126. DOI: <https://doi.org/10.32886/10.32886/instzak.2021.05.13>.
9. Бражник Л. В. Фінансові ресурси підприємства: їх формування та використання. *Економіка та суспільство*. 2018. № 14. С. 778-783. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua>.
10. Зятковський І. В., Зятковська Л. І., Романів М. В. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч. посіб. Чернівці : Золоті литаври, 2017. 274 с.
11. Квасницька Р.С. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Магнолія-2006, 2019. 631 с.
12. Кравчук О. М., Лещук В. П. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2021. 504 с.
13. Nekrasenko, L., Pittman, R., Doroshenko, O., Chumak, V., Doroshenko, A. (2019). GrainlogisticsinUkraine: themain challenges and effective ways to reach sustainability. *Economic Annals-XXI*.178(7-8), 70-83.
14. Чумак В. Д., Дорошенко О. О., Кіріченко Н. О. Оцінка неплатоспроможності підприємств при загрозі банкрутства. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2019. № 3. С. 130–137.
15. Чумак В. Д., Зоря С. П., Мисник Т. Г. Теоретичні аспекти фінансових ризиків та управління ними. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 4. С. 92–99.
16. Чумак В. Д., Мисник Т. Г., Зоря С. П. Ресурсозбереження як антикризовий захід попередження банкрутства сільськогосподарських підприємств. *Вісник ХНАУ. Серія «Економічні науки»*. 2018. № 3. С. 244–251.
17. Чумак В. Д., Собчишин В. М. Фінансова діяльність суб'єктів підприємництва : навч.-метод. посіб. Полтава : ПДАА, 2015. 188 с.

18. Чумак В. Д. Фінансова стійкість підприємства та напрями її стабілізації. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. Спецвипуск. Економічні науки*. 2017. С. 175–180.

19. Офіційний сайт газети «Все про бухгалтерський облік». – URL: <http://www.vobu.com.ua/>.

20. Офіційний сайт журналу «Фінанси України». – URL: <http://fu.minfin.gov.ua/>.

21. Сайт Верховної Ради України. – URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>.

22. Сайт Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. – URL: <http://www.nbuv.gov.ua/>.

23. Терещенко О. О., Невмержицький Я. І., Куліш А. П. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання : навч.-метод. посіб. Київ : КНЕУ, 2018. 312с.